ÉTUDES DE SYNTAXE
DE LA LANGUE ROUMAINE

STUDIES IN SYNTAX
OF THE ROMANIAN LANGUAGE

MIOARA AVRAM

STUDII DE SINTAXĂ A LIMBII ROMÂNE

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 2007

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5,
050711, Bucureşti, România
Tel.: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
AVRAM, MIOARA
Studii de sintaxă a limbii române / Mioara Avram. – Bucureşti: Editura Academiei Române, 2007
ISBN 978-973-27-1525-3

811.135.1'0

Redactor: ADRIANA GRECU
Tehnoredactor: SOFIA MORAR
Coperta: NICOLETA NEGRUȚ

Bun de tipar: 6.07.2007. Format 16/61×86.
Coli de tipar: 12,25.
C.Z. pentru biblioteci mari: 459-56(081)
C.Z. pentru biblioteci mici: 459

PREFAȚĂ

Prezentul volum grupează, în ordine cronologică, 15 articole ale Mioarei Avram apărute, între 1956 şi 2005, în diverse periodice de specialitate (SCL, LR, LL, LLR, RRL) sau în volume colective; la sfârşitul fiecărui articol se indică locul şi data primei apariții. Textele sunt reproduse în general ca atare, cu minime modificări de ordin tehnic (în vederea unificării); cele două articole publicate inițial în limba franceză figurează aici în traducere românească.

În mare parte, caracteristicile volumului de față pot fi înfățișate prin parafrazarea (cu substituirile şi adaptările de rigoare) sau chiar reproducerea întocmai a unor pasaje din cuvântul-înainte al autoarei (datat mai 2004) la volumul său Studii de morfologie a limbii române *(Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005), întrucât între cele două culegeri de articole există, sub anumite aspecte, o serie de asemănări.*

Cu privire la obiectul de studiu este de notat că nu toate textele din paginile următoare aparțin exclusiv sintaxei; unele tratează şi probleme de morfologie sau/şi probleme care depăşesc gramatica (de fonetică, de semantică, de lexicologie).

Cele mai multe articole sunt de sintaxă descriptivă a limbii literare contemporane, „cu sau fără aspecte de gramatică «a greşelilor» sau corectivă"; câteva se încadrează în sintaxa istorică ori au un caracter exclusiv sau preponderent teoretic.

Pentru detalii referitoare la unele deosebiri între articolele din volum şi, în general, la conținutul acestuia se potrivesc aproape întru totul cele spuse de autoare în cuvântul-înainte menționat mai sus:

„Deosebiri există şi în ce priveşte nivelul tratării, dependent adesea de destinatarii principali avuți inițial în vedere, în funcție de profilul publicațiilor în care au apărut textele reproduse acum;

alături de studii destinate în special cercetătorilor lingviști (dar și studenților de la facultățile de litere), în care se aduc în discuție fapte sau/și interpretări noi, volumul cuprinde și câteva articole care se adresează unui public mai larg – mai ales cadrelor didactice din învățământul preuniversitar și elevilor dornici de a progresa în înțelegerea gramaticii –, oferind explicații și precizări referitoare la forme și fenomene cunoscute în linii mari; textele din ultima categorie au avut versiuni prezentate în emisiuni radiofonice.

Bineînțeles, originalitatea contribuțiilor din paginile care urmează trebuie apreciată în raport cu data primei lor apariții, căci între timp unele noutăți de la acea dată au fost preluate în alte lucrări".

În volumul de față nu au fost reproduse amplul studiu Atributul substantival în limba română (*SCL V, 1954, nr. 1–2, p, 99–130; vezi acolo, la p. 99, nota în care se arată că acest studiu „a servit ca bază pentru redactarea capitolului «Atributul substantival» din volumul al II-lea al Gramaticii [academice] a limbii române") și textele cu teme de sintaxă incluse în volumul autoarei* Probleme ale exprimării corecte *(București, 1987).*

Aprilie 2007 Andrei Avram

DESPRE CORESPONDENȚA DINTRE PROPOZIȚIILE SUBORDONATE ȘI PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE

Problema corespondenței dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție este prezentată în volumul al II-lea al Gramaticii Academiei R.P.R. în două locuri. Mai întâi în introducerea generală, unde, definindu-se termenul de propoziții dependente, se spune că ele „îndeplinesc rolul de părți de propoziție ale regentei, adică ale propoziției de care depind (de aceea ele sânt calificate cu numele părților de propoziție: propoziții subiective, completive, atributive etc.)"[1]. Problema este reluată într-un paragraf special (§ 303) din cadrul introducerii la capitolul *Subordonarea*: „Fiind similare părților de propoziție ale regentei, propozițiile subordonate sânt calificate după numele părților de propoziție al căror rol îl au: subiective, predicative, atributive, completive directe, indirecte, circumstanțiale"[2]. În continuare însă, Gramatica Academiei R.P.R. afirmă că „Propoziția fiind capabilă să redea situații mai complexe decât partea de propoziție, propozițiile subordonate cunosc categorii pe care nu le aflăm printre părțile de propoziție, cum ar fi propoziția condițională"[3].

Articolul de față își propune în primul rând să verifice justețea acestor afirmații și concordanța dintre teza teoretică și materialul cuprins în însăși lucrarea citată, analizând categorii din cadrul frazei și al propoziției inexistente în Gramatica Academiei R.P.R. și discutând unele situații mai speciale ale corespondenței dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție.

*

[1] [1]GLR II, p. 6.
[2] *Ibidem*, p. 172.
[3] *Ibidem*.

O primă concluzie care se desprinde din ultimul citat adus în discuție este că numărul diverselor feluri de propoziții subordonate ar trebui să fie mai mare decât acela al părților de propoziție, întrucât „propozițiile subordonate cunosc categorii pe care nu le aflăm printre părțile de propoziție".

Din cercetarea cuprinsului Gramaticii constatăm însă că, tocmai dimpotrivă, ea înregistrează mai multe categorii de părți de propoziție. Astfel, Gramatica Academiei R.P.R. distinge în cadrul propoziției un complement d e a g e n t, un complement circumstanțial i n s t r u m e n t a l, un complement circumstanțial s o c i a t i v și un complement circumstanțial d e r e l a ț i e, cărora în cadrul frazei nu le recunoaște corespondente printre propozițiile subordonate. Aceasta înseamnă oare că afirmația trebuie răsturnată în sensul că părțile de propoziție cunosc categorii pe care propozițiile subordonate nu le pot exprima? De fapt materialul limbii ne arată că toate aceste categorii există și printre propozițiile subordonate, dar au fost pur și simplu trecute cu vederea. Explicația este că toate categoriile în discuție sunt noi în studiul gramaticii limbii române, care până acum îngloba agentul și sociativul în complementul indirect, instrumentalul în complementul indirect sau circumstanțial de mod, iar relația în parte în complementul indirect, în parte în complementul circumstanțial de mod[4]. Gramatica Academiei R.P.R. a făcut un pas înainte în analiza acestor categorii sintactice din interiorul propoziției, recunoscându-le drept părți de propoziție distincte, dar s-a oprit la jumătatea drumului, dovedindu-se inconsecventă în analiza frazei.

Iată mai întâi exemple pentru aceste patru categorii de propoziții subordonate:

1. Propoziții completive de agent:

*Am procedat, mai întâi, la examinarea resturilor de limbă tracă și iliră, insistând asupra precauțiunilor ce trebuiesc luate **de cine operează cu elemente de limbă nesigure**.* Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, II *Limbile balcanice*, ediția a 2-a revăzută și adăugită, București, 1943, p. 131.

*Se înțelege de la sine, **de către oricine a aflat** ce e fondul principal, că acesta trebuie să se oglindească, în toată importanța lui, în toate relațiile lui, în dicționarul unei limbi.* Al. Graur, *încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 185.

*Cine umblă cu scrupuluri feciorelnice e osândit mai dinainte să fie strivit **de cei ce nu cunosc nici măcar din nume astfel de sentimentalisme romantice!*** Rebreanu, R. I, p. 22.

Schimbarea adevărată nu va fi decât atunci când [...] *pământul va fi stăpânit **de cei care-l muncesc!*** Rebreanu, R. I, p. 108.

2. Propoziții circumstanțiale instrumentale:

– *Ia să-ți leg ochii și urechile c-un ștergari, dacă vrei să mai trăiești.*

– *Leagă-mi ce știi și **cu ce știi**, numai să nu mori!* Creangă, P., p. 55.

***Și cu câtă carte știu, cu câtă nu știu,** peste câțiva ani pot s-ajung dichiu la vrun mitoc, și să strâng un știubei plin de galbeni, ca părintele Chirilaș, de la jugărit, din Vânătorii Neamțului.* Creangă, A., p. 181.

***Cu ceea ce îi mai vine din arenda pământului**, de abia dacă își plătește datoriile.* Galaction, O. I, p. 126.

***Cu ce arde acolo** știu c-ar fi trăit boierește un an de zile tot satul, dacă nu și mai mult!* Rebreanu, R. II, p. 109.

3. Propoziții circumstanțiale sociative[5]:

a. ființă[6]

[4] Există și unele deosebiri. Acad. Iorgu Iordan recunoaște existența complementului circumstanțial instrumental (Iordan, GLR, p. 223–224). Pe de altă parte există unele interpretări mai curioase: H. Tiktin trece agentul și instrumentalul la circumstanțialul de cauză (*Gramatica română*, ediția a II-a, București, 1895, partea a II-a, p. 102).

[5] Majoritatea exemplelor date aici sunt propoziții sociative care însoțesc subiectul; exemplul din Teodorescu, P. P., p. 142, arată însă că e posibilă și însoțirea complementului direct.

[6] În această categorie intră și colectivele care includ ființe: *Zamoisky dete poruncă hatmanului Zotkiewsky de a se duce în grabă **cu câte oști va putea** să adune mai curând.* Bălcescu, O. II, p. 254.

Aide, pleacă acasă! Du-te dracului ***cu cine mi te-a trimis****, să-mi mai sară inima şi pentru tine!* Rebreanu, R. II, p. 33.

Ce el, ***cu cine au avut pe lângă dânsul,*** *s-au tras spre Fălcii, asupra tătarilor.* LET. II, p. 285 (în DA, s. v. *cine*).

Cheamă nepoţi şi finicei
Până-n patruzecişitrei,
Cheamă neveste şi fete
Cu ce Dumnezeu mai dete*.* Teodorescu, P. P., p. 142.

b. lucru[7]

Fugi dar ***cu ce ai mai scump****, căci duşmanii peste puţin timp vor sosi aici.* Bălcescu, O. II, p. 337.

Dragi îmi sânteţi, dar n-am ce vă face. Rămâneţi ***cu ce aveţi!*** Sadoveanu, B., p. 7.

După aceea, soţii, care şi ***cu ce agonisise****, intrau în pivniţă şi Jap împărţea cu echitate.* Galaction, O. I, p. 309.

4. Propoziţii circumstanţiale de relaţie:

Pentru cine o cunoaşte
Toate-s vechi şi nouă toate. Eminescu, O. I, p. 194.

Continuu şi acum o fierbere, nejustificată de temperatura locului şi a momentului şi deci retorică pentru spectator sau ***pentru cel ce nu se recunoaşte în întâmplare****.* Camil Petrescu, U. N., p. 17.

Puiculiţă, pui păun,
Treci la badea peste drum,

[7] În această situaţie uneori e greu de distins propoziţia sociativă de cea instrumentală, caracterul lor depinzând de sensul lexical al verbului din regentă. Astfel, în exemplul *Ceilalţi ţărani* [...] *se repeziră şi ei,* ***cu ce le cădea în mână****, să spargă ori să dărâme ceva* (Rebreanu, R. II, p. 140) propoziţia *cu ce le cădea în mână* poate fi interpretată drept sociativă pe lângă verbul *se năpustiră* luat în sensul „a se repezi", limitat la deplasarea rapidă, sau instrumentală, dacă se consideră în bloc *se năpustiră să spargă ori să dărâme* ori dacă verbul *a se năpusti* este luat în sensul „a intra rapid în acţiune". Această problemă nu se pune numai pentru propoziţia sociativă şi instrumentală, ci şi pentru complementele circumstanţiale corespunzătoare, după cum arată un exemplu ca: *Unde mi-au început să se repează în soldaţi* ***cu furci, cu pietre****, de nici n-au nemerit sărmanii încotro să fugă!...* Rebreanu, R. II, p. 9.

Să cercăm vinul ***de-i bun****.*
Jarník/Bârseanu, D., p. 373[8].

După cum se vede chiar numai din înşirarea acestor exemple, primele trei din cele patru propoziţii în discuţie au un vădit caracter pronominal, fiind introduse printr-unul din pronumele *cine* sau *ce* şi echivalentele lor[9]. Explicaţia nu este greu de dat: toate aceste propoziţii exprimă nu acţiuni, care să poată fi exprimate printr-o subordonată conjuncţională, ci persoanele sau lucrurile care săvârşesc o acţiune (agentul), însoţesc subiectul în realizarea acţiunii (sociativul) sau contribuie la acţiune (instrumentalul); propoziţiile circumstanţiale de relaţie însă limitează valabilitatea termenului determinat fie la un obiect, în care caz ele sunt tot pronominale, fie la o acţiune, care poate fi exprimată printr-o subordonată conjuncţională.

Caracterul pronominal al acestor propoziţii pune problema interpretării lor formale drept propoziţii atributive. Evident, problema apare în primul rând la propoziţiile introduse prin pronumele *cel ce, ceea ce, cel care*, unde analiza poate separa părţile componente, considerând pe *cel* ca pronume demonstrativ, parte de propoziţie a regentei, după care urmează o atributivă. Sfârşitul frazei *Pe urmă învăţătorul, încălzindu-se, îi spuse că oamenii vor pământ şi că nu mai pot trăi* ***din ceea ce prisoseşte boierilor*** (Rebreanu, R. I, p. 95) ar fi deci alcătuit din regenta *nu mai pot trăi din ceea* şi atributiva *ce prisoseşte boierilor*. Această interpretare este propusă la noi de acad. Al. Graur, care recunoaşte însă caracterul „insuficient" al unei

[8] Partea finală a acestui exemplu se poate compara cu construcţia *Să cercăm* ***de-i bun vinul****,* în care am avea a face cu o propoziţie + completivă directă; prin gruparea substantivului *vinul* în regentă (drept complement direct) sau în subordonată (drept subiect), ordinea cuvintelor schimbă deci caracterul propoziţiei subordonate. Pentru valoarea de relaţie a propoziţiei subordonate *de-i bun* vezi un exemplu paralel cu un complement circumstanţial de relaţie în Creangă, P., p. 232: *Oaspeţii, tot gustând vinul* ***de bun****, începuse a se chiurchiului câte oleacă.*

[9] Gramaticii clasifică de obicei propoziţiile subordonate, după felul cuvântului de legătură, în subordonate conjuncţionale, interogative (indirecte) şi relative (vezi H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 128, şi Iordan, GLR, p. 230–231). Propoziţiile noastre ar fi deci r e l a t i v e, într-un sens care nu are nimic comun cu propoziţia atributivă.

regente ca *nu mai pot trăi din ceea*[10]. Acad. Al. Graur recunoaşte de asemenea că „*cel ce* poate fi înlocuit prin *cine*”, dar adaugă că „dacă trebuie neapărat să explicăm cele două tipuri în acelaşi fel, ar fi mai just să socotim că şi *cine* introduce o atributivă pe lângă un demonstrativ subînţeles”[11].

Împotriva acestei interpretări se pot aduce obiecţii de ordin formal şi semantic.

1. Separarea sintactică a pronumelui relativ compus *cel ce* face din prima parte un demonstrativ inexistent în limbă ca pronume de sine stătător: *cel*, *cei*; deci nu numai propoziţia care s-ar opri la acest „demonstrativ” ar fi insuficientă, ci el însuşi este insuficient pentru a reprezenta o parte de propoziţie.

2. Criteriile formale mi se par însă mai puternice în cazul pronumelor echivalente *cine*, *ce*. Dacă pe *ce* l-am putea interpreta drept un relativ cu antecedentul neutru subînţeles, *cine* nu este în aceeaşi situaţie, deoarece el nu este niciodată în limba română contemporană cuvânt introductiv al unei propoziţii atributive[12]. Faptul este evident şi la cei care susţin caracterul atributiv al lui *cine*: construcţia refăcută (cu introducerea demonstrativului „subînţeles”) devine *(a)cel care*, *cel ce* şi nu *acel cine*, *cel cine*, forme inexistente[13].

Uneori şi la *ce* ne ajută considerente de ordin formal: în exemple ca *Harap-Alb* [...] *nu se lasă până ce găseşte un buştihan putregăios, îl scobeşte* ***cu ce poate*** *şi-i face urdiniş* (Creangă, P., p. 238) sau *îi mai*

[10] Alexandru Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în SG I, 1956, p. 136. Altminteri, Gramatica Academiei R.P.R., *passim*, şi Iordan, GLR, p. 230, tratează pe *ceea ce* în bloc, ca pe *ce*.

[11] Al. Graur, *loc. cit.*

[12] Exemplele date în DA, s. v. *cine*, pentru această funcţiune pe care *cine* a avut-o în limba veche nu merg mai departe de Dosoftei. Un exemplu ne prezintă chiar îmbinarea *acela cine*: *N-au fost nici tată-său, nici moşul său vecin de moşie* ***aceluia cine****-l trăgea* [în judecată]. LET. II, p. 46.

[13] Astfel DA (*C*, p. 419), susţinând valoarea atributivă a pronumelui relativ *cine*, spune: „Propoziţiunea se rapoartă la un cuvânt în caz cu prepoziţie (de obicei *acel* sau *cel*, care lipseşte în urma brahilogiei)”, iar în continuare explică exemplele ilustrative în felul următor: „*Şi cu cine* (cu acei care, cu cei ce) *au putut, au ieşit, şi, timpinându-se, şi-au dat război*. LET. I 178”.

înţoleam şi noi ***cu ce puteam*** *– parcă uitasem că ne erau duşmani* (Bart, D. U., p. 125) reconstituirea unui antecedent substantival ar cere şi repetarea prepoziţiei *cu*, după care nu s-ar mai putea folosi pronumele *ce*, ci numai *care*: *cu lucrul cu care*...

Legătura prepoziţională poate constitui un argument şi în favoarea unităţii pronumelui *ceea ce*: între cele două elemente ale acestui pronume este imposibilă intercalarea unei prepoziţii care să facă parte din propoziţia atributivă referitoare la antecedentul pronominal. De aceea unii ajung să pună prepoziţia greşit, înaintea întregului grup, tratându-l pe *ceea ce* exact ca pe *ce*, după cum arată următorul exemplu din traducerea unui roman american:

> *Poseda un cal, avea bani şi bijuteriile luate de la dezertor, dar* ***de ceea ce*** *avea mare nevoie era de îmbrăcăminte* [= lucrul de care avea mare nevoie].

3. O situaţie nediscutată de acad. Al. Graur şi care constituie un argument legat şi de formă şi de înţeles împotriva interpretării propoziţiilor cu *cine* sau *ce* drept atributive pe lângă antecedente neexprimate este posibilitatea înlocuirii pronumelor relative cu pronumele nehotărâte corespunzătoare *oricine*, *orice*. Dacă am modifica fraza *Năpădiră asupra lui şi-i mai trântiră în cap cu bolovani şi* ***cu ce-au apucat****, până-l omorâră de tot* (Creangă, P., p. 33) în *îi trântiră în cap cu bolovani şi* ***cu orice au apucat***, unde se mai poate presupune formal un demonstrativ? Iar din punctul de vedere al înţelesului fraza nu este denaturată, deoarece o caracteristică a propoziţiilor în discuţie este tocmai faptul că desemnează vag persoana sau obiectul în cauză, pronumele relative apropiindu-se ca valoare de cele nehotărâte.

Fenomenul e remarcat pentru limba franceză, de exemplu, de W. von Wartburg şi P. Zumthor, care, în discuţia asupra construcţiilor *qui vivra verra*, *je l'ai donné à qui vous savez*, *désignez qui vous voulez* etc., arată că „absenţa lui *celui* înaintea lui *qui* îi retrage acestuia din urmă valoarea propriu-zis reprezentativă şi face din el un fel de nehotărât”[14].

[14] Walther von Wartburg et Paul Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berna, 1947, p. 244. Vezi şi [1]*Grammaire Larousse*, p. 195.

Aceiaşi autori susţin independenţa sintactică a pronumelor „conjunctive neutre" *ce qui*, *ce que*, *ce dont* faţă de propoziţia principală, în construcţii ca *il est ce qu'il est*, *tu sais bien ce qui nous sépare* etc.: „*Ce* nu mai aparţine propoziţiei principale şi aceasta nu conţine niciun termen care să joace rolul de antecedent: afirmaţia *il est* este oarecum izolată şi grupul *ce qu'il est* vine în bloc să o completeze; *ce que* (*ce qui*, *ce dont* etc.) constituie deci un instrument gramatical corespunzând în acelaşi timp funcţiunilor de antecedent şi de conjunctiv. Se înţelege de la sine că în această calitate el nu poate reprezenta în niciun caz o persoană sau un obiect determinat"[15]. Şi mai departe: „Determinativul neutru *ce* şi-a pierdut valoarea proprie de antecedent pe care o avea la origine în aceste expresii. Ele constituie în uzajul modern grupuri nedisociabile, al căror dublu caracter este de a poseda, cu o valoare exclusiv neutră, o forţă demonstrativă pe care nu o mai au conjunctivele personale"[16].

Mai categoric este rezolvată problema – pentru franceză – în *Grammaire Larousse*: „Întrebuinţarea relativului fără antecedent a fost înlocuită, în valoarea lui nehotărâtă, printr-o **locuţiune relativă** [aldin în text – *M. A.*] formată din pronumele demonstrativ simplu şi din pronumele relativ: *celui qui*, *celle qui*, *ceux qui*, *ce que* etc.: *Celui qui pourra donner des renseignements sur le fugitif aura une récompense*. În acest caz foarte frecvent, **locuţiunea** *celui qui* are aceeaşi valoare nehotărâtă ca şi **relativul fără antecedent** în *qui vole un œuf, vole un bœuf*"[17]. Urmează precizarea poziţiei care ne interesează: „Ar fi inutil să se izoleze în analiză *demonstrativul* de *relativ* [cursiv în text – *M. A.*]: *Ceux qui font des heureux sont les vrais conquérants* (Voltaire). *Ceux qui se plaignent n'agissent plus* (R. Bazin)"[18].

[15] Walther von Wartburg et Paul Zumthor, *lucr. cit.*, p. 245.

[16] *Ibidem.*

[17] *Grammaire Larousse*, p. 196.

[18] *Ibidem.* În continuare se arată însă că „în unele cazuri gândirea marchează o despărţire între cele două elemente ale locuţiunii şi se opreşte la *demonstrativ*, care îşi reia valoarea proprie şi poate trimite chiar la spusele precedente sau poate corespunde unui gest: *Vous voulez confier des enfants à celui qui a agi si indignement. Tu verras deux routes: prends celle qui coupe à travers champs*".

Nici măcar în limba rusă, unde sudura lui *тот кто, то что* e mult mai puţin desăvârşită (dovadă şi despărţirea lor grafică – obligatorie – prin virgulă: *тот, кто*), nu se consideră că *кто* şi *что* introduc în asemenea cazuri propoziţii atributive. Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. arată că fraza *Особенно было страшно то, что над огнём, в дыму, летали голуби* (Cehov) cuprinde o propoziţie subordonată subiectivă introdusă prin *что* care dezvoltă conţinutul concret al subiectului exprimat în regentă prin pronumele *то*[19].

În orice caz trebuie subliniată, în legătură cu problema în discuţie, necesitatea consecvenţei în tratare. Există gramatici – de exemplu, cele latine – care consideră atributive toate propoziţiile introduse prin pronume relative şi, întrucât nu le trec nici printre subiective, nici printre completive, nu putem remarca lipsa propoziţiei instrumentale faţă de complementul circumstanţial instrumental. Dar Gramatica Academiei R.P.R. recunoaşte existenţa subiectivelor introduse prin *cine*, *care*, *ce* şi *ceea ce*[20], a predicativelor introduse prin *ce* şi *cine*[21], a completivelor directe şi indirecte prin *cine*, *ce*, *ceea ce*, *oricine*, *oricare*, *orice* [22] şi se impunea să procedeze consecvent peste tot.

Deoarece pronumele este echivalent cu un substantiv nume de lucru sau de fiinţă, modul de construire a propoziţiilor de agent, instrumentale şi sociative este acelaşi ca şi al complementelor respective: prepoziţia *de* sau *de către* la propoziţia de agent, *cu* şi *din* (cele mai obişnuite) la propoziţia instrumentală şi *cu* sau locuţiuni prepoziţionale echivalente la propoziţia sociativă.

Unele propoziţii instrumentale şi sociative au dat naştere unor expresii: *care cu ce*, *care cu cine*.

Propoziţia circumstanţială de relaţie este constituită adesea din expresia *în ce priveşte*, *cât priveşte* cu complementul verbului; aceste expresii sunt perfect echivalente cu locuţiunile prepoziţionale care

[19] GRJ II, 2, p. 294–295.

[20] GLR II, p. 174, 176, 177, 282, 283.

[21] *Ibidem*, p. 178–180.

[22] *Ibidem*, p. 186, 190, 191, 284.

introduc complementul circumstanțial de relație *în privința* + genitiv, *cu privire la* etc. și deci numai în mod formal pot fi considerate propoziții (în măsura în care existența unui verb la un mod personal marchează o propoziție)[23]:

Complement	Propoziție
Cu privire la întrebuințarea banilor, *oamenii se împărțeau în tabere.* Sadoveanu, B., p. 135.	***Cât privește de năpăști***, *apoi a mai spus și altădată că cel fără vină n-are a se teme de nimic.* Sadoveanu, B. p. 261.

Echivalența de înțeles și de construcție face ca adeseori propozițiile de agent, instrumentale, sociative și de relație să fie coordonate cu complemente corespunzătoare determinând același verb:

Vra să zică cu laptele *mânzatului și* cu făina *din sac și* ***cu ce ți-am mai pus eu acolo***, *o duci tu aceste trei zile.* Sadoveanu, B., p. 93 (vezi și exemplele din Creangă, P., p. 33, și din Camil Petrescu, U. N., p. 17, date mai sus, la p. 10, respectiv 13).

Un aspect interesant pe care-l prezintă aceste propoziții este reluarea complementului în propoziția regentă printr-un pronume demonstrativ:

Cine ***cu ce să afla având în mână***, cu aceaia *arunca într-îns.* Varlaam, în DA, s. v. *cine.*

Cu ce măsură veți măsura, cu aceaia *vi se va măsura.* Laurian și Massim, în DA, s. v. *ce.*

Cu ce mă hrăniți, cu aceea *am să vă hrănesc.* Creangă, A., p. 109.

Aceste propoziții sunt cele mai pasibile de interpretarea ca atributive, datorită complementului pronominal exprimat în regentă.

[23] Acestea sunt singurele propoziții de relație pe care le-am găsit consemnate într-o gramatică a altei limbi. Astfel F. Brunot distinge în limba franceză complemente și propoziții r e s t r i c t i v e, între care citează și construcția ***en ce qui concerne le portail***, *l'église St-Nizier de Lyon est franchement Renaissance* (Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue*, III-ème édition, Paris, 1936, p. 223).

De fapt ele sunt tot propoziții circumstanțiale instrumentale, dar au un c o r e l a t i v în regentă – pronumele demonstrativ. Dovada cea mai sigură că nu sunt atributive o constituie așezarea lor înaintea regentei, cum nu poate sta o atributivă pronominală. Procesul este următorul: vorbitorul începe comunicarea cu propoziția instrumentală și apoi exprimă același lucru și printr-un complement instrumental (pronumele demonstrativ), pentru a identifica mai bine, prin insistență, obiectul la care se referă.

Situația aceasta nu se limitează la propozițiile discutate aici. Ea e posibilă, pe de o parte, la alte propoziții pronominale (subiective, completive directe și indirecte), pe de alta, la propoziții circumstanțiale introduse prin adverbe relative care au drept corelativ în regentă un adverb demonstrativ: *unde... acolo, când... atunci, cum... așa*[24]. Gramatica Academiei R.P.R. înregistrează aceste fapte numai pentru propoziția circumstanțială de loc[25] și de mod[26], în exemple ca:

Unde prindea omul, acolo *îl ocăra.* Slavici, N. I, p. 16.
Iar noi locului ne ținem,
Cum am fost, așa *rămânem.* Eminescu, O. I, p. 124.

*

Între părțile secundare de propoziție, apoziția are o situație specială, în sensul că, spre deosebire de celelalte atribute, ea nu e subordonată termenului determinat, ci stă, din punct de vedere logic, pe același plan cu el, presupunând o identitate între noțiunea pe care o exprimă ea și noțiunea exprimată de termenul determinat; din punct de vedere lingvistic, caracteristica apoziției este juxtapunerea[27].

Între propozițiile subordonate există un tip de propoziții atributive care ar putea fi numite a p o z i t i v e. Ele aduc numele, explicația sau precizarea termenului la care se referă și care de obicei e foarte vag. Astfel, de cele mai multe ori, substantivul determinat este *lucru* sau un sinonim al lui (substantiv sau pronume ca *atât, ceva*):

[24] Pentru paralelismul situației vezi H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 126.
[25] ¹GLR II, p. 193.
[26] *Ibidem*, p. 204, 287.
[27] *Ibidem*, p. 97.

Tocmai acum se gândi el la un lucru *pe care trebuia să-l fi făcut de mult:* ***să dea examen şi să intre bursier la Sf. Sava.*** Vlahuţă, N., p. 17.

Două lucruri *aflasem:* ***că e domnească,*** *iar nu cum era a noastră din curtea bisericii* ***şi că dascălul e «profesor».*** Delavrancea, H. T., p. 86.

Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru *rămâne indiscutabil:* ***că noi toţi, dar absolut toţi, trăim de pe urma trudei acestui ţăran, aşa prost şi leneş şi rău*** *cum îl categoriseşti d-ta!* Rebreanu, R. I, p. 12.

Despre acest fapt *minunat,* ***că-l trage de chică Căţelu şi-i spune*** *să se scoale, Neculai singur vorbise.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 408.

Şi tot pe lângă-acestea cerşesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos. Eminescu, O. I, p. 115.

Deocamdată, eu numai atâta *aş vrea să ştiu:* ***ce plănuieşte Varvara asupra mea acuma.*** Sadoveanu, O. VIII, p. 231.

Draga tatei, iată ce-*mi tot spune mă-ta de tine:* ***că n-o asculţi, că eşti ră de gură şi înnărăvită şi că nu este chip*** *să mai stai la casa mea.* Creangă, P., p. 285.

Substantivul determinat poate fi un nume ca *senzaţie, dor, idee,* pe care propoziţia apozitivă îl concretizează:

Mai am un singur dor:
În liniştea serii
Să mă lăsaţi să mor
La marginea mării. Eminescu, O. I, p. 216.

Lache are o idee: ***să şază pe o bancă.*** Caragiale, O. I, p. 257.

Uneori propoziţia apozitivă explică un adverb sau o locuţiune adverbială pronominală:

Aşa *ar fi vrut el să fie totdeauna:* ***în sufletul şi în gândurile ei să nu existe nimeni şi nimic afară de dânsul.*** Rebreanu, R. I, p. 51.

Şi tocmai de asta *mă bucur şi eu,* ***că de-abia m-oi mai încălzi oleacă, bând sângele Domnului.*** Creangă, P., p. 258.

Când am ajuns acasă, am înţeles de ce *maiorul ieşise un moment cu cheseaua în vestibul –* ***ca să-mi toarne dulceaţă în şoşoni.*** Caragiale, O. I, p. 277.

Ca funcţiune, toate aceste propoziţii apozitive corespund apoziţiei explicative; de cele mai multe ori explicarea termenului determinat se face prin denumire, uneori prin analiză (vezi exemplul din Delavrancea, H. T., p. 86).

Din punctul de vedere al construcţiei, după cum se vede din exemplele date, aceste propoziţii apozitive pot fi introduse prin conjuncţii (*că, să* sau *ca să*) sau printr-un pronume ca *ce*. Punctuaţia este aceeaşi ca în cazul oricărei apoziţii explicative: propoziţia apozitivă e separată prin virgulă, linie de despărţire, dar mai ales prin două puncte de regenta în care se găseşte termenul determinat. Uneori, de altfel ca şi la alte subordonate[28], propoziţiile apozitive ajung să fie separate de termenul determinat prin punct sau puncte de suspensie, ca şi cum ar constitui propoziţii independente:

Noi nu am susţinut decât un singur lucru. ***Că*** *pentru cel care ia parte efectiv la o luptă mică,* ***nu e de nicio importanţă*** *dacă moare la Verdun sau într-o încăierare de patrule.* Camil Petrescu, U. N., p. 333.

De altminteri observ un lucru... ***Că la intrarea în acţiune sântem încontinuu în linie înaintată.*** Camil Petrescu, U. N., p. 332.

Identitatea caracteristică apoziţiei dintre noţiunile exprimate de termenul determinat şi de propoziţia atributivă şterge conştiinţa raportului de subordonare dintre ele şi dă propoziţiei în discuţie un caracter oarecum independent, mai ales că de obicei tocmai ea cuprinde elemente mai precise. Aşa se explică greşelile de interpretare a unor asemenea propoziţii drept alt fel de subordonate (şi anume cu funcţiunea termenului determinat, de exemplu completive dacă determină un substantiv cu funcţiune de complement), greşeli care se reflectă şi în Gramatica Academiei R.P.R. În volumul al doilea al

[28] Vezi Gh. Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană*, în SG I, 1956, p. 165–180.

acestei gramatici se dă, de pildă, următorul exemplu de propoziţie „completivă indirectă":

*Numai de un lucru îmi pare rău, **că nu ştiu** cum să-ţi arăt recunoştinţa mea.* Caragiale, O. II, p. 259[29].

Gramatica Academiei R.P.R. a găsit deci în această frază două complemente indirecte ale expresiei *îmi pare rău*: 1. complementul *de un lucru* şi 2. propoziţia completivă indirectă *că nu ştiu...*, deşi această propoziţie nu reprezintă decât explicaţia complementului substantival prea vag, numele *lucrului*, exprimat printr-o propoziţie apozitivă aşa cum s-ar fi putut exprima printr-o apoziţie substantivală:

Dar numai un lucru *nu ştia hârca: **gândul** omului.* Creangă , P., p. 96.

Şi iar începură a-şi răsfira patima *lor: **vânatul**.* Sadoveanu, Opere I, p. 45.

Pe de altă parte, Gramatica Academiei R.P.R. interpretează unele propoziţii apozitive drept propoziţii coordonate copulative care explică propoziţia precedentă, susţinând categoria respectivă cu următorul exemplu:

*Se căia cum de să facă el fapte de care nu mai făcuse în viaţa lui, **să-şi bea adică şi simţirile**.* Ispirescu, L., p. 106[30].

Caracterul apozitiv al propoziţiei *să-şi bea adică şi simţirile* este indicat şi de prezenţa adverbului explicativ *adică*, despre care Gramatica Academiei R.P.R. recunoaşte în alt loc că are funcţiunea de legătură între apoziţie şi termenul determinat[31]. Există deci şi o identitate de construcţie între propoziţia apozitivă şi apoziţia-parte de propoziţie: amândouă pot cuprinde adverbe explicative ca *anume*, *adică*, prin care se marchează mai clar legătura cu termenul determinat.

Problema cea mai importantă este distincţia între propoziţiile apozitive şi celelalte propoziţii atributive (mai ales conjuncţionale), la care ideea de subordonare se manifestă clar. Pentru asemenea

[29] [1]GLR II, p. 190.
[30] *Ibidem*, p. 157.
[31] *Ibidem*, p. 93.

atributive neapozitive se pot cita exemplele date în Gramatica Academiei R.P.R.:

*Şi el îşi vârâse-n cap ideea **că e bolnav**.* Vlahuţă, N., p. 14.

Se mai gândesc ei oare la sfântul legământ [...]
***Să apere cu braţul străbunul lor pământ**?* Odobescu, I, p. 3.

*Veţi crede c-aveţi dreptul şi voi **ca să trăiţi**.* Eminescu, O. I, p. 59[32].

Caracterul subordonat al propoziţiilor atributive propriu-zise (e vorba de cele conjuncţionale) este evident şi în funcţiunile pe care le pot avea, funcţiuni paralele cu acelea ale atributului în general. De cele mai multe ori aceste propoziţii au funcţiune obiectivă, de complement direct sau indirect (vezi exemplele din Odobescu, I, p. 3, şi Eminescu, O. I, p. 59)[33]. De aceea Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S încadrează atributivele conjuncţionale la propoziţiile completive propriu-zise, cu exemple ca:

Письмо это и деньги вернулись назад с известием что Петруха убит иа войне, „защищая царя, отечество и веру православную". L. Tolstoi[34].

В голове моей родилось подозреиие, что этот слепой не так слеп как он кажется. Lermontov[35].

Прискакая вчера ночью татарин от генерала, привез приказ, чтобы батальону выступать и взять с собою на два дня сухарей. L. Tolstoi[36].

Apozitive sunt deci propoziţiile atributive la care nu se vede raportul de subordonare faţă de termenul determinat. De cele mai multe ori ele se referă la un substantiv nearticulat (vezi toate exemplele de la p. 18–21) şi apar după o pauză în rostire. Substantivul determinat poate avea uneori şi articol, dar pauza şi intercalarea altor atribute marchează caracterul apozitiv al propoziţiei: *Le-a comunicat*

[32] *Ibidem*, p. 184.
[33] Aşa cum poate avea funcţiune obiectivă atributul substantival sau pronominal în genitiv sau cu prepoziţie.
[34] GRJ II, 2, p. 280.
[35] *Ibidem*, p. 281.
[36] *Ibidem*, p. 286.

*ideea lor: **să plece de aici**.* Prin aceste indicii formale se manifestă şi deosebirea de conţinut, care interesează cu precădere.

Tipul acesta de propoziţii se găseşte şi în alte limbi[37]. Pentru limba franceză Alf Lombard remarcă propoziţii subordonate conjuncţionale în funcţiune de apoziţie faţă de regentă, cu exemplul: *Je n'ai qu'un désir: **qu'il réussisse*** [38], iar F. Brunot arată că „diversele părţi ale propoziţiei pot primi o dezvoltare necesară sau utilă când natura lor gramaticală se pretează la aceasta [...] Părţile de propoziţie sunt astfel reluate pentru a fi identificate, dezvoltate, explicate, corectate: *faute de cette solution je n'en vois qu'**une trosième, c'est que je me tue pour en finir*** (G. Sand, *Elle et lui*...)"[39].

Nu întotdeauna însă aceste propoziţii sunt introduse prin conjuncţii sau pronume. După cum în cadrul propoziţiei apoziţia este un substantiv juxtapus termenului determinat fără nicio legătură formală (flexiune sau cuvânt ajutător), propoziţia apozitivă poate fi şi ea pur şi simplu juxtapusă fără conjuncţie[40]:

> *Ştia, vezi bine, soarele cu cine are de-a face, căci eram feciorul mamei, care şi ea cu adevărat că ştia a face multe şi mari* minunăţii*: **alunga nourii cei negri de pe deasupra satului nostru şi abătea grindina în alte părţi, înfingând toporul în pământ afară, dinaintea uşii, închega apa numai cu două picioare de vacă**, de se încrucea lumea de mirare; **bătea pământul sau păretele, sau vreun lemn,** de care mă păleam la cap, la mână sau la picior, **zicând: „Na, na!"** şi îndată-mi trecea durerea.* Creangă, A., p. 34.

---

[37] Unele gramatici numesc însă apozitive orice fel de propoziţii atributive conjuncţionale (vezi [1]*Grammaire Larousse*, p. 91; M. Ganshina and N. Vasilevskaya, *English Grammar*, Moscova, 1953, p. 337).

[38] Alf Lombard, *Les membres de la proposition française. Essai d'un classement nouveau.* Extras din revista „Moderna Språk" XXIII, 1929, Malmö, 1929, p. 39.

[39] F. Brunot, *lucr. cit.*, p. 21.

[40] Pentru limba rusă vezi N. S. Pospelov, *O grammatičeskoj prirode i principax klassifikacii bezsojuznyx predloženij*, în *Voprosy sintaksisa sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1950, p. 352–353.

> *Şi mergând ei o bucată înainte, Harap Alb vede altă* drăcărie *şi mai mare: **o namilă de om mânca brazdele de pe urma a 24 de pluguri şi tot atunci striga în gura mare că crapă de foame**.* Creangă, P., p. 241.

Alt tip de propoziţii apozitive se leagă de o categorie neremarcată de gramaticile noastre, dar existentă în .limba română, ca şi în alte limbi, unde a fost recunoscută[41], aceea a apoziţiilor care determină grupuri de cuvinte sau propoziţii întregi:

> *Prefectul era atât de turburat, încât vroi să intre în vorbă cu vizitiul ţigan al prinţului, **înjosire nefolositoare**.* Dumitriu, B. F., p. 34.
>
> *Şi acuma, **culmea batjocurii**, îl mai şi insultăm că e rău şi trândav.* Rebreanu, R. I, p. 40.

Adesea apoziţia este reprezentată de substantive ca *fapt*, *situaţie*, *lucru* etc., determinate de o propoziţie atributivă relativă[42]:

> *Nu erau tovarăşi numa la biserică, ci, cu tot cu dascălul Luca, erau şi muşteriii lui Moş Precu, **lucru** care bucura foarte mult pe moşneag.* Sadoveanu, Opere II, p. 37.

Uneori apoziţia apare izolată grafic de propoziţia determinată:

Ochilă vedea toate cele ca dracul şi numai îngheţai ce da dintr-însul:

Că e laie,
Că-i bălaie;
Că e ciută,
Că-i cornută.

*Mă rog, **nebunii** de-a lui, câte-n lună şi-n stele.* Creangă, P., p. 247.

---

[41] Vezi F. Stolz und J. H. Schmalz, *Lateinische Grammatik*. In 5 Aufl. völlig neubearb. von Manu Leumann und J. B. Hofmann, München, 1928, p. 630–631; Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 17; J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, p. 31.

[42] O situaţie perfect echivalentă există în limba franceză, după cum arată exemple ca: *En un mot, je faisais une sotte figure, je mâchais le mépris, **chose** qu'on dit impossible à un Français* (Stendhal, *La chartreuse de Parme*, Moscova, 1953, p. 29).

A zis că se duce la oraş să-i taie pe ciocoi... ***Dobândă pentru viaţa frate-său.*** Dumitriu, B. F., p. 102.

Apoziţiile de acest fel exprimă mai ales o apreciere, uneori exclamativă, a vorbitorului asupra faptelor expuse în propoziţia determinată sau arată semnificaţia lor; ele au deci funcţiune de definire sau de calificare.

Acest tip are un corespondent perfect, printre propoziţiile subordonate, în propoziţiile atributive introduse prin pronumele *ceea ce* (sau *ce*), pe care şi Gramatica Academiei R.P.R. le recunoaşte ca determinând o întreagă propoziţie[43] şi care ar putea fi numite propoziţii a p o z i t i v e[44]. Ele pot determina însă şi părţi de propoziţii şi mai multe propoziţii coordonate. Iată exemple cu situaţii diferite, atât din punctul de vedere al naturii termenului determinat, cât şi al locului propoziţiei apozitive:

Fără să se fi interesat direct, ***ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dânsul,*** *din diferite părţi şi subt diverse forme, i s-a confirmat mereu.* Rebreanu, R. I, p. 122.

Aşa ne duceam băieţii şi fetele unii la alţii cu lucrul, ca să ne luăm de urât, ***ceea ce la ţară se cheamă şezătoare, şi se face mai mult noaptea, lucrând fiecare al său.*** Creangă, A., p. 62.

Tot descosându-l cum a petrecut la ţară şi neascultându-l cu atenţie, ***ceea ce pe el îl cam jignea,*** *se pomeni deodată că-i zice foarte încântată:* [...]Rebreanu, R. I, p. 240–241.

---

[43] [1]GLR II, p. 181, unde se dă şi exemplul: *Nu-şi mai bătea capul decât cu copiii oamenilor din sat,* ***ceea ce era şi meseria lui de învăţător.*** Slavici, O. I, p. 114. Gramatica Academiei propune însă în subsidiar şi altă interpretare posibilă a propoziţiilor introduse prin *ceea ce*: „formal aceste propoziţii pot fi considerate ca atributive determinând pronumele demonstrativ *ceea*, care rezumă propoziţia regentă". Cred că tocmai acesta este singurul caz în care problema nedesăvârşirii sudurii pronumelui *ceea ce* nu poate fi adusă în discuţie. În această formă de feminin, *ceea ce* este un pronume relativ neutru în care nu se mai simte un demonstrativ determinat (care nici n-ar putea fi întrebuinţat aici). Mai degrabă se poate spune că un pronume relativ întrebuinţat în acest fel ajunge să fie interpretat ca demonstrativ (situaţia lui *care* la început de frază în limba veche; vezi Maria Iliescu, *Concurenţa dintre pronumele relative* ***care*** *şi* ***ce***, în SG I, 1956, p. 28).

[44] Vezi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 17.

Şi bătrânul îl preţuieşte, deşi îl consideră cam demagog, ***ceea ce chiar este într-un fel.*** Rebreanu, R. I, p. 116–117.

Înainte de secolul al XIX-lea, noi n-am avut limbă literară, ci numai limbă scrisă sau, ***ceea ce e tot una,*** *dialecte literare.* Iorgu Iordan, *Limba literară (Privire generală)*, în LR III, 1954, nr. 6, p. 69.

Ai şi talent, eşti şi sârguitor, ***tocmai ce trebuie unui gazetar bun.*** Rebreanu, R. I, p. 210.

Şi acest tip de propoziţie, apozitiv ca funcţiune, dar subordonat ca formă (prin prezenţa pronumelui relativ), se întâlneşte în alte limbi şi a fost studiat de diverşi cercetători. Unii îi dau chiar numele de apoziţie, de exemplu Alf Lombard, care arată că propoziţia *Il est parti,* ***ce qui m'étonne.*** poate fi considerată ca „un fel de apoziţie la p r o p o z i ţ i a care precedă sau mai degrabă la faptul exprimat în ea"[45], punând-o net pe acelaşi plan cu apoziţia substantivală care se referă la o propoziţie întreagă, de tipul *Quelques-uns admirent, d'autres se rebellent.* ***Enthousiasme ou révolte également injustifiés*** (L. Maury, *Babel*)[46]. Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. înregistrează tipul corespunzător din limba rusă de propoziţii introduse prin pronumele relativ *что* sub titlul „Fraze cu propoziţii secundare subordonate-alăturate"[47]; explicaţia dată acestui fel de subordonate care „se referă de obicei la întreaga propoziţie" este însă şi aici similară cu definiţia apoziţiei: „propoziţia subordonată cuprinde o comunicare cu caracter suplimentar, care explică sau completează dintr-un anumit punct de vedere ceea ce s-a spus în propoziţia regentă"[48]. Exemplele sunt absolut similare cu cele româneşti şi nu se pot traduce decât prin propoziţii apozitive introduse prin pronumele *ceea ce*:

Ямщику вздумалось ехать рекою, что должно было сократить нам путь тремя верстами. A. S. Puşkin.

Обе девицы надели жельтые шляпки и красные башмаки, что бывало у них толъко в торжественные случаи. A. S. Puşkin.

---

[45] *Ibidem.*

[46] *Ibidem.*

[47] GRJ II, 2, p. 352–353.

[48] *Ibidem*, p. 352.

Tocmai caracterul apozitiv al acestor propoziţii explică situaţia lor de treaptă de mijloc între subordonare şi coordonare, discutată în volumul de faţă de acad. Al. Graur[49], căci, pe de o parte, echivalenţa dintre cei doi termeni îi situează pe amândoi pe acelaşi plan în frază, iar, pe de altă parte, tocmai ea se opune considerării unor termeni identici drept termeni coordonaţi.

Propoziţiile apozitive care determină propoziţii întregi pot fi însă din punct de vedere formal şi juxtapuse, iar ca funcţiune pot fi apozitive explicative (de tipul celor prezentate la p. 24–25):

Şi gândul babacăi, şi gândul meu, se potriveau: ***trebuia*** *să mă fac plugar.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 27.

Situaţiile examinate duc la concluzia că apoziţia nu este numai o specie a atributului substantival, ci o categorie mai largă, a cărei caracteristică este faptul că determină alt termen stând pe acelaşi plan cu acesta şi fără ca determinarea să fie exprimată printr-un procedeu gramatical[50]; în această situaţie se poate găsi un substantiv sau pronume care determină alt substantiv (sau echivalent), o propoziţie care determină un substantiv, un pronume sau un adverb pronominal, un substantiv care determină o propoziţie şi o propoziţie care determină altă propoziţie.

*

S-ar părea că remarcarea acestor categorii de propoziţii subordonate întăreşte teza Gramaticii Academiei R.P.R. în legătură cu avantajul propoziţiilor subordonate asupra părţilor de propoziţie. Printre subordonate găsim deci toate categoriile exprimate şi prin părţile de propoziţie şi în plus – spune Gramatica Academiei – „categorii pe care nu le aflăm printre părţile de propoziţie, cum ar fi propoziţia condiţională”[51]. În realitate în limba română, ca şi în alte limbi[52], propoziţiei condiţionale îi corespunde, în cadrul propoziţiei, un complement circumstanţial condiţional.

[49] SG I, 1956, p. 132–133. Vezi şi GRJ II, 1, p. 102.
[50] Vezi J. Marouzeau, *lucr. cit.*, p. 31.
[51] ¹GLR II, p. 172.
[52] Vezi GRJ II, 1, p. 599–600; Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 8 şi 11.

Existenţa lui este recunoscută chiar de Gramatica Academiei R.P.R. în volumul I. În capitolul consacrat folosirii modului gerunziu se spune că „În frază gerunziul se întrebuinţează ca circumstanţial [...] c o n d i ţ i o n a l”[53] (spaţiat de mine – *M. A.*), funcţiune ilustrată cu exemplele:

Trăind *şi* ***nemurind*** *ai să vezi cine sânt eu.* Creangă, P., p. 80.

Chiar tu, ***ducându-te****, ne temem că nu te vei mai întoarce.* Ispirescu, L., p. 21.

După aceasta, în volumul al II-lea, nu numai că nu se vorbeşte de un complement circumstanţial condiţional, dar se trage de aici o concluzie asupra deosebirii dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie.

Funcţiunea de condiţional a gerunziului a mai fost remarcată şi de alţi cercetători. H. Tiktin, deşi nu găseşte un complement circumstanţial condiţional, înregistrează acest fapt la substituirile de dependente, arătând că „Propoziţia condiţională care are acelaşi subiect ca şi principala se poate înlocui prin construcţia gerunzială [...] ***Unindu-se****, şi cei slabi se fac tari*”[54]. Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen arată şi ei că gerunziul serveşte la marcarea unui raport de condiţie, ilustrând afirmaţia cu câteva exemple, între care şi cele două date şi de Gramatica Academiei[54]. La fel, în *Gramatica limbii române* de Al. Rosetti şi J. Byck se dă un exemplu de gerunziu „condiţional”, fără precizarea funcţiunii acestuia în propoziţie[56].

Gerunziul reprezintă în adevăr un mijloc de exprimare a complementului circumstanţial condiţional[57]. El poate fi echivalent atât cu un condiţional prezent:

[53] ¹GLR I, p. 320–321.
[54] H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 156.
[54] Sandfeld/Olsen, SR I, p. 289.
[56] Rosetti/Byck, ²GLR, p. 166.
[57] În limba română, ca şi în alte limbi. Pentru limba rusă vezi GRJ II, 1, p. 599, 655–656. Pentru limba franceză, vezi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 11, şi W. von Wartburg, P. Zumthor, *lucr. cit.*, p. 147.

Muncind *cât munceşte azi, dar pe pământul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun.* Rebreanu, R. I, p. 95, cât şi cu un condiţional perfect:

Dându*-mi din ochiul tău senin*
O rază din adins,
În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins. Eminescu, O. I, p. 191.

Gerunziul nu este însă decât un tip de complement circumstanţial condiţional, care poate fi exprimat şi altfel, prin substantive cu prepoziţii, de pildă, sau prin adverbe. Interesantă şi specifică pentru complementul condiţional este următoarea situaţie, pe care o remarcă F. Brunot: „Orice fapt poate fi o cauză şi poate avea o consecinţă. Deci orice fapt poate deveni premisa unei ipoteze. E suficient să te plasezi în cazul realizării ei eventuale"[58]; şi mai departe: „toate celelalte elemente ale gândirii [...] pot deveni, la rigoare, premisele unei ipoteze"[59]. În acest sens, F. Brunot citează circumstanţe temporale, modale etc. exprimate de complemente condiţionale.

Complementul circumstanţial condiţional se poate exprima deci prin cuvinte sau grupuri de cuvinte care în alte împrejurări reprezintă cu totul alte complemente. Specific complementului condiţional nu este construcţia propriu-zisă (prepoziţia sau locuţiunea folosită), ci caracterul ipotetic al acestui complement, care reiese în primul rând din intonaţie şi din pauzele care-l separă (în scris acestea sunt marcate uneori de punctuaţie), din modul şi timpul verbului determinat, precum şi din context.

Astfel, complementul circumstanţial condiţional poate fi la origine:

1. complement circumstanţial sociativ[60]:

[58] F. Brunot, *lucr. cit.*, p. 872.

[59] *Ibidem.*

[60] De cele mai multe ori apare aspectul negativ al complementului circumstanţial sociativ, construit cu prepoziţia *fără (de)*.

Şi-a dat seama că ***fără ea*** *viaţa lui ar fi zdrobită.* Rebreanu, R. I, p. 173[61].

Simţeam însă doi ochi care mă pironeau drept în mijlocul frunţii. ***Fără ei*** *aş fi spus toate regatele, marile ducate şi ducatele Germaniei, cu capitalele şi cu oraşele „cele mai principale", ca pe apă, pe nerăsuflate.* Delavrancea, H. T., p. 55;

2. complement circumstanţial instrumental:

Cu un sacrificiu *relativ neînsemnat s-ar putea îmbunătăţi viaţa tuturor.* Rebreanu, R. I, p. 296;

3. complement circumstanţial de mod:

Poimâine după amiază, ***cu voia ta****, mă înapoiez la Bucureşti.* Galaction, O. I, p. 408.

Neputând fi cum venisem pe lume, nu puteam să fiu ca ceilalţi. ***Ca ei*** *ar fi fost bine.* Delavrancea, H. T., p. 175[62].

4. complement circumstanţial de loc:

Departe de tine*, m-aş simţi nefericit* [63].

5. complement circumstanţial de timp:

Acuma era sigur că, ***în alte împrejurări****, adică de n-ar fi fost îndrăgostit, nu s-ar fi mişcat din Amara.* Rebreanu, R. II, p. 214.

Uneori complementul condiţional are şi procedee specifice de construire, de exemplu locuţiunile prepoziţionale *în caz de* [64], *în cazul* + genitiv, *la un caz de* sau locuţiunile adverbiale *în acest caz*, *în asemenea caz* etc., care exprimă lexical ideea de condiţie:

[61] Sandfeld/Olsen, SR I, p. 363, dau un exemplu asemănător pentru a arăta că raportul de condiţie poate fi exprimat şi altfel decât printr-o propoziţie subordonată.

[62] Complementul de aici este rezultat din elipsa unei propoziţii condiţionale, în care *ca ei* ar fi fost un nume predicativ: *dacă eu aş fi fost* ***ca ei***.

[63] Exemplul este dat de H. Tiktin (*lucr. cit.*, p. 156) pentru substituirea propoziţiei condiţionale printr-o construcţie „apozitivă".

[64] DA, s. v. *caz*, glosează locuţiunea prepoziţională *în caz de* prin „dacă s-ar ivi", deci o propoziţie condiţională. Pentru limba rusă, GRJ (II, 1, p. 599) semnalează exprimarea complementului circumstanţial condiţional prin forma cazului genitiv cu locuţiunea prepoziţională *в случае* „în cazul...".

În caz de nevoie, întreg postul va ieşi complet înarmat ca să facă impresie mai puternică. Rebreanu, R. II, p. 214.

Peste cifra de 30.000 oameni [...] *nu se va trece* [...] ***fără de cazul vreunei înţelegeri** prealabile cu Sublima Poartă.* Uricariul (în DA, s. v. *caz*).

La un caz cumva de-ncurcătură,
Nu văd nici uşi deschise, nici ferestre. Topîrceanu, B., p. 96.

***În cazul acesta**, nu ne mai rămâne decât să ne culcăm.* Cezar Petrescu, R. D., p. 175.

*Iar **în caz contrariu**, vă rog scrieţi-ne* (anul 1872). Uricariul (în DA, s. v. *caz*).

În aceeaşi situaţie se găsesc şi locuţiunile prepoziţionale *în ipoteza* + genitivul şi *cu condiţia* + genitivul.

Un tip interesant îl constituie presupunerea unei substituiri a persoanei care e subiect; complementul condiţional este exprimat prin locuţiunea prepoziţională *în locul* + genitiv sau un adjectiv posesiv[65]:

*Alt stăpân **în locul meu** nu mai face brânză cu Harap Alb, cât îi lumea şi pământul.* Creangă, P., p. 250.

*Eu, **în locul dumitale**, m-aş grăbi să răspund.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 524.

Alteori complementul condiţional arată singura rezervă existentă într-o situaţie exclusivă; în acest caz se construieşte cu locuţiunea prepoziţională *afară de*:

*Ce să caute un poet la bancă, **afară**, cel mult, **de vreun împrumut** de franci, fără girant, fără dobândă şi fără termen de plată?* Rebreanu, R. I, p. 42.

Complementul circumstanţial condiţional poate fi exprimat şi prin adverbele *altfel*, *altminteri* sau altele similare, care, după

[65] Pentru exemple paralele din limba franceză vezi F. Brunot, *lucr. cit.*, p. 872, şi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 8. Acad. Al. Graur, în lucrarea citată (SG I, 1956, p. 125), interpretează asemenea construcţii drept propoziţii condiţionale eliptice: „***În locul lui Vodă**, eu nici nu vă mai judecam.* Camil Petrescu, O., p. 361–362 [...] (*dacă eram eu în locul lui...*)".

enunţarea singurei realităţi existente, exprimă, în rezumat, o supoziţie contrară[66]:

*Singura soluţie este asta. **Altfel** ar avea în fiece moment controverse care i-ar paraliza orice mişcare.* Rebreanu, R. II, p. 16.

*Dar să nu te uiţi, dragul mătuşii, că-i fricoasă ca o căprioară – că şi ea arde de dragostea dumitale. **Altfel** n-ar veni.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 34.

La propoziţiile condiţionale se constată adesea îmbinarea noţiunii de condiţie cu aceea de timp sau cauză, care ajung chiar să predomine atunci când regenta şi subordonata sunt construite cu alte moduri şi timpuri decât cele specific ipotetice (altele decât timpurile condiţionalului şi ale conjunctivului sau imperfectul indicativ). Fenomenul există şi în cadrul propoziţiei, unde devine însă mai complex, în sensul că un complement deosebit de cele în discuţie (deci modal, sociativ, instrumental) poate avea o nuanţă circumstanţială suplimentară care poate fi interpretată şi drept condiţională şi drept cauzală sau temporală iterativă.

Astfel, următoarea frază pe care Gramatica Academiei R.P.R.[67] o dă ca exemplu de îmbinare a noţiunilor de timp şi de cauză cu aceea de condiţie în propoziţiile introduse prin *dacă*:

*Nu vă speriaţi şi nu vă fie frică, coniţă, **dacă sânteţi cu mine**!* (Rebreanu, R. I, p. 216).

se poate compara cu altele în care complementele cu caracter iniţial sociativ au în acelaşi timp nuanţă condiţională, temporală iterativă şi chiar cauzală:

*Eu, **cu Patrocle**, nu mă tem de nimica, murmură Lizuca şi trecu puntea.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 325.

***Cu Patrocle** lângă dânsa, n-avea de ce se teme.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 327.

[66] Pentru limba franceză, F. Brunot arată că „Unul dintre tipurile cele mai interesante [ale complementului condiţional – *M. A.*] este acela în care ipoteza este în adverbul *autrement*, care presupune într-un mod rezumat o schimbare oarecare în raport cu ceea ce există: ***autrement**, je m'en irais*" (F. Brunot, *lucr. cit.*, p. 872).

[67] [1]GLR II, p. 215.

Adverbe sau alte construcții specifice complementului circumstanțial de mod pot avea și nuanță condițională și nuanță cauzală sau temporală iterativă:

***Împreună**, tinerii lucrează mai cu spor.* „Scânteia tineretului" 1954, nr. 1746, p. 2.

Modul și timpul predicatului au aici importanță hotărâtoare; dacă predicatul e la condițional prezent sau perfect, caracterul ipotetic, deci de complement circumstanțial condițional, al acestor construcții nu mai poate fi pus în discuție.

Dintre timpurile indicativului evidențierea valorii condiționale a complementului este favorizată de viitor:

*Râzi tu, râzi, Harap Alb, zise atunci Ochilă, uitându-se închiorcoșat, dar unde te duci, **fără mine**, rău are să-ți cadă* (Creangă, P., p. 244)

sau de un prezent cu valoare de viitor (vezi exemplul din Galaction, O. I, p. 408, dat la p. 29). În asemenea cazuri, intervine însă în foarte largă măsură contextul și din acest punct de vedere este interesantă comparația dintre următoarele două exemple cu complemente care au la bază o valoare instrumentală (negativă):

– Dar nu putem face toacă, pentru că n-am luat cuțit de acasă.

*– Se-nțelege, răspunse Patrocle, **fără cuțit** nu facem nicio ispravă.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 327.

*Trebuie numaidecât să luăm copoii, ne încredințează moș-Vârlan. **Fără copoi**, nu facem nimic!* Sadoveanu, Opere VIII, p. 162.

Amândouă complementele construite cu prepoziția *fără* sunt echivalente cu o propoziție subordonată negativă introdusă prin conjuncția *dacă*. Valoare condițională însă nu are decât complementul *fără copoi* din cel de al doilea exemplu, unde contextul arată clar că de aici înainte urmează să fie luați *copoii*, care constituie condiția acțiunii viitoare: ***dacă nu luăm copoii**, nu facem nimic* sau *vom face ceva **cu condiția să luăm copoii**.* În primul exemplu, complementul *fără cuțit* are valoare cauzală: se știe că nu am luat cuțit și ***pentru că nu avem cuțit** nu facem nicio ispravă* (nu se poate spune *vom face ispravă **cu condiția să avem cuțit***, întrucât nu avem de unde să-l mai luăm).

Imperfectul indicativ, care în propoziția condițională este echivalentul desăvârșit al condiționalului perfect, nu are și în ce privește complementul condițional exact aceeași situație. În exemplele date mai sus cu predicatul la condițional perfect, nici unul nu rămâne complement condițional dacă schimbăm modul și timpul predicatului prin imperfectul indicativ (vezi exemplele din Delavrancea, H. T., p. 55 și 175 date la p. 29). Totuși, complementul condițional poate apărea și pe lângă un predicat la imperfectul indicativ. Lucrul e posibil mai ales când este vorba de auxiliarul modal *a putea*. Astfel următorul exemplu din Bolintineanu, O., p. 464:

*Legile naturii au voit ca cei ce mor să fie uitați. **Fără aceasta**, lumea nu ar fi putut exista*

poate fi transpus în forma cu predicatul la imperfectul indicativ: *Fără aceasta, lumea nu putea exista*, fără ca prin aceasta să se schimbe caracterul condițional al complementului *fără aceasta*. Aceeași este situația în exemplul *Eu socot că treaba asta se putea face și **fără de noi*** (Creangă, A., p. 163).

Și în alte situații se poate găsi un complement condițional pe lângă un predicat la imperfectul indicativ; de exemplu:

*D-apoi de ce mi l-a dat tata de-acasă? numai de vrednicia lui, zise spânul; căci **altfel** nu-l mai luam după mine, ca să-mi încurce zilele.* Creangă, P., p. 216.

Important este ca intonația și contextul să excludă posibilitatea oricărui echivoc între ipoteză și o circumstanță reală.

*

Ideea de condiție se mai poate exprima în propoziție și altfel decât printr-un complement circumstanțial condițional, și anume printr-un atribut: adjectival (exprimat mai ales printr-un participiu, dar și printr-un adjectiv propriu-zis) sau substantival:

*Atunci îi veni o nouă inspirație: numai **îmbrăcat** țărănește, ar putea să se strecoare, fără riscul de a fi recunoscut, prin cele câteva sate până la Costești.* Rebreanu, R. II, p. 208[68].

[68] Exemple asemănătoare se găsesc la Sandfeld/Olsen, SR I, p. 363, și la H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 156. Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen nu definesc funcțiunea sintactică a construcției participiale, pe când H. Tiktin dă exemplul la înlocuirea propoziției condiționale printr-o construcție „apozitivă", deci atributivă.

Mai ales dacă-i pierit trebuie să-l găsesc; căci ***viu****, se poate întoarce şi singur.* Sadoveanu, B., p. 113.

Zece porci ţigăneşti, ***cu boturi puternice****, ar fi râmat, într-o jumătate de zi, toate întăriturile de pe valea Prahovei, cu reţele de sârmă şi cu „gropi de lup" cu tot.* Camil Petrescu, U. N., p. 5.

Fenomenul nu este specific noţiunii de condiţie, ci este absolut paralel cu ceea ce se întâmplă în cazul raporturilor temporale, cauzale şi concesive, care pot fi şi ele exprimate prin atribute:

a) atribute cu nuanţă temporală:

El ades ***suit*** *pe-o piatră cu turbare se-nfăşoară*
În stindardul roş şi fruntea-i aspră-adâncă, încreţită,
Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită. Eminescu, O. I, p. 52.

Ba ***copil*** *chiar, era să fiu sfâşiat de un buldog, care se năpustise asupra mea.* Camil Petrescu, U. N., p. 16;

b) atribute cu nuanţă cauzală:

Fumul căminelor, ***zăpăcit*** *de bătaia crivăţului, se zvârcoleşte pe loc.* Delavrancea, H. T., p. 249.

El, ***zelos****, primea fără a crâcni.* Rebreanu, R. I, p. 240.

Om prudent*, Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo.* Rebreanu, R. I, p. 136;

c) atribute cu nuanţă concesivă:

Mirat *de întrebarea neaşteptată, Grigore totuşi răspunse cu un gest de indiferenţă:* [...] Rebreanu, R. I, p. 122.

Dar ***ticălos*** *cu trupul, Jap rămase neînvins cu inima.* Galaction, O. I, p. 311.

În această privinţă trebuie discutată poziţia Gramaticii Academiei R.P.R. În volumul al II-lea se recunoaşte acest caracter apoziţiilor de tipul celei din Rebreanu, R. I, p. 136, citată aici mai sus, arătându-se că unele apoziţii explicative sunt echivalente cu o propoziţie subordonată circumstanţială[69]. De asemenea, în volumul I, în capitolul consacrat folosirii modului participiu, se spune clar că „Natura verbală a participiului permite ca acesta, p ă s t r â n d u - ş i f u n c ţ i u n e a s i n t a c t i c ă d e a t r i b u t [spaţiat de mine – *M. A.*], să exprime

[69] ¹GLR II, p. 96.

raporturi circumstanţiale care mai pot fi exprimate şi prin propoziţiile circumstanţiale corespunzătoare"[70].

Situaţia este perfect corespunzătoare aceleia din cadrul frazei, unde şi Gramatica Academiei R.P.R. recunoaşte existenţa propoziţiilor a t r i b u t i v e c i r c u m s t a n ţ i a l e, „propoziţii care lămuresc un substantiv exprimând în acelaşi timp şi un raport circumstanţial faţă de verbul propoziţiei regente" (raport cauzal, consecutiv, condiţional, final şi concesiv)[71]. De aceea atributele în discuţie, care determină şi ele un substantiv sau un echivalent al acestuia, exprimând totodată un raport circumstanţial referitor la predicat, ar trebui numite, în mod corespunzător, a t r i b u t e c i r c u m s t a n ţ i a l e, termen folosit, de exemplu, în Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.[72] şi care a fost propus în treacăt şi pentru limba română în legătură cu atributul circumstanţial de mod[73].

Gramatica Academiei R.P.R. greşeşte în volumul de sintaxă nu pentru că nu discută la atribut (cu excepţia apoziţiei) această situaţie, ci pentru că trece construcţiile respective în cadrul c o m p l e m e n t e l o r circumstanţiale.

Astfel, despre complementul circumstanţial de timp se spune că „poate fi exprimat prin [...] verbe la gerunziu, participiu sau infinitiv cu prepoziţie", dându-se pentru participiu următoarele două exemple:

Venit *în Abisinia pe la anul 1854* [...], *a luat partea episcopului catolic* [...] *Andrei în contra lui Kaşa.* Ghica, S., p. 256.

Ajuns *acasă se dezmetici.* Brăescu, C. D., p. 124[74].

În capitolul consacrat propoziţiei temporale problema este reluată în acelaşi fel: „Ideile redate de propoziţiile temporale pot fi exprimate în complemente circumstanţiale de timp prin: 1. gerunziu [...] 2. participiu", cu exemplul:

[70] ¹GLR I, p. 320.

[71] ¹GLR II, p. 185, 213.

[72] GRJ II, 1, p. 644, 646–647.

[73] Fl. Ficşinescu, *Atribut, complement sau nume predicativ?*, în „Cum vorbim" III, 1951, nr. 11, p. 31: „indiferent cum ne vom hotărî să-l numim – atribut circumstanţial, de pildă, sau altfel, o punere la punct a problemei este necesară".

[74] ¹GLR II, p. 127.

*Şi-**ajuns** în ţară, eu te rog,*
Fă-mi cel din urmă bine. Coşbuc, B. I., p. 56[75].

La fel este prezentată situaţia şi în ceea ce priveşte construcţiile participiale (şi atributive în general) care exprimă nuanţe cauzale sau concesive: ele sunt considerate complemente circumstanţiale de cauză[76] sau concesive[77].

Determinarea funcţiunii sintactice a participiului e făcută deci în Gramatica Academiei R.P.R. după valoarea lui circumstanţială, neglijându-se cu totul considerentele de ordin formal pe care gramatica trebuie să le aibă în primul rând în vedere.

Participiul este un mod nepersonal cu formă de adjectiv care îndeplineşte în propoziţie funcţiunile sintactice ale adjectivului. Gramatica Academiei R.P.R. arată că aceste funcţiuni sunt cele de atribut sau de nume predicativ[78]; ar trebui adăugată aici şi funcţiunea de complement circumstanţial de mod pe care o poate îndeplini un adjectiv[79] şi deci şi participiul într-un caz ca:

Dar n-am pus doară jurământ
*Să merg **neplânsă** la mormânt!* Coşbuc, B. I., p. 122.

În acest exemplu participiul, ca şi adjectivul într-o situaţie similară, este într-adevăr complement circumstanţial, referindu-se la acţiunea verbului, dar şi aici păstrează o legătură cu funcţiunea de atribut prin acordul stabilit cu subiectul[80].

În cazul construcţiilor participiale discutate aici acordul este o dovadă evidentă a caracterului atributiv, întrucât acordul nu poate exista între un complement circumstanţial de timp, de cauză sau concesiv şi un alt cuvânt din propoziţie (de obicei subiect). Participiul este atribut circumstanţial exprimând o idee circumstanţială care se referă la predicat, dar nu în aşa fel încât să existe o determinare directă. E drept că aceste construcţii participiale sunt simţite ca

[75] *Ibidem.*
[76] *Ibidem*, p. 131.
[77] *Ibidem*, p. 145–146 şi 214.
[78] ¹GLR I, p. 318.
[79] ¹GLR II, p. 135.
[80] *Ibidem*, p. 62; vezi şi Fl. Ficşinescu, *lucr. cit.*, p. 29–31.

substituiri ale unor propoziţii subordonate circumstanţiale care determină predicatul regentei, dar în propoziţie construcţia participială corespunzătoare are altă situaţie. În fraza ***Pentru că sânt îngrădiţi de lege****, ei se lasă plăcerilor* propoziţia subordonată cauzală *pentru că sânt îngrădiţi de lege* determină direct predicatul regentei, pe când în versul lui Eminescu *Ei, **îngrădiţi** de lege, plăcerilor se lasă* (Eminescu, O. I, p. 59) determinare directă există între participiul *îngrădiţi* şi subiectul *ei*[81].

Confuzia pe care o face Gramatica Academiei R.P.R. provine din paralelismul existent între aceste construcţii participiale şi construcţiile gerunziale, întrucât gerunziul echivalent cu o propoziţie subordonată circumstanţială este şi în frază complement circumstanţial. Deosebirea aceasta dintre funcţiunile sintactice ale participiului şi ale gerunziului e în strânsă legătură cu valoarea modurilor respective: gerunziul este un mod nepersonal întrebuinţat mai ales ca adverb[82] şi care „exprimă acţiunea în desfăşurare"[83], pe când participiul exprimă acţiunea suferită de un subiect prezentând-o, sub formă de adjectiv, ca terminată[84] şi deci atribuind-o unui substantiv (sau unui substitut al acestuia) ca o calitate mai mult sau mai puţin durabilă. Iată un exemplu în care cele două construcţii apar faţă în faţă, cea gerunzială cu funcţiune de complement circumstanţial, cea participială cu funcţiune de atribut circumstanţial:

*Cred că senzaţia aceasta împacă un sentiment fundamental: **atacând**, îţi alegi tu, parcă, moartea; **urmărit** de altul şi **ajuns** din urmă, moartea ţi-e impusă.* Camil Petrescu, U. N., p. 276.

Deşi nu e vorba de acţiuni trecute, participiile *urmărit* şi *ajuns* dau impresia unor calităţi ale persoanei a doua singular cu valoare generală (care în propoziţie e complement indirect). Şi mai clar se

[81] Alf Lombard discută situaţia construcţiilor participiale paralele din limba franceză, arătând că „participiul este, propriu-zis, predicat *şi* [cursiv în text – *M. A.*]. atribut" (Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 35).
[82] ¹GLR I, p. 310.
[83] *Ibidem*, p. 320.
[84] *Ibidem*, p. 318.

vede ideea de calitate la construcțiile participiale echivalente cu o propoziție subordonată circumstanțială care ar avea predicatul la viitorul diatezei active:

*Și-**ajuns** în țară, eu te rog,*
Fă-mi cel din urmă bine! Coşbuc, B. I., p. 56.

Participiul *ajuns* este aici echivalent cu *când vei ajunge*, dar cu sensul „când te vei găsi în calitatea de om ajuns în țară".

Am discutat în mod deosebit problema participiului, deoarece în legătură cu el am constatat greşeli de interpretare în Gramatica Academiei R.P.R. Atributul circumstanțial poate fi exprimat însă și prin adjective propriu-zise și prin atribute substantivale, mai ales prin apoziții[85]. Caracteristica tuturor este că determină ca atribute un substantiv sau un substitut al acestuia, exprimat sau subînțeles, cu funcțiune sintactică mai ales de subiect, dar și de altă parte de propoziție (vezi exemplul de mai sus din Camil Petrescu, U. N., p. 276), exprimând în același timp o idee circumstanțială referitoare la predicat. De aceea, ca sens atributele circumstanțiale corespund unor complemente circumstanțiale exprimate prin construcții gerunziale cu verbul copulativ *fiind*[86] sau unor propoziții subordonate circumstanțiale propriu-zise sau atributive circumstanțiale.

Dintre gramaticile curente ale limbii române, gramatica semnată de acad. Al. Rosetti şi J. Byck[87] nu pomeneşte nicăieri de asemenea construcții. Acad. Iorgu Iordan discută în *Gramatica limbii române* contragerea frazei prin construcții participiale, fără a le defini funcțiunea

[85] De aceea e cu atât mai greșită poziția acelora care consideră această funcțiune a participiului ca o dovadă a valorii lui verbale, cum fac R. Ocheşeanu și L. Vasiliu în articolul *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*: „Tot în calitate de verb, participiul exprimă raporturi circumstanțiale, echivalând cu propozițiile respective:

Alte măşti, aceeaşi piesă,
Alte guri, aceeaşi gamă,
***Amăgit** atât de-adese*
Nu spera și nu ai teamă. Eminescu, *Glossa*" (în LR III, 1954, nr. 6, p. 16).

[86] Pe lângă acest verb cuvintele respective (adjective, participii sau substantive) ar avea rolul unui nume predicativ, care nu poate deveni decât atribut în lipsa copulei.

[87] Rosetti/Byck, ²GLR.

în propoziție[88]; în *Limba română actuală* însă, ocupându-se de aceste construcții, face observația că „şanse mari de răspândire au formulele cu subiect identic pentru verbul din construcția participială şi cel din propoziția următoare [...], pentru motivul că participiul face impresia unui atribut adjectival"[89] (spațiat de mine – *M. A.*).

H. Tiktin generalizează termenul de construcție apozitivă și pentru construcția gerunzială sau participială care reprezintă „substituiri de dependente"[90]; această calificare, justă, a construcțiilor în discuție se găseşte şi în studiile de gramatică referitoare la alte limbi[91].

Cred însă că termenul cel mai potrivit, ca specializat pentru această situație și paralel cu termenul folosit în cadrul frazei, este acela de atribut circumstanțial, care e folosit și de Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S. pentru construcțiile absolut corespunzătoare din limba rusă[92].

*

Alt mod nepersonal cu ajutorul căruia se realizează construcții echivalente, între altele, cu propoziții subordonate circumstanțiale este gerunziul. În volumul I al Gramaticii Academiei R.P.R. se arată că gerunziul se întrebuințează ca circumstanțial de mod, de cauză, condițional și de timp[93]; din volumul al II-lea reiese că poate fi și circumstanțial concesiv[94]. Dintre toate acestea, cea mai obişnuită funcțiune este cea de complement circumstanțial de mod. Interesant este însă că, pe câtă vreme în funcțiunea de complement circumstanțial de cauză, de timp, condițional și concesiv construcțiile gerunziale corespund exact propozițiilor circumstanțiale cauzale,

[88] Iordan, GLR, p. 233–234.
[89] Iordan, ²LRA, p. 455–456.
[90] H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 129, 155, 156 şi 157.
[91] Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 16, 34.
[92] GRJ II, 1, p. 644, 646–647.
[93] ¹GLR I, p. 320.
[94] ¹GLR II, p. 145.

temporale, condiționale și concesive, între propoziția circumstanțială de mod și gerunziul circumstanțial de mod nu există decât rareori paralelism.

Astfel, gerunziul circumstanțial de mod poate corespunde numai unei propoziții de mod introduse prin *fără să* (în acest caz gerunziul are prefixul negativ *ne-*):

Într-un târziu, ***nerădicând***
De jos a ta privire:
„Eu simt că voi muri-n curând" (Coșbuc, F. T., p. 7)

sau unei anumite propoziții modale comparative condiționale:

Încetul cu încetul, ***dezmeticindu-se*** *parcă, începură să-și despice pățaniile și să le cântărească.* Rebreanu, R. I, p. 273.

Afară de acestea, niciunul dintre celelalte tipuri de propoziții circumstanțiale de mod nu poate corespunde unui gerunziu. De pildă:

Fata asculta cu toate urechile și făcu ***precum o învăță calul****.* Ispirescu, L., p. 18[95].

Tot astfel gerunziile cu funcțiune de circumstanțial de mod nu pot fi transformate în predicate ale unor propoziții circumstanțiale de mod. Iată exemplele citate de Gramatica Academiei R.P.R. la această funcțiune a gerunziului[96]:

Arătarea crește, crește mereu, ***sfârâind*** *semeață și* ***alunecând*** *cu eleganță maiestoasă către peron.* Caragiale, O. I, p. 80.

Privea ***zâmbind*** *la cazna lor.* Slavici, Păd., p. 51.

Adierile ușoare de vânt intrau, ***rătăcind****, ca răsuflările umbrelor celor duși.* Sadoveanu, Opere I, p. 274.

În toate aceste exemple gerunziul circumstanțial de mod este echivalent mai degrabă cu o propoziție coordonată copulativă: *Privea la cazna lor și zâmbea. Adierile ușoare de vânt intrau și rătăceau* etc. Chiar un exemplu pe care-l dă H. Tiktin ca substituire a unei propoziții de mod prin construcție gerunzială e în aceeași situație:

[95] *Ibidem*, p. 203–206.
[96] ¹GLR I, p. 320; vezi și ¹GLR II, p. 135.

Era drept dragul de văzut cum se învârteau în aer straturile de pușcă, ***lovind*** *câte două-trei tidve deodată* (N. Gane)[97].

Propoziția copulativă corespunzătoare gerunziului poate fi principală:

Tu-l vezi sărman, și tremuri
Să-l mângâi în nevoi,
Și mergi cu el alături
Cântând *pe lângă boi* (Coșbuc, F. T., p. 43)

sau secundară:

Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci,
Dezghețând *cu sărutarea-i raza ochilor ei reci.* Eminescu, O. I, p. 162.

Echivalența aceasta curioasă între o parte de propoziție și o propoziție coordonată se explică prin faptul că gerunziul circumstanțial de mod exprimă o acțiune care însoțește acțiunea predicatului, constituind, după cum arată Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S., „un fel de predicat secundar"[98].

Acțiunea secundară exprimată de gerunziu poate fi simultană, uneori confundată cu acțiunea predicatului, alteori posterioară sau precedentă; acțiunile din propozițiile copulative pot fi și ele simultane sau succesive[99]. Cel mai clar se vede ideea de coordonare copulativă în cazul unei acțiuni posterioare:

Oamenii se mișcau în juru-ne, șopteau; lumânările se aprinseră ***rumenind*** *toate chipurile.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 12.

Când marchează o acțiune simultană cu acțiunea predicatului, gerunziul poate avea atât valoare temporală (deci corespunde unei propoziții subordonate temporale), cât și valoare modală, în care caz corespunde unei propoziții coordonate. Pentru distingerea acestor două valori e necesar să se ia în considerație importanța acțiunilor exprimate de verbul predicat și de gerunziu. Exemplul din Slavici,

[97] H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 153.
[98] GRJ II, 1, p. 652.
[99] ¹GLR II, p. 157.

Păd., p. 51, citat mai sus după Gramatica Academiei R.P.R., poate fi interpretat în sensul că gerunziul corespunde unei coordonate copulative: *Privea **zâmbind** la cazna lor = Privea la cazna lor **şi zâmbea***, pe când în următorul exemplu din Sadoveanu, Opere VIII, p. 9, gerunziul nu poate fi echivalat decât cu o propoziţie temporală aflată într-un raport de simultaneitate cu regenta:

*Aceleaşi lucruri i le spuneam în felurite chipuri, şi amândoi zâmbeam **privindu-ne*** [= amândoi zâmbeam *în timp ce* (sau *când*) *ne priveam*].

Gerunziul corespunde unei propoziţii coordonate numai atunci când cele două acţiuni simultane sunt egale ca importanţă sau când acţiunea exprimată de gerunziu e mai puţin importantă:

*Apa susura dulce – şi din când în când şi plopii fremătau lin, **scânteindu-şi** frunzele în lumină.* Sadoveanu, Opere VIII, p. 34.

Sânt copii. Cu multe sănii,
*De pe coastă vin **ţipând**, –*
*Şi se-mping şi sar **râzând**.* Coşbuc, F. T., p. 63.

Când acţiunea exprimată de gerunziu precedă acţiunea verbului-predicat, gerunziul are de cele mai multe ori valoare temporală. Totuşi, Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. susţine cu un asemenea exemplu din limba rusă valoarea de „predicat secundar" a gerunziului care exprimă o acţiune accesorie în raport cu acţiunea predicatului; fraza *Scoţând din buzunar chibriturile, el a aprins lumânarea* este transformată aici în *El a scos din buzunar chibriturile şi a aprins lumânarea*[100].

*

Cele arătate mai sus au încercat să tăgăduiască superioritatea propoziţiilor subordonate asupra părţilor de propoziţie.

După cum afirmă atâţia cercetători, propoziţiile subordonate nu sunt decât părţi ale propoziţiei regente pe care o însoţesc în formă de

[100] GRJ II, 1, p. 652.

propoziţie[101]. Unii lingvişti, ca J. Ries, le neagă chiar caracterul de propoziţii: „aşa-numitele propoziţii subordonate [...] nu sunt propoziţii, ci părţi de propoziţie" şi „formează trecerea de la grupul de cuvinte la propoziţie"[102]; J. Ries admite termenul de p r o p o z i ţ i i numai pentru propoziţiile principale, urmând ca ele să fie numite pur şi simplu „propoziţii", iar pentru propoziţiile subordonate propune termenul *Gliedsätze* „propoziţii-membre", în opoziţie cu *Satzglieder* „membre (= părţi) de propoziţie"[103].

În cadrul frazei se găsesc, printre subordonate, aceleaşi categorii din cadrul propoziţiei, şi invers.

Dacă în unele limbi se întâmplă să lipsească un element dintr-o serie (se pare că aceasta este situaţia limbii ruse, care nu are un complement consecutiv corespunzător propoziţiei consecutive)[104], aceasta nu trebuie să ducă la o teorie asupra capacităţii propoziţiei de a reda situaţii mai complexe decât partea de propoziţie. Cu atât mai mult nu trebuie făcută o asemenea afirmaţie în necunoaşterea unei categorii existente.

Dar conştiinţa corespondenţei dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie nu trebuie să aibă ca urmare neglijarea specificului sintactic al diferitelor propoziţii şi părţi de propoziţie.

În frază raporturile sintactice sunt exprimate în primul rând prin conjuncţii; în propoziţie rolul conjuncţiei îl îndeplineşte uneori prepoziţia. De exemplu, un raport final exprimat în frază prin conjuncţia *ca să* se exprimă în propoziţie prin prepoziţiile *pentru a* şi *spre a* + infinitivul sau *pentru, spre, în, după, la* + un substantiv[105]:

***Ca să vad-un chip**, se uită*
Cum aleargă apa-n cercuri. Eminescu, O. I, p. 72.

*Să cer un semn, iubito, **spre-a nu te mai uita?*** Eminescu, O. I, p. 127.

[101] Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 38–39; vezi şi N. S Pospelov, *O grammatičeskoj prirode složnogo predloženija*, în *Voprosy sintaksisa sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1950, p. 321–337.

[102] John Ries, *Was ist ein Satz*, Praga, 1931, p. 52.

[103] *Ibidem*, p. 53

[104] GRJ II, 1, p. 105.

[105] 'GLR II, p. 132–133 şi 202–203.

Construcţiile gerunziale corespunzătoare predicatului unei propoziţii subordonate nu sunt însoţite de conjuncţii (de aceea şi raportul respectiv e exprimat uneori mai confuz), dar pot fi însoţite de adverbe care intră în locuţiuni conjuncţionale specifice propoziţiei corespunzătoare: de exemplu, *chiar* pentru *chiar dacă*:

Dar ***chiar presupunând*** *că ar fi cum zici d-ta, imputarea sau ocara d-tale n-ar privi pe ţăranul nostru, ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă şi l-au lăsat, în fapt, mai încătuşat ca pe vremea robiei.* Rebreanu, R. I, p. 40.

Pe de altă parte, conţinutul unei propoziţii circumstanţiale poate fi exprimat în propoziţie prin construcţii cu altă funcţiune, atributive, iar ideea exprimată printr-un gerunziu circumstanţial de mod poate fi redată în frază printr-o propoziţie coordonată.

În acest sens cred că trebuie înţeleasă afirmaţia din Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S că „unele tipuri de propoziţii subordonate (de exemplu, cele comparative, condiţionale, consecutive, concesive, diferite forme de temporale etc.) nu au o analogie directă cu aspectele corespunzătoare ale circumstanţialului ca parte secundară de propoziţie”[106].

Criticând încercările de căutare a unui paralelism mecanic, Gramatica Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. arată că alta este problema „sinonimiei” dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate, care merită să fie studiată[107].

Articolul de faţă nu a atins decât unele aspecte ale acestei probleme complexe.

SG I, 1956, p. 141–164 (comunicare prezentată în sesiunea din iunie 1955 a Academiei R.P.R.).

[106] GRJ II, 1, p. 103.
[107] *Ibidem*, p. 105.

OBSERVAŢII ASUPRA COORDONĂRII

Dintre numeroasele probleme pe care le poate ridica studiul raportului de coordonare în limba română, lucrarea de faţă se opreşte numai la unele, aducând observaţii referitoare mai ales la natura elementelor coordonate.

1. Gramaticile vorbesc, pe de o parte, de coordonarea din cadrul propoziţiei, între părţi de propoziţie, iar, pe de alta, de coordonarea din cadrul frazei, între propoziţii principale sau subordonate.

Menţiunea, curentă în gramatici, că atât părţile de propoziţie, cât şi propoziţiile între care se poate stabili un raport de coordonare sunt „de acelaşi fel” va fi discutată ceva mai departe. Deocamdată este de semnalat faptul că se coordonează între ele şi o parte de propoziţie cu o propoziţie subordonată, de exemplu un subiect şi o propoziţie subiectivă, un complement şi o propoziţie completivă etc.

Iată câteva exemple:

– subiect şi propoziţie subiectivă:

Iară ***Alexandru Costin şi cine au fostu pre cai mai buni*** *au scăpatu de perire.* Costin, Let., p. 136;

– nume predicativ şi propoziţie predicativă:

Moşneagul fiind ***un gură-cască, sau cum îţi vrea să-i ziceţi****, se uita în coarnele ei.* Creangă, P., p. 285;

– complement indirect şi propoziţie completivă indirectă:

Nimeni nu s-a plâns ***de judecăţile lui în vreme de pace, ori că-n războaie n-a sărit*** *unde a fost mai greu, însufleţind pe cei cu inima scăzută.* Delavrancea, O. II, p. 31;

– complement circumstanţial de cauză şi propoziţie cauzală:

Solul pe carele trimisease Vasilie-vodă la Hmil hatmanul [...] ***ori că l-au împiedicat logofătul Ştefan, pârcălabul de Soroca***

pre acele vremi, ori den ***blăstămată și lipsită hirea hadâmbului****, s-au întorsu înapoi.* Costin, Let., p. 137.

Într-o lucrare consacrată altor probleme am mai dat exemple asemănătoare de coordonare existentă între un complement circumstanțial instrumental și o propoziție pe care am numit-o instrumentală (citate din Creangă, P., p. 33, și Sadoveanu, B., p. 93), de asemenea un exemplu de complement circumstanțial de relație și o propoziție corespunzătoare (citat din Camil Petrescu, U. N., p. 17)[1].

Fenomenul este explicabil în virtutea corespondenței existente între părțile de propoziție și propozițiile subordonate, care îndeplinesc în frază rolul de părți de propoziție ale regentei[2]. El interesează însă să fie adus în discuție, deoarece reprezintă un caz de coordonare în cadrul frazei în care nu e vorba de o coordonare între propoziții. Prezența unei conjuncții coordonatoare între o parte a unei propoziții și propoziția dependentă de această propoziție dă impresia coordonării unei subordonate cu regenta ei, ceea ce este o imposibilitate: coordonarea înseamnă punerea pe același plan a două elemente, și e clar că nu pot sta pe același plan elementul principal cu cel secundar, dependent de el. De fapt aceasta este o coordonare între două elemente cu rol de părți de propoziție care sunt legate în aceeași măsură de unul și același cuvânt. (Acest cuvânt poate fi regent: verbul regent al complementelor coordonate cu propoziții sau substantivul regent al atributelor coordonate cu propoziții atributive; la subiectele coordonate cu propoziții subiective sau la numele predicative coordonate cu propoziții predicative situația se schimbă, în sensul că predicatul la care se referă primele sau subiectul la care se referă celelalte nu sunt elemente regente propriu-zise.) Împrejurarea că dintre cele două elemente unul este o parte a propoziției în care se găsește și cuvântul la care se referă, pe când celălalt constituie o propoziție aparte, face ca raportul de coordonare dintre aceste elemente să se stabilească în cadrul sintactic al frazei, dar, prin natura legăturii dintre ele, acest tip special de coordonare se apropie mai degrabă de coordonarea existentă în cadrul propoziției între elementele componente ale uneia și aceleiași propoziții.

---

[1] Vezi SG I, 1956, p. 143, 145 și 147 [în volumul de față, p. 10, 13, 16].
[2] ¹GLR II, p. 6, 172.

2. Între ce părți de propoziție sau propoziții se poate stabili un raport de coordonare? Condiția pe care o legiferează toate gramaticile este că elementele coordonate trebuie să fie „de același fel"[3], „de aceeași categorie"[4], „omogene"[5] sau „similare"[6].

A. În ceea ce privește părțile de propoziție, sensul calificării „de același fel" este explicit, definițiile precizând că e vorba de părți de propoziție cu aceeași funcțiune sintactică[7] și dând uneori și lista amănunțită a acestora: „două sau mai multe subiecte, două atribute de același fel sau două complemente de același fel (două complemente directe, două complemente indirecte sau două circumstanțiale de același fel)"[8]. Cu toată răspândirea acestor definiții, condiția formulată de ele că părțile de propoziție coordonate au aceeași funcțiune sintactică nu corespunde realității.

O examinare cât de sumară a exprimării curente și a materialului pus la dispoziție de literatură arată marea frecvență a complementelor circumstanțiale diferite între ele și totuși coordonate:

– loc și timp:

Încotro mergeți d-voastră ***la vremea asta și pe locurile aistea****, domnișorule?* Hogaș, M. N., p. 66.

Toate s-au mai întâmplat ***și aiurea și altădată****.* Cezar Petrescu, O. I., p. 560;

– loc și mod:

Și omorându-l ienicerii pre cale la Edi Cula, l-au îngropat ***le un mecetu împărătescu, iară fără nice o cinste****.* Costin, Let., p. 67.

– Da-ți hi viind de departe, domnișorule, mă întrebă el, cu luleaua între dinți; – umblați cu treabă pe la noi?...

– ***Și de departe și cam cu treabă****.* Hogaș, M. N., p. 192;

---

[3] ¹GLR I, p. 377, II, p. 6, 149, 152; Rosetti/Byck, ²GLR, p. 115; Tiktin, ³GR, p. 137, 240.
[4] *Limba română*, p. 224.
[5] Iordan, GLR, p. 207.
[6] ¹GLR II, p. 6.
[7] ¹GLR I, p. 377; DLRC, s. v. *coordonator*.
[8] ¹GLR I, p. 376; cf. și Iordan, GLR, p. 207–208.

– timp şi mod:

... câteva tablouri [...] *pe cari* ***niciodată şi cu niciun preţ*** *n-a vrut să le vândă.* Vlahuţă, N. G., p. 63.

Murăşan rânjise mai departe, gândindu-se că Obrejă va putea plăti ***bine şi multă vreme.*** R. Luca, în „Viaţa românească" 1956, nr. 2, p. 125;

– timp şi relaţie:

Printre inculpaţii din ultimele dosare se numărau prea îndestui pe care ***uneori şi în unele*** *îi înţelegeam mai bine decât ne înţelegem noi acum.* Cezar Petrescu, O. I., p. 562;

– sociativ şi timp:

În al zecile an al domnii lui Bogdan-vodă, fără veste au intratu în ţară un Trifăilă, ce să făciia ficioru de domnu, venind din Ţara Ungurească ***cu ungurii şi iarna,*** *cându era toţi oştenii pre la casile lor.* Ureche, Let., p. 132–133;

– sociativ şi loc:

Joacă cărţi ***cu oricine şi oriunde.*** Sadoveanu, O. II, p. 671.

Complementele circumstanţiale se coordonează adesea şi cu complemente directe şi indirecte:

– circumstanţial de timp şi complement direct:

Oana: *...Aşa aducea paharul la gură...*

Doamna Tana: *după biruinţi...*

Oana: *Da, şi toată viaţa, căci* ***toată***[9] ***şi pe toţi*** *a biruit...* Delavrancea, O. II, p. 82;

– circumstanţial instrumental[10] şi complement indirect:

Câinilor! Iacă, eu oi purcede direpţ ***asupra ghiaurului şi nu cu altă armă,*** *numai cu sabiia.* Costin, Let., p. 216.

Frecvente sunt şi situaţiile în care se coordonează un complement circumstanţial şi un atribut circumstanţial[11], fapt explicabil prin sinonimia sintactică a celor două construcţii:

De mare nevoie şi numai biruit *de pofta banului, trebuie să se fi înduplecat să pozeze pictorului!* Vlahuţă, N. G., p. 26.

Coordonare poate exista chiar între o parte principală de propoziţie, cum e subiectul, şi un complement – parte secundară:

– subiect şi complement circumstanţial de loc:

Oricine şi de oriunde *poate să asculte la posturile de radio bucureştene muzica lui Debussy şi chiar a lui Stravinski.* „Gazeta literară" 1957, nr. 5 (151), p. 4;

– subiect şi complement circumstanţial de timp:

Leşănii au fost primii care s-au grămădit la muzeu să vadă Cloşca cu puii de aur. ***Altădată şi alţii*** *– ne spunea unul din ei – ar fi căutat un făgădău bun.* „Contemporanul", seria a II-a, 1957, nr. 16 (550), p. 2.

Singura restricţie, esenţială însă, este că nu se pot coordona determinantele cu determinatele lor: un atribut cu substantivul determinat sau un complement cu verbul determinat[12].

Am citat în mod intenţionat numai fraze enunţiative cu exprimare continuă, fără pauză între elementele coordonate, pentru că în ele fenomenul coordonării părţilor de propoziţie în discuţie este incontestabil. În propoziţiile interogative (directe şi indirecte) şi în cele exclamative exemplele de coordonare între părţi de propoziţie cu funcţiuni diferite sunt mai numeroase, de exemplu:

---

[9] Complementul circumstanţial de timp este redus aici la adjectivul pronominal *toată*, atribut al substantivului *viaţă*, care se subînţelege din contextul anterior.

[10] Circumstanţialul *cu (altă) armă*, respectiv *cu sabia*, din acest exemplu poate părea sociativ. Interpretarea lui drept circumstanţial instrumental depinde de interpretarea sensului verbului *a purcede*, care aici nu înseamnă pur şi simplu „a porni" (ca deplasare în spaţiu) ci „a se repezi să lovească". Dar pentru problema discutată aici, a coordonării între un circumstanţial şi un complement indirect, felul circumstanţialului nu interesează.

[11] Pentru noţiunea de atribut circumstanţial vezi SG I, 1956, p. 157–161 [în volumul de faţă p. 33–39].

[12] Uneori poate exista aparenţa unei asemenea coordonări, de exemplu între substantiv şi atributul lui, ca în fraza următoare:

Al patrulea război când s-au bătut Ion-vodă cu turcii la Cahul, unde i s-au prilejit ***moarte, şi groaznică,*** *nu ca altor creştini.* Ureche, Let., p. 189.

De fapt aici e o exprimare eliptică: după afirmarea evenimentului, vorbitorul îşi aminteşte să-l şi calífice, adăugând amănunte, şi nu mai repetă substantivul determinat (*moarte*). De cele mai multe ori adaosele de acest tip sunt legate prin *şi încă, şi chiar, şi nu.*

Când şi cum *a izbucnit catastrofa?* Sadoveanu, O. VII, p. 253,

dar grupările de cuvinte respective pot fi interpretate ca reprezentând fragmente de propoziţii diferite. Uneori scriitorii înşişi le repartizează prin punctuaţie la propoziţii diferite, dintre care în a doua se subînţelege predicatul celei dintâi:

Cine *te-aduse pe tine pe tărâmul ăsta?* ***Şi de unde?*** Delavrancea, O. II, p. 38.

S-a întâmplat ***ceva? şi cui?*** Delavrancea, O. II, p. 121,

sau amândouă sunt eliptice de acelaşi predicat:

La Peleş! şi mai iute! *zice către birjar d. Piscopesco.* Caragiale, O. II, p. 130.

B. În ceea ce priveşte propoziţiile coordonate, condiţia ca ele să fie „de acelaşi fel" este justă numai dacă se referă la faptul că ele trebuie să fie sau principale, sau secundare[13]. Dacă însă se înţelege că propoziţiile secundare coordonate trebuie să fie neapărat de acelaşi fel, şi aceasta e concepţia cea mai răspândită, adoptată şi de Gramatica Academiei R.P.R.[14], teoria nu mai corespunde realităţii lingvistice.

Raport de coordonare poate exista şi între propoziţii subordonate de natură diferită. Deosebit de frecventă este coordonarea unor propoziţii circumstanţiale deosebite între ele, dar circumstanţialele se pot coordona şi cu completive directe sau indirecte şi cu subiective, de asemenea subiectivele cu completive etc. Câteva exemple au scopul de a ilustra afirmaţia, fără a încerca să epuizeze lista diverselor combinaţii posibile:

– circumstanţiale de loc şi temporale:

Nu caută să stoarcă pe ţărani, ba chiar face bine ***unde poate şi când crede de cuviinţă****.* Rebreanu, R. I, p. 130.

Se ţine tot de predici, ***unde nu-i locul şi când nu-i ceasul****.* Cezar Petrescu, O. I., p. 341;

[13] Cum ar putea să rezulte din definiţia dată conjuncţiilor coordonatoare de Drăganu, ES, p. 96, sau din definiţia dată coordonării de Iordan, ²LRC, p. 688. N. Drăganu nu dă însă niciun exemplu de propoziţii subordonate între ele, iar puţinele exemple din manualul acad. Iorgu Iordan, ca din toate celelalte gramatici, sunt numai de acelaşi fel.

[14] ¹GLR II, p. 152; cf. şi *Limba română*, p. 224; Iordan, ²LRC, p. 689, nota 1.

– circumstanţiale de loc şi modale:

Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roş, ***de unde ştii şi cum îi ştii tu****.* Creangă, P., p. 233.

Ş-apoi acel unul are atunci în mână şi pânea şi cuţitul şi taie ***de unde vrea şi cât îi place****.* Creangă, P., p. 248;

– circumstanţială de loc şi sociativă:

Domnişoara Isabela are doar tot dreptul să plece ***unde vrea şi cu cine-i place****.* Traducerea romanului *Păpuşa* de B. Prus (1954), II, p. 187;

– cauzală şi finală:

Şi-i ţinea pe lângă sine ***pentru că aşa se întâmplase şi pentru ca să aibă şi el putere asupra cuiva****.* R. Luca, în „Viaţa românească" 1956, nr. 1, p. 47;

– temporală şi completivă directă:

Dar cine poate visa şi ***când vrea şi ce-i place****?* Caragiale, O. I, p. 21;

– completive directe şi modale:

Au început a vorbi, care ***ce ştia şi cum îi ducea capul****.* Creangă, P., p. 232.

Zică, cine ***ce-a zice şi cum a vrea să zică****.* Creangă, P., p. 223;

– completivă directă şi instrumentală:

Leagă-mi ***ce ştii şi cu ce ştii, numai să nu mori****!* Creangă, P., p. 55.

E de remarcat frecvenţa tipului în care cele două propoziţii coordonate au ca predicat acelaşi verb, repetat, sau verbe mai mult sau mai puţin sinonime (*a vrea – a-i plăcea, a şti – a-l duce capul*). De la asemenea situaţii s-a ajuns la legarea printr-o conjuncţie coordonatoare a două sau mai multe conjuncţii, specifice unor propoziţii subordonate diferite, pe lângă un singur predicat, ca şi cum ar fi cumulate într-o singură propoziţie:

... pre carii, ***cum şi unde-şi i-au tâmpinat****, aşe dzăcea, până în Ploieşti.* Costin, Let., p. 181.

Şi de-acolo năpădesc ***când şi unde nu te aştepţi****.* Cezar Petrescu, O. I., p. 354.

Deosebire între funcțiunile sintactice ale elementelor coordonate poate exista și atunci când se coordonează o parte de propoziție cu o propoziție (situație semnalată mai sus sub **1**):

– propoziție temporală și complement circumstanțial de mod:

Vânatul, ca și omul, împrejmuit de legi,

Îl ai ***când vrei și sigur*** *și poți să ți-l alegi.* Arghezi, C. O., p. 59;

– complement circumstanțial de timp și propoziție modală:

Au făcut atâta de fierbinți legăminte, că vor da ajutor ***la vreme și cum se cuvine*** *soldaților lângă care au luptat cot la cot.* Cezar Petrescu, O. I., p. 235;

– complement circumstanțial de mod și propoziție completivă directă:

Îi plăcea să ieie ***cât de mult și ce-i mai bun și mai frumos.*** Creangă, P., p. 293.

Faptele semnalate sunt de natură a duce la rediscutarea definiției curente a coordonării, care până acum se baza tocmai pe calitatea elementelor coordonate de a fi de același fel, cu aceeași funcțiune sintactică. Observația nu e valabilă numai pentru gramaticile românești, ci și pentru cele ale altor limbi[15].

Excluzând condiția omogenității elementelor coordonate, definiția coordonării trebuie să arate că acestea stau pe același plan, fără ca unul să depindă, din punct de vedere formal, de celălalt.

Două definiții recente date coordonării în lucrările românești nu cad în greșeala discutată aici: una aparține acad. Al. Graur[16], iar alta *Dicționarului limbii române literare contemporane*, vol. I, s. v. *coordonare* (deși s. v. *coordonator* conjuncția coordonatoare este definită în mod deosebit, cu vechea greșeală „clasică"). Din păcate, ambele au în vedere numai coordonarea între propoziții. Pe lângă aceasta, definiția din DLRC („raport între două sau mai multe

[15] Cf. pentru limba franceză definiția dată conjuncțiilor coordonatoare în [1]*Grammaire Larousse*, p. 392; vezi și J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, s. v. *conjonction*.

[16] Alexandru Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG I, 1956, p. 129.

propoziții legate între ele fără ca una să depindă din punct de vedere sintactic de cealaltă sau celelalte") este echivocă în punctul în care susține lipsa de dependență „sintactică" între coordonate.

3. Independența elementelor coordonate este afirmată în destul de multe definiții de la noi sau din alte părți[17]. Spre deosebire de acestea, Gramatica Academiei R.P.R. consideră că propozițiile coordonate sunt interdependente prin legătura făcută de vorbitor între acțiunile propozițiilor respective, deși interdependența lor se deosebește de dependența subordonatelor față de regentă[18].

Dar, în afară de această interdependență generală, între numeroase propoziții coordonate există raporturi de sens din categoria subordonării. Acad. Al. Graur a grupat cele cinci tipuri de propoziții coordonate principale în trei trepte cu privire la relativa lor independență: 1. Propozițiile copulative și disjunctive, „foarte aproape de independente"; 2. Propozițiile adversative, la care „există o oarecare subordonare" și 3. Propozițiile conclusive și cauzale, „aproape la fel cu subordonatele"[19].

Dar și între propozițiile coordonate copulative pot exista nuanțe de subordonare, de exemplu temporale[20] sau condiționale:

Olecuță de odihnă și să întremează zmeul bătrân. Delavrancea, O. II, p. 34.

E ceva rar, ceva neprețuit... ***Fumezi o țigară și-ți umple gura de parfum***... Sadoveanu, O. III, p. 367–368.

Acad. Al. Graur a arătat că „nu există limită tranșantă între coordonare și subordonare", demonstrând cu exemple că „între atributivă și copulativă nu este o diferență de conținut esențială"[21].

De fapt la coordonare este vorba de o independență de ordin formal a propozițiilor coordonate, care nu exclude posibilitatea

[17] Iordan, GLR, p. 28; M. Ganshina and N. Vasilevskaya, *English Grammar*, Moscova, 1953, p. 252.

[18] [1]GLR II, p. 149–150.

[19] Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 129–130.

[20] Acțiunile propozițiilor copulative sunt simultane sau succesive (cf. [1]GLR II, p. 157).

[21] Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 132–133.

existenței unor raporturi de subordonare între ele. În [1]*Grammaire Larousse*[22] se arată că „termenii de independente, juxtapuse, coordonate se referă numai la **forma** [aldin în text – *M. A.*] propozițiilor. Într-adevăr, din punctul de vedere al **sensului**, propoziții independente, juxtapuse sau subordonate, de exemplu, pot prezenta o relație strânsă, o veritabilă subordonare".

4. Ce fel de raporturi de coordonare sunt posibile între propoziții subordonate și între părți de propoziții?

Gramatica Academiei R.P.R. stabilește, în volumul de *Sintaxă*, că propozițiile coordonate p r i n c i p a l e pot fi de cinci feluri: copulative, adversative, disjunctive, conclusive și cauzale[23]. Felurile propozițiilor subordonate coordonate între ele nu sunt enumerate, dar asemenea propoziții apar în capitolele consacrate propozițiilor copulative[24], adversative[25] și disjunctive[26]. La coordonatele conclusive și cauzale nu se spune nimic despre faptul că ele pot figura și în subordonare. În capitolul consacrat propozițiilor conclusive, există un exemplu, fără nici o mențiune specială, de propoziție conclusivă coordonată cu o subordonată:

„*Țăranii între dânșii vorbesc că și de vor face învoieli cu boierii, la muncă nu vor ieși până ce nu li se va împărți moșia Babaroaga care nu-i face trebuință cucoanei... că ei nu vor mai sta fără pământ,* ***că ei asudă și sângerează muncindu-l și deci al lor trebuie să fie***. Rebreanu, R. I., p. 293–294"[27].

Așadar și propozițiile conclusive pot apărea în subordonare, chiar dacă sunt mai rare decât celelalte. În orice caz, se pot construi ușor fraze care să conțină o conclusivă coordonată cu o completivă directă a unui verb *declarandi*, treapta cea mai de jos a subordonării.

---

22 P. 84.

23 [1]GLR II, p. 152; între exemplele care trebuie să ilustreze definiția propozițiilor copulative figurează și unul (din Ghica, S., p. 32) cu propoziții copulative secundare. În *Limba română*, de asemenea, nu se vorbește decât de felurile propozițiilor coordonate principale (p. 224).

24 [1]GLR II, p. 156 (un paragraf special: § 262, cu două exemple).

25 În definiția propoziției adversative, la p. 157, fără nici un exemplu.

26 [1]GLR II, p. 165 (un paragraf special: § 286, cu două exemple).

27 [1]GLR II, p. 167.

În schimb, propozițiile considerate de Gramatica Academiei R.P.R. coordonate cauzale nu se pot asocia niciodată cu o subordonată, iar în momentul în care am încerca să realizăm asemenea construcții, prin transpunerea unui text cu așa-zisele cauzale principale din vorbirea directă în vorbirea indirectă, s-ar dovedi tocmai inexistența coordonatelor cauzale principale și justețea interpretării propuse de acad. Al. Graur în studiul *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*[28]: în construcția cu un verb *declarandi* exprimat, pe care acad. Al Graur îl subînțelegea pentru așa-zisele cauzale principale, caracterul lor de s u b o r d o n a t e cauzale iese clar în evidență. Imposibilitatea coordonării unei cauzale de acest tip cu o subordonată mi se pare un argument în plus[29] pentru inexistența coordonatelor cauzale.

Între părțile de propoziție de asemenea nu pot exista decât raporturi de coordonare copulativă, disjunctivă, adversativă și, rar, conclusivă, niciodată însă „cauzală".

Studiul coordonării a fost limitat până acum la coordonarea propozițiilor principale, celelalte două posibilități recunoscute – coordonarea între părți de propoziție sau între propoziții subordonate – fiind amintită doar în treacăt. Se impune însă ca și acestea să-și găsească locul corespunzător în gramatici.

5. Mai cu seamă coordonarea dintre părțile de propoziție necesită și în gramaticile limbii române un capitol special[30], cu atât mai mult cu cât ea pune problema identificării conjuncțiilor care pot apărea între părțile de propoziție. Listele de conjuncții date de Gramatica Academiei R.P.R. la fiecare fel de propoziție coordonată cuprind o serie întreagă de conjuncții care nu se pot folosi și în cadrul propoziției, dar acest lucru nu este menționat nicăieri:

---

28 SG I, 1956, p. 132.

29 Pe lângă cele aduse de acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 131–132, și de Sorin Stati, *Există propoziții cauzale coordonate?*, în LR III, 1954, nr. 6, p. 92–98.

30 Așa cum are în gramaticile altor limbi, de exemplu în gramaticile rusești, unde problema e tratată în spiritul definiției clasice a coordonării, sub titlul „Părți de propoziție de același fel". Vezi GRJ II, 1, p. 600–641; cf. și M. Ganshina and N. Vasilevskaja, *lucr. cit.*, p. 316–318.

– copulative: *iar, cu cât... cu atât, nu numai că... dar* (sau *ci*) *şi, pe lângă că... mai, după ce (că)...şi*;
– adversative: *iar*[31], *pe când, în timp ce, în schimb, numai (că), fără să, în loc să*;
– disjunctive: *fie că*;
– conclusive: *aşa că, aşa fiind*.

Pe de altă parte există conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale coordonatoare care nu pot lega decât părţi de propoziţie sau propoziţii subordonate, nu şi propoziţii principale; în această situaţie se găseşte, de exemplu, locuţiunea conjuncţională copulativă *precum şi*, pe care Gramatica Academiei R.P.R. o trece fără nici o menţiune specială între conjuncţiile care introduc p r o p o z i ţ i i copulative[32]. Conjuncţia (disjunctivă sau copulativă) *fie*, discutată în Gramatica Academiei R.P.R.[33] la un loc cu locuţiunea *fie că*, se deosebeşte de aceasta din urmă prin faptul că poate apărea şi între părţi de propoziţie şi înaintea unei conjuncţii subordonatoare.

Problemele schiţate în această lucrare au nevoie, fiecare în parte, de un studiu aprofundat. Din faptele semnalate aici se pot trage însă două concluzii generale.

I. În primul rând este necesară revizuirea definiţiei consacrate a coordonării, în sensul că:

1. Nu se coordonează numai părţi de propoziţie între ele sau propoziţii între ele, ci şi părţi de propoziţie cu propoziţii subordonate.

2. Elementele coordonate nu sunt neapărat de acelaşi fel, ci pot avea funcţiuni diferite.

Ele pot fi deci:

a. propoziţii principale;

b. propoziţii subordonate (de acelaşi fel sau diferite între ele) care depind de aceeaşi regentă;

---

[31] În limba veche *iar(ă)* poate apărea şi între părţi de propoziţie:
Mai puţină oaste era la Jolcovschii, decât la Schinder paşe, ***iară*** *mai aliasă, tot lefecii.* Costin, Let., p. 37.

[32] ¹GLR II, p. 155; cf. şi *Limba română*, p. 225.

[33] ¹GLR I, p. 380.

c. părţi de propoziţie (de acelaşi fel sau diferite între ele, chiar principale cu secundare, exceptând determinantele cu determinatele lor) care se referă la acelaşi cuvânt;

d. părţi de propoziţie din regentă şi propoziţii subordonate (de acelaşi fel sau diferite între ele) care se referă la acelaşi cuvânt din regentă.

3. Elementele coordonate sunt prezentate de vorbitor ca fiind pe acelaşi plan; independenţa lor este însă de ordin formal şi ea poate implica raporturi de subordonare din punctul de vedere al sensului.

II. În al doilea rând este necesară extinderea studiului coordonării şi asupra propoziţiilor subordonate şi mai ales a părţilor de propoziţie, pentru stabilirea raporturilor de coordonare posibile şi a conjuncţiilor specifice.

SG II, 1957, p. 151–159; republicat, cu modificări minore, în limba rusă: *Замечания о сочинении*, în „Revue de linguistique" III, 1958, nr. 1, p. 49–58.

ÎN LEGĂTURĂ CU DISCUŢIA ASUPRA „NUMELUI PREDICATIV CIRCUMSTANŢIAL"

Între problemele de sintaxă a limbii române cel mai mult dezbătute în ultimii ani, partea de propoziţie pentru care Maria Rădulescu a propus, în 1957, denumirea de „nume predicativ circumstanţial"[1] ocupă un loc de frunte. Articole speciale au consacrat acestei probleme autoarea citată şi Silvia Niţă[2]. Bibliografia recentă a problemei nu se reduce însă la atât, întrucât categoria mai apare, sub anumite aspecte sau din anumite puncte de vedere, la diverşi alţi cercetători: G. Beldescu[3] atinge problema în discutarea numelui predicativ, Paula Diaconescu[4] din punctul de vedere al „elementului verbal în componenţa predicatului nominal", Matilda Caragiu[5] discută numai construcţiile gerunziale, asupra cărora face unele observaţii şi Flora Şuteu[6], iar Ion Diaconescu[7] numai construcţiile care exprimă „calitatea".

După părerea mea, categoria sintactică în discuţie nu a fost încă descrisă în toată complexitatea ei. Oprindu-se numai la unele aspecte ale categoriei, interpretările propuse de diverşi participanţi neglijează consecinţele implicite pentru aspectele lăsate în afara contribuţiilor

---

[1] *Numele predicativ circumstanţial*, în SG II, 1957, p. 121–129.; cf. şi *Tot despre numele predicativ circumstanţial*, în LR VII, 1958, nr. 6, p. 76–80.

[2] *Predicatul circumstanţial*, în LR VII, 1958, nr. 4, p. 93–98; cf. şi *Le „doplnok" et son correspondant en roumain*, în „Romanoslavica" I, 1958, p. 63–69.

[3] *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ*, Bucureşti, 1957.

[4] *Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal*, în SG II, p. 105–120.

[5] *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG II, 1957, p. 61–89.

[6] *Însemnări pe marginea anumitor construcţii gerunziale*, în LR VI, 1957, nr. 5, p. 15–22.

[7] *Complementul calităţii*, în LR IX, 1960, nr. 2, p. 14–18.

respective. De aceea îmi propun în primul rând să atrag atenţia asupra tuturor situaţiilor pe care le consider legate de această categorie şi abia în al doilea rând să discut problema calificării ei, fără pretenţia de a o rezolva.

*

1. Un punct câştigat în descrierea categoriei mi se pare faptul că aspectul ei „n o m i n a l" şi cel „v e r b a l" sunt indisolubil legate (*a venit* ***zâmbitoare*** *– a venit* ***zâmbind***). Silvia Niţă, care numeşte partea de propoziţie respectivă „predicat circumstanţial", are dreptate deci să distingă un predicat circumstanţial nominal şi unul verbal[8] (cf., de altfel, H. Tiktin, care, socotind categoria drept circumstanţial de mod de tip special, „care arată o lucrare sau o stare simultană cu lucrarea sau starea exprimată prin verbul determinat", discută la un loc gerunziul şi adjectivul[9]; Maria Rădulescu exclude însă gerunziul, reţinând numai gerunziul adjectival, fără argumente destul de temeinice, ba încă îl critică pe H. Tiktin pentru includerea lui în categoria sintactică discutată[10]). Polemica dintre Maria Rădulescu şi Silvia Niţă, desfăşurată în coloanele revistei „Limba română", în legătură cu denumirile „nume predicativ circumstanţial" sau „predicat circumstanţial", poate fi considerată aproape lipsită de obiect real şi argumentele aduse de fiecare împotriva celeilalte nu au valoare în acest sens: numele predicativ este de fapt predicat nominal, aşa încât denumirea propusă de Silvia Niţă nu e diferită în esenţă de aceea a Mariei Rădulescu, dar are calitatea de a fi mai cuprinzătoare (îmbrăţişând gerunziul[11] – „predicat verbal").

În legătură cu cele două aspecte, nominal şi verbal, ale categoriei în cauză ar fi de făcut o precizare cu privire la o situaţie care nu a fost luată în discuţie: mă refer anume la construcţia mai

---

[8] LR VII, 1958, nr. 4, p. 97. Pentru o observaţie similară vezi şi Matilda Caragiu, *art. cit.*, p. 85.

[9] Tiktin, [3]GR, p. 195; cf. şi p. 188.

[10] SG II, 1957, p. 122, 124, 126–127.

[11] Şi nu numai gerunziul, deoarece trebuie arătat că aspectul verbal al categoriei se poate exprima uneori şi prin infinitiv.

complexă, în care apar determinări cu caracter circumstanțial, de tipul: o *știam* ***la școală*** [= știam că ea e la școală].

Construcția reprezintă un tip special al aspectului verbal al categoriei noastre, în care, în absența elementului verbal însuși, apar numai determinantele referitoare la verbul absent (*a fi* cu sens de existență) și la subiectul lui; aceste determinante sunt mai ales complemente (și propoziții) circumstanțiale de loc și, mai rar, de timp. Iată câteva exemple:

– cu determinări circumstanțiale de loc:

Unde *te visezi, de umbli cu porcii după tine?* Creangă, O., p. 156.

După asta o vreme nu s-a mai întors la Caranasuf. Iusuf îl *credea* ***acasă****; maică-sa* îl *credea* ***la Iusuf****.* Sadoveanu, O. XVI, p. 84.

S-a transcris în întregime fraza lui Bălcescu, fiindcă autorul o *dorește* ***pe frontispiciul acestui roman****.* Camil Petrescu, Ultima noapte, p. 6.

– cu determinări circumstanțiale de timp:

Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu... ea moare,
Visându-se-ntr-o clipă ***cu anii înapoi****.* Eminescu, O. I, p. 114.

Îl *văd* pe Demetrius ***în zilele cele dintâi ale cunoștinței noastre****.* Galaction O. G., p. 152.

2. Rămâne bine stabilit faptul că această parte de propoziție se poate referi (în afară de verb) atât la s u b i e c t (subiectul propoziției sau subiectul unei forme verbale nepersonale), cât și la c o m p l e m e n t u l d i r e c t:

	A	B
	cu referire la subiect	cu referire la complementul direct
activ	*A venit* ***veselă****.*	*Am văzut-o* ***veselă****.*
	A venit ***râzând****.*	*Am văzut-o* ***râzând****.*
pasiv	*A fost văzută* ***veselă****.*	
	A fost văzută ***râzând****.*	

În general, amândouă situațiile au fost descrise de cercetătorii recenți ai părții de propoziție respective, dar discuția teoretică s-a făcut mai ales cu privire la tipul referitor la subiectul activ: nu s-a lămurit, în speță, categoria „numelui predicativ" pe lângă complementul direct, de asemenea nu s-a folosit nici construcția cu complement direct, nici construcția cu pasivul ca argument de conținut împotriva interpretării categoriei noastre drept o determinare circumstanțială a verbului.

Mergând pe linia mai veche a celor care nu pun în legătură tipul A cu B, Matilda Caragiu tratează complet separat gerunziul referitor la subiectul activ de „acuzativul cu gerunziu". Datorită valorii de mod predicativ pe care o acordă gerunziului, autoarea citată consideră gerunziul referitor la subiectul activ „propoziție independentă"[12], pe când gerunziul referitor la complementul direct este „propoziție completivă directă cu subiectul-complement direct în propoziția regentă"[13]. Lipsește însă prezentarea funcțiunii gerunziului referitor la un subiect pasiv, pentru care se pot cita exemple ca:

I-am adus, Măria Ta, prin poarta cea mică de la siimeni, ca să nu fie cumva văzuți ***intrând*** *la curte.* Sadoveanu, O. X, p. 115 (cf. și p. 622: *să întrebe pe cale, ș-acolo, încă o dată, dacă Lipan n-a fost zărit cumva* ***întorcându-se*** *din Stânișoara*).

Reflexivele impersonale pot fi considerate ***ca făcând*** *parte din diateza reflexivă.* SCL XI, 1960, nr. 3, p. 347.

Paralel cu construcția „acuzativ cu gerunziu" considerată de autoarea citată propoziție gerunzială completivă directă, exemplele date aici ar fi „nominativ cu gerunziu", propoziții gerunziale „subiective"[14].

---

[12] *Art. cit.*, p. 83–86.

[13] *Ibidem*, p. 72–74.

[14] Aceeași este situația și în construcții cu predicatul exprimat printr-un verb reflexiv-pasiv. Cf. exemple ca: *Se auzea* ***răsunând*** *glasul unui pârăuaș*. Creangă, O., p. 31; *S-au auzit* ***urlând*** *lupii la marginea stufișurilor.* Sadoveanu, O. XVI, p. 197; *Se mai văzuseră* ***trecând*** *călărași și se mai văzuseră* ***întorcându-se****.* Sadoveanu, O. XVI, p. 114; *Se simte, în toată această lume,* ***trăind*** *credința în marile destine pe cale de îndeplinire.* Galaction, O. G., p. 303.

În legătură cu cele două tipuri ale categoriei noastre merită să fie luată în discuție situația acestei categorii pe lângă verbele reflexive: se încadrează în tipul A sau în B? Am impresia că nu se poate răspunde în bloc pentru toate, aşa cum face, de exemplu, Paula Diaconescu, care afirmă categoric că, pe lângă un reflexiv, complinirea în discuție este numai în nominativ, o calitate atribuită subiectului[15]. Ea însăşi simte nevoia de a distinge dintr-un anumit punct de vedere două categorii de reflexive[16]: 1) reflexive care exprimă o stare permanentă sau procesul de devenire, al căror nume predicativ nu cere să se subînțeleagă nimic (tip: *hanul se afla aşezat*, *ăsta se face ofițer*) şi 2) celelalte reflexive, care au „pe lângă numele predicativ copula *a fi* subînțeleasă" (tip: *ne credem* [că suntem] *minunați*). Deşi această distincție nu e suficient definită, mi se pare că acea „nevoie a subînțelegerii copulei *a fi*" caracterizează unele verbe reflexive pe lângă care categoria noastră este de tipul B (acuzativ); mă gândesc anume la verbe ca *a şti*, *a simți*, *a vedea*, *a găsi*, *a lăsa* etc., după care apare şi la activ construcția referitoare la complementul direct în acuzativ (pentru identitatea de situații cf. exemple ca: *Mai bine-aş vrea să mor eu decât să* te *ştiu* ***bănuit***. Sadoveanu, O. XVI, p. 147, şi *ştiindu*-se pre sine ***cinstit***. Negruzzi, S. I, p. 86).

Altă problemă care trebuie lămurită în legătură cu partea de propoziție la care se referă categoria noastră este posibilitatea referirii ei la un c o m p l e m e n t i n d i r e c t.

În articolele consacrate special „numelui predicativ circumstanțial" Maria Rădulescu şi Silvia Niță nu vorbesc decât de subiect şi de complementul direct. Alți autori semnalează însă o construcție referitoare la complementul indirect care ar fi meritat să fie luată în discuție. Astfel, G. Beldescu, ocupându-se de „acuzativul predicativ", adică de tipul referitor la complementul direct, adaugă următoarea observație: „«A numi (a chema) pe cineva sau ceva (într-un fel)», construcție cu acuzativ predicativ («de l-au chemat *Rareş*». Ureche [...]) poate lua forma, în vorbirea populară şi familiară, «a zice cuiva (într-un fel)». În acest caz acuzativul predicativ indică o caracteristică

[15] *Art. cit.*, p. 118–119; vezi şi Tiktin, ³GR, p. 189.
[16] P. 118, nota 2.

nu a obiectului direct, ci a obiectului *indirect* al verbului tranzitiv de care depinde: Apoi, nu-*i* zice *lui* degeaba «*Vocea Patriotului Naționale*»!. Caragiale [...]. Funcțiunile paralele se pot observa în exemplul următor: *Îl* cheamă *Iancu Pampon* [caracteristica obiectului direct]; *îi* mai zice şi «*Conțina cu 5 Fanți*» [caracteristica obiectului indirect]. Caragiale [...]"[17]. Ulterior, Paula Diaconescu vorbeşte şi ea de „cazul când astfel de construcții [cu elementul verbal «nepredicativ» exprimând o acțiune al cărei rezultat este o calitate] primesc un complement indirect căruia i se atribuie calitatea exprimată de cel de-al doilea termen nominal", cu exemplul: *Tot astfel la Moldova s-a iscat de la o vreme o buruiană îndărătnică şi păgubitoare, căreia îi* zice chir. Sadoveanu[18].

Mi se pare clar că în construcțiile, personale şi impersonale, de tipul *îi zice* (vezi exemplele de mai sus), *îi spune* (*Vântului de asfințit dumneaei îi spunea „sărăcie"*. Sadoveanu, O. XVI, p. 484), *i se spune* (*Mi se spune Dulgherul* – titlul unui roman) avem a face cu aceeaşi parte de propoziție ca şi în *era numit X*, *îl numeau X*, cu singura deosebire că nu se referă la subiect sau la complementul direct, ci la complementul indirect. Se poate pune cel mult problema dacă nu cumva t o a t e aceste construcții trebuie analizate altfel, de exemplu în sensul că ar cuprinde un fel de vorbire directă.

Posibilitatea referirii la complementul indirect a părții de propoziție de care ne ocupăm rămâne însă în picioare, întrucât există şi alte tipuri de construcții care prezintă această situație. Semnalez două asemenea construcții, pe lângă care probabil că se mai pot găsi şi altele:

Un caz rar este reprezentat de următorul exemplu din proza lui Arghezi, unde un gerunziu se referă la complementul indirect (cu prepoziția *la*) al verbului *a se uita*, aşa cum se poate referi în mod normal la complementul direct al sinonimelor *a privi*, *a vedea*:

> *Îmi place să stau ore, zile şi vieți, în atelierul tău, numai ca să mă uit* la tine ***lucrând***, *mai mult în aer decât în materie*, ***umblând*** *cu mâna pe deasupra cutiilor tale mici*. Arghezi, P. T., p. 181 (cf. *să* te *privesc* sau *să* te *văd* ***lucrând***).

[17] *Lucr. cit.*, p. 99.
[18] *Art. cit.*, p. 119.

Mai bine constituit este tipul de construcții în care partea de propoziție în discuție se referă la complementul indirect cu prepoziția *cu* al unor verbe ca *a se pomeni, a se trezi*. În această situație se poate găsi, de asemenea, un gerunziu:

Și când nici nu visa Ivan că are să mai deie vrodată ochii cu Moartea, numai iaca ce se trezește cu dânsa, *fața-n față*, ***zicându-i***: *– Dar bine, Ivane, așa ne-a fost vorba?* Creangă, O., p. 253,

dar și elemente nominale:

Și iaca ne trezim cu popa Buligă *ce-i ziceau și Ciucălău, din ulița Buciumeni,* ***tămâiet*** *și* ***aghezmuit*** *gata des-dimineață, Dumnezeu să-l iepure!* Creangă, O., p. 63.

3. Cu ultimul exemplu ajungem la discutarea problemei speciale a anumitor construcții cu prepoziția *cu*, mai întâi în ce privește raportul dintre elementul introdus prin *cu* și determinarea următoare.

H. Tiktin a atras atenția asupra unor construcții formate „dintr-un substantiv articulat[19] precedat de *cu*” în care „determinarea ce urmează după acest substantiv nu este atribut, ci are înțeles predicativ. Așa de ex. în propoziția: *Te vor primi cu brațele deschise*, înțelesul vorbelor *cu brațele deschise* este: *brațele fiindu-le deschise, brațele având-le deschise*, nu: *cu brațele care le vor fi deschise*”[20]. După părerea mea, în ceea ce H. Tiktin numește „înțeles predicativ” ar putea fi vorba tot de categoria noastră, care prezintă, ca de obicei, două aspecte:

a) un aspect nominal:

Și-l privi cu ochii ***mari***, cu gura ***ușurel întredeschisă***. Sadoveanu, O. VIII, p. 213.

Cu Bădârcea ***președinte*** și cu Voicu Ghioceoaia ***socotitor***, *are să facă treabă bună gospodăria.* Preda, D., p. 127;

b) un aspect verbal:

– cu elementul verbal (gerunziu) exprimat:

[19] De fapt în această situație se poate găsi și un pronume sau un substantiv propriu.

[20] Tiktin, ³GR, p. 197

După puțină vreme își potoli iar mersul, cu inima ***bătând***. Sadoveanu, O. VIII, p. 212;

– cu determinări circumstanțiale (complemente sau propoziții) în absența unui element verbal:

Și părintele Ioan umbla acum cu pletele ***în vânt***, *să găsească alt dascăl.* Creangă, O., p. 21.

Venea acasă cu hainele sfâșiate și cu mintea, ***corbii știu unde***. Galaction, O. G., p. 66.

Construcția cu prepoziția *cu* poate avea în propoziție diverse funcțiuni: de atribut, nume predicativ (propriu-zis), complement indirect, complement circumstanțial – sociativ, instrumental sau condițional etc. Din aceasta rezultă că în situația specială a construcțiilor cu prepoziția *cu* categoria noastră se poate referi, pe lângă părțile de propoziție luate în discuție până acum (subiect, complement direct, complement indirect), și la alte specii de părți de propoziție, ca:

– u n a t r i b u t:

La strigătele hoților, cu puștile ***întinse***, *toată lumea ridicase mânile în sus.* Sadoveanu, O. VI, p. 162.

– u n n u m e p r e d i c a t i v:

Era spăimântat, cu ochii ***măriți***. Sadoveanu, O. VI, p. 164.

– u n c o m p l e m e n t c i r c u m s t a n ț i a l:

Vecinul meu, un căruțaș, are [...] *o căruță,* cu care *pleacă dimineața,* ***goală***, *după mușterii.* Arghezi, P. T., p. 331.

Foarte adesea însă construcția cu prepoziția *cu* în ansamblul ei are în propoziție tocmai funcțiunea categoriei noastre[21]. Acest tip aparte al categoriei în discuție a fost ilustrat încă de H. Tiktin prin exemplele *Calul fugea* ***cu coama în vânt***, *Ea se ruga* ***cu mâinile întinse spre cer***, pe care el le pune în aceeași categorie a circumstanțialelor de mod „care arată o lucrare sau stare simultană”, ca și *Valurile mării se zbuciumă* ***spumegând*** și *Boierii ieșiră* ***mâhniți***, găsind construcției românești un corespondent în „acuzativul absolut” din franceză și germană: *Elle priait les mains tendues vers le ciel. Sie betete, die Hände zum Himmel erhoben*[22].

[21] De altfel H. Tiktin analizează „înțelesul predicativ” al determinării următoare numai în asemenea construcții.

[22] Tiktin, ³GR, p. 197–198.

Lucrările recente consacrate părții de propoziție care arată „o lucrare sau o stare simultană" nu mai iau în discuție în mod special construcția cu *cu*. Atât Maria Rădulescu[23], cât și Silvia Niță[24] trec pur și simplu la „locuțiuni adjectivale" exemple ca:

Se va întoarce ***cu inima frântă***. Sadoveanu, N. P., p. 359.

Toți copiii dumisale o așteptau ***cu ochii bolditi***. Sadoveanu, N. P., p. 391.

Că asemenea construcții nu pot fi trecute la locuțiuni mi se pare un lucru care nici nu mai are nevoie de demonstrație: avem a face cu îmbinări de cuvinte cât se poate de libere. Calificarea lor ca locuțiuni a făcut să se piardă din vedere problema importantă a structurii lor particulare, cu raportul dintre cei doi termeni.

În ce privește condițiile de folosire, trebuie arătat că și construcția cu această funcțiune se poate referi nu numai la subiect (vezi exemplele de mai sus), ci și la complementul direct:

Îmi ie toate hainele frumușel de pe mal și mă *lasă* ***cu pielea goală*** *în baltă*. Creangă, O., p. 50.

Așadar, construcțiile cu prepoziția *cu*[25] interesează categoria sintactică în discuție de două ori, și anume: *a*) prin rolul construcției în ansamblu și *b*) prin rolul părții a doua a construcției (care în ansamblu are indiferent ce funcțiune) față de partea întâi a construcției. Al doilea aspect este mai puțin evident și ar avea nevoie să fie susținut prin delimitarea atât față de atribut, cât și, mai ales, față de predicatul propriu-zis.

4. În întreaga discuție nu s-a spus niciun cuvânt despre existența sau inexistența unei p r o p o z i ț i i subordonate corespunzătoare. Asemenea propoziții există și examinarea lor, în cadrul general al problemei, se impune.

[23] *Art. cit.*, în SG II, 1957, p. 126.

[24] *Art. cit.*, în LR VII, 1958, nr. 4, p. 96.

[25] S-ar putea ca cel puțin în unele dintre situațiile amintite să se poată afla și alte construcții, cum e construcția cu prepoziția *fără* (de exemplu, tipul *cu Bădârcea președinte* : *fără B. președinte*).

Să vedem întâi situația propozițiilor referitoare la un c o m p l e m e n t d i r e c t din regentă. Tipuri indiscutabile mi se par cele corespunzătoare construcțiilor *a face* pe cineva ***ceva*** și *a face* (*a găsi, a lăsa, a ține* etc.) pe cineva ***într-un anumit fel***.

Primul tip cuprinde propoziții introduse prin pronume – *ce* sau *orice*:

L-*am numit* ***ce a vrut***.

– *Era o curată hoție să ieie băietul* [...] *și să-l nenorocească depărtându-l de la dăscălie pentru ca să*-l *scoață*, ***te pomenești ce***, *popă, ba poate chiar advocat*. Slavici, N. I, p. 172[26].

La cel de-al doilea tip, mai bine reprezentat, elementele de introducere a propozițiilor respective sunt *cum, precum, așa cum*:

Mă întorc și las lucrurile ***cum au fost***. Camil Petrescu, U. N. p. 304 (cf. Slavici, N. I, p. 157: *Satul ar face mai bine dac-ar lăsa* lucrurile ***așa cum sânt***)[27].

Primește-mă ***cum sânt***! Galaction, O. G., p. 246.

Astfel o *păstrează el* ***cum a fost***. Sadoveanu, O. XVI, p. 206.

Acea culme înverzită
O *revăd* ***precum o știu***. Macedonski, O. I, p. 8.

Poate că nu veți aduce bănat, nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea; ci întâmplării, care a făcut pe oameni ***așa cum sânt***: *ori cuțite de oțel, ori de tinichea*. Creangă, O., p. 61.

Până a nu-l *cunoaște*, ***așa cum era***, *mi*-l *închipuiam: un om vajnic, un munte de om. Mi*-l *închipuiam* ***cam așa cum era prietenul său, tipograful Alexandru Ionescu***. Galaction, O. G., p. 142.

[26] Exemplul acesta este comentat de D. D. Drașoveanu în felul următor: „Propoziția 6 (*te pomenești ce*) poate fi considerată predicativă a lui *să-l scoată* (propoz. 5), dar poate fi interpretată și ca o incidentală" (D. D. Drașoveanu, Pompiliu Dumitrașcu, Mircea Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959, p. 92).

[27] Și acest exemplu este dat de D. D. Drașoveanu (*lucr. cit.*, p. 91) în forma *dacă s-ar lăsa lucrurile așa cum sânt*; propoziția *așa cum sânt* este considerată modală!

Un tip mai complicat este înregistrat de obicei sub numele de „propoziţii completive directe cu subiectul complement direct în regentă". Gramatica Academiei R.P.R.[28] şi *Limba română*[29] ilustrează acest tip cu exemple ca:

Eu te *văd răpit de farmec*
Cum îngâni cu glas domol. Eminescu, O. I, p. 110[30].
Şi într-o zi o *văd **că mă sărută.*** Creangă, O., p. 51,

remarcând echivalenţa propoziţiilor cu gerunziul[31] referitor la complementul direct (te *văd **îngânând**,* o *văd **sărutându-mă***). Dar, în timp ce propoziţiile sunt completive directe, gerunziul echivalent este considerat, în lucrările citate, atribut[32]; la Matilda Caragiu construcţiile gerunziale sunt calificate şi ele drept propoziţii completive directe cu subiectul complement direct în propoziţia regentă[33].

Exemplele de mai sus au propoziţii corespunzătoare aspectului verbal al construcţiei noastre. În aceeaşi categorie intră şi celălalt exemplu dat în Gramatica Academiei R.P.R.[34]:

Când aş sta pierdut pe gânduri, peste umăr mi-ar privi,
*Aş simţi-*o ***că-i aproape*** *şi ar şti c-o înţeleg.* Eminescu, O. I, p. 157 (cf. o *simţeam înduioşat **alături***. Camil Petrescu, Ultima noapte, p. 182).

Există însă şi propoziţii asemănătoare corespunzătoare aspectului nominal al construcţiei:

---

[28] ¹GLR II, p. 189–190.

[29] P. 236.

[30] Interpretarea unor asemenea propoziţii drept modale nu merită a mai fi discutată (cf. în DLRC, s. v. *cum*, exemplul M-*au văzut cuscrii* ***cum dormeam****?* Creangă, P., p. 11).

[31] De altfel, lucrările citate sunt incomplete în echivalarea acestor propoziţii numai cu gerunziul. Gerunziul poate reda numai o propoziţie cu acţiunea desfăşurată paralel cu verbul regent; o acţiune anterioară ca cea din *are să-*l *vadă* ***că s-a culcat*** *pe podele dezvălit* (Sadoveanu, O. VIII, p. 547) nu poate fi echivalată decât cu un participiu trecut: *are să-*l *vadă* ***culcat*** (cf. *Trase; şi când se risipi fumul,* o *văzu **căzută** şi zvârcolindu-se.* Sadoveanu, O. VII, p. 332).

[32] Vezi ¹GLR I, p. 321, şi II, p. 189–190.

[33] *Art. cit.*, în SG II, 1957, p. 73.

[34] ¹GLR II, p. 189.

Dacă mă *vede **că-s o văduvă sărmană*** [...], *apoi trebuie să-şi bată joc de casa mea?* Creangă, O., p. 129 (cf.: *Tu-*l *vezi **sărman**, şi tremuri Să-l mângâi în nevoi.* Coşbuc, P., p. 281.
Cum te-or zări, te *simt, ca nişte copoi, **că eşti străin***. Delavrancea, H. T., p. 4 (cf. te *simt **străin***).

Pe lângă propoziţiile introduse prin *cum* şi *că*, în categoria propoziţiilor de acest fel pot fi atrase o serie de propoziţii introduse prin elemente pronominale şi adverbiale interogative: *ce, cine, cât*. Exemple:

– *Nu* l-*ai văzut **ce iritat era?*** [...] *nu* l-*aţi văzut **în ce hal era?*** Caragiale, O. II, p. 63 (cf. Creangă, O., p. 28: *Şi când* m-*a văzut bunica **în ce hal mă aflam*** [...]).
I-*am văzut* pe camarazii mei ***ce sensibili sânt***. Camil Petrescu, U. N., p. 275.
Să ştii, Măria Ta, că ticăloşii aceştia ne *cunosc **cine sântem***. Sadoveanu, O. X, p. 340.
Îi *numeri pe degete **câţi sânt***. Sadoveanu, O. XVI, p. 355.
Ba o *ştiu eu **de câte e în stare***. Sadoveanu, O. X, p. 626.
Te *cunosc eu **câte parale faci***. Sadoveanu, O. XVII, p. 372.
M-a luat groaza când am trecut pe lângă han şi l-*am văzut **câtu-i de mare***. Creangă, O., p. 175.

Chiar şi alte elemente interogative – adverbiale şi conjuncţionale – pot apărea în propoziţii similare: *dacă, de, când, unde*. De pildă:

De văzut nu le *puteam vedea nici într-un fel, **dacă sânt frumoase, dacă sânt tinere**; însă mânuţele lor le-am văzut.* Sadoveanu, O. XVI, p. 171.
*Nici n-am simţit-*o ***când şi pe unde a intrat*** [...], *nici n-am auzit câinii lătrând.* Sadoveanu, O. X, p. 128.

Este evident însă că în felul acesta ajungem cam departe cu extinderea categoriei, aşa încât se pune în mod acut problema delimitării acestor propoziţii atât faţă de completivele prezente alături de un complement direct la verbele cu dublu complement direct (tip *a învăţa pe cineva ceva*), cât şi faţă de complementul şi propoziţia circumstanţială de relaţie (tip *ştiu despre ceva un anumit lucru* sau *cunosc un lucru dintr-un anumit punct de vedere*). În orice caz există

construcții cu structură aparent identică în care propoziția cu subiectul complement direct în regentă nu are nimic de a face cu categoria noastră:

O *crezi, stăpâne, **ce spune**?* Creangă, O., p. 185.

În schimb, propoziții cu subiect diferit pot arăta, într-un anumit sens, o calificare a complementului direct din regentă:

L-*am simțit **că femeia e vie în el**.* Sadoveanu, O. XVI, p. 205.

După cum se vede, interpretarea propozițiilor echivalente pune mai numeroase probleme decât partea de propoziție. În mare măsură aceasta se datorește faptului că în construcția cu propoziție ideea exprimată analitic este mai disociată de elementele regente, legătura formală marcându-se prin exprimarea subiectului subordonatei numai drept complement direct al verbului regent[35].

Între primele tipuri de propoziții descrise la p. 67, a căror funcțiune calificativă o consider evidentă, și celelalte, pe care le-am pus mai timid în discuție, există și din punct de vedere formal asemănări, dar și deosebiri. O asemănare constă în unele elemente de introducere identice, de exemplu *cum*. La cele dintâi însă acest *cum* poate fi înlocuit cu *așa cum* sau *precum*, pe când la celelalte mai degrabă cu *că*. Pe lângă aceasta, ele se deosebesc prin accentul sintactic și prin pauză. O construcție ca *o văd **cum e*** poate fi raportată la tipul I dacă înseamnă „o văd așa cum e ea" și se pronunță *o văd / cum é* sau la tipul al doilea dacă înseamnă „văd cum e ea, văd că ea e..." și se pronunță *o vắd cum e*[36].

---

[35] Sunt rare exemplele în care subiectul este exprimat din nou în subordonată:
*Atunci parcă-*l *văd cum s-a pleznit **părintele Duhu** cu palma peste frunte.* Creangă, O., p. 55.

[36] Să se compare următoarele exemple:
El vede Patria nainte-i
Așa cum e, cum n-a mai fost,
O țară-n care primăvara
Și viața-și naltă adăpost. Jebeleanu, V. A., p. 319.
*O vezi cucoane? O vezi ce bună-i și **cum mă îngrijește**?* Sadoveanu, O. VI, p. 554.

În sfârșit, tot în categoria propozițiilor referitoare la complementul direct, pot fi puse în discuție unele propoziții introduse prin conjuncția *să*, de tipul:

Numai întâmplarea l-*a făcut **să ajungă dascăl**.* Rebreanu, R. I, p. 95. (cf.: l-*a făcut **dascăl***).

Își lasă și boul ***să le moară***, *și* casa ***să le ardă*** *și năvălesc unde cade veste despre ceva.* Sadoveanu, O. X, p. 351.

Am început discutarea propozițiilor corespunzătoare construcției noastre cu cele referitoare la un complement direct din regentă din două motive: pentru că aceste propoziții sunt mai frecvente și de tipuri mai variate și, mai ales, pentru că unele dintre ele au apărut calificate într-un anumit fel în gramaticile de până acum (propozițiile numite completive directe cu subiectul complement direct în regentă). Propozițiile corespunzătoare construcției în discuție nu sunt legate însă numai de complementul direct; după părerea mea există asemenea propoziții referitoare și la un c o m p l e m e n t i n d i r e c t și la s u b i e c t.

Propozițiile referitoare la un c o m p l e m e n t i n d i r e c t din regentă îl pot avea pe acesta subiect (deci, în conformitate cu concepția Gramaticii Academiei R.P.R, ele ar fi trebuit să apară la completivele – indirecte – cu subiectul complement indirect în regentă). Iată câteva exemple, menite să susțină teoria, cu verbe sinonime cu cele discutate la complementul direct (*a se uita* – cf. *a vedea*) sau dispunând de construcție dublă (*a privi la cineva* sau *pe cineva*):

Mă uitam la ei, ***cum erau absorbiți de învățătură;*** *admiram fericita lor receptivitate.* Galaction, O. G., p. 51 (cf. Sadoveanu, O. XVI, p. 138: *ne-am uitat* la el ***cum suie grăbit poteca***; Arghezi, V., p. 259: *Șopârlele verzi și cenușii, din chiparoși, Se uită* la tine, *șopârlă Albă,* ***cum coși Pe mal, cu piciorul în gârlă***).

A privit lung la mire și mireasă, ***cum se plimbau prin grădină încet, strâns alături, șoptindu-și*** [...] Caragiale, O. II, p. 153.

Te uiți la case, ***cât îs de curate?*** Sadoveanu, O. VI, p. 179.

Mă uit la el ***că-și caută loc.***

Uită-te la dumneata ***ce obosită ești*** etc.

Un tip mai specific pentru complementul indirect este constituit din propoziții care se referă la complementul indirect cu prepoziția *cu* al unor verbe ca *a se trezi*, *a se pomeni*:

Ipate se trezește într-o zi cu socru-său ***că vine și-l cheamă la nunta unui frate al femeii sale***. Creangă, O., p. 181.

În dimineața Anului Nou [...] *mă pomenesc* cu muierea asta a mea ***că mă ia deoparte***. Preda, Î., p. 101.

Ca și la propozițiile referitoare la complementul direct, identitatea dintre subiectul subordonatei și complementul verbului regent nu e nici obligatorie (cf.: *Mă uit* la ea ***cum o iubesc toți***; *Mă trezesc* cu cineva ***că l-a mușcat câinele***), nici marcă exclusivă a categoriei (cf. *Îmi era și milă* de el ***cum sufla***. Sadoveanu, O. XVI, p. 152).

Mai interesante sunt propozițiile asemănătoare referitoare la un s u b i e c t din propoziția regentă (subiectul predicatului sau al unei forme verbale impersonale). Există aici mai multe tipuri.

Unele propoziții se referă la subiectul unui verb activ (sau al unui predicat nominal):

Am luat un soldat care știa drumul peste culme și am pornit-o, ***așa cum mă găseam***. Camil Petrescu, Ultima noaptea, p. 177 (cf. Sadoveanu, O. VIII, 476: ***Ș-așa cum se afla***, *cu seleaful stăpânirii pe el și cu strai înflorit, a prins a lovi curți boierești și sate ș-a lua mare dobândă*).

Numai din pricina voastră am răcit casa, căci pentru mine era numai bună, ***cum era***. Creangă, O., p. 220.

Altele se referă la un subiect pasiv (al unei forme verbale pasive sau reflexive cu valoare pasivă):

A fost găsită ***cum căzuse***.

A fost numit ***ce a vrut***.

Ca și la propozițiile completive directe, am început discuția cu aceste exemple de tipul *așa cum*, la care este evidentă referirea la subiectul din regentă, nu la verb. Există însă și tipul celălalt, paralel cu completivele directe cu subiectul complement direct în regentă, aici propoziții cu subiectul subiect în regentă (despre ele s-ar putea spune că sunt subiective?). Acest tip de propoziții apare mai ales pe lângă un subiect pasiv:

Numai pe Dunăre pământul *mai poate fi văzut* ***cum se desparte de ape***. Bogza, S. P. II, p. 20 (cf. Bogza, A., p. 158: *Se văd parcă* pâlcurile de oameni ***cum trec de pe un munte pe altul, cum ocolesc prăpăstiile, cum coboară pe potecile înguste spre gura minei***; Camil Petrescu, Ultima noapte, p. 177: *Munții cei mari, priviți* ***cum veneau amenințători spre noi, de sus,*** *creșteau, desființând depărtarea*).

A fost simțit ***că e străin*** (sau: Cutare *este considerat* ***că e prost***).

Au fost văzuți ***ce sensibili sunt***.

La treabă se vede omul ***ce poate***. Creangă, O., p. 171.

Au fost remarcați ***cât de mult au muncit***.

Dar și pe lângă subiecte active (ale unor verbe ca *a plăcea*) pot exista cele două tipuri de construcții. Să se compare:

I-am mărturisit cât îmi place bucata [...] *Îmi place* ***așa cum e***, *am revenit eu*. Sadoveanu, O. XVI, p. 618, cu:

Îmi plac, prin stropii grei, aceste pioniere
Ce-și țin rochițele, fugind pe drum,
Și vântul ***cum îndoaie cu putere***
A fabricilor steaguri mari de fum. Beniuc, V. A. II, p. 168.

Trebuie semnalată, de asemenea, existența unor propoziții pe lângă v e r b e r e f l e x i v e, de felul celor discutate la p. 62, despre care e greu de hotărât dacă trebuie considerate drept referitoare la subiectul din regentă sau la complementul direct identic cu acesta:

Mă simțeam bine ***așa cum eram***, *plin de avânt și de nădejdi, sceptic însă în același timp în privința valorii lucrurilor pe care le cream atunci*. Sadoveanu, O. XVI, p. 533.

Mă regăsesc, în fiecare poezie de A. Toma, ***așa cum gândeam, simțeam și aș fi scris și eu pe atunci***. Galaction, O. G., p. 119.

Ori nu era în stare să-mi spuie, ori se prefăcea ***că nu înțelege***. Sadoveanu, O. II, p. 562.

Te-ai aflat, pe când cântai și fluierai, ***că schimbai fețele vieții, cu o firimitură de cositor și cu un praf presărat în topitoare, de antimoniu***. Arghezi, P. T., p. 181.

*Nu înțelegeam nimic, eu, care mă țineam **că știu ceva**.* Negruzzi, S. I, p. p. 6.

*Apoi nici **să fim batjocoriți așa** nu ne-om lăsa!* Rebreanu, R. I, p. 195.

Și aici identitatea dintre subiectul subordonatei și cel al verbului regent nu e obligatorie. Cf.:

După vreo trei luni [...] *se pomenește Mircea **că-l iau trimișii Divanului*** [...] ***și-l întăresc în scaun***. Rădulescu-Codin, L., p. 76[37].

*Eu nu mă țin **că mi-ai făcut parte dreaptă***. Creangă, O., p. 262.

Cu aceasta am terminat descrierea, în linii mari, a categoriei sintactice care constituie obiectul cercetării; abia de acum înainte urmează să trecem la discutarea calificării ei. Dar, deși am renunțat, pe cât posibil, la repetarea elementelor pe care și alți cercetători le-au pus în legătură cu categoria noastră, descrierea a ocupat destul de multe pagini[38]. Discuția rămâne deci pentru altă dată.

LR X, 1961, nr. 6, p. 539–551.

[37] Cf. *se pomenește **luat și*** [...] ***întărit***. Exemplul este dat în [1]GLR II, p. 179, pentru propoziția predicativă.

[38] Într-o măsură considerabilă descrierea s-a lungit cu materialul ilustrativ, pe care la situațiile neaduse în discuție până acum l-am socotit necesar într-o cantitate cât de mare.

CU PRIVIRE LA CLASIFICAREA PROPOZIȚIILOR DUPĂ STRUCTURĂ

Dintre diversele puncte de vedere din care pot fi clasificate propozițiile Gramatica Academiei R.P.R.[1] s-a ocupat de clasificarea după relație sau după raportul gramatical în care se găsește o propoziție față de altă propoziție (independență, coordonare sau subordonare), după „înțeles" sau „modalitate" (clasificarea în enunțiative, interogative etc.) și după aspectul pozitiv sau negativ (criteriu denumit de unii lingviști „calitate"). Un criteriu neglijat a fost structura sau organizarea internă a propoziției.

Un singur aspect al acestei probleme este avut în vedere în mod explicit de Gramatica Academiei R.P.R., fiind, de altfel, de mult intrat în tradiția gramaticilor românești (chiar în cele elementare): e vorba anume de clasificarea propozițiilor în s i m p l e și d e z v o l t a t e[2]. În introducerea la *Sintaxă* se spune că această clasificare a propozițiilor este făcută după „alcătuirea lor"[3], termen care este, desigur, sinonim cu s t r u c t u r ă. Clasificarea propozițiilor în simple și dezvoltate reprezintă însă numai un aspect al clasificării după structură și, după părerea mea, nu cel mai interesant. Dacă problema s-ar rezuma la aceasta, ea ar putea rămâne ca și până acum o problemă

[1] [1]GLR I, II.

[2] H. Tiktin vorbește de propoziții „neamplificate" și „amplificate" (Tiktin, [3]GR, p. 154). Termenii a m p l i f i c a t – n e a m p l i f i c a t (cf. și n e d e z v o l t a t în *Curs de limba moldovenească literară contemporană*, vol. al II-lea, Chișinău, 1959, p. 22) sunt evident mai greoi decât cei încetățeniți la noi: s i m p l u – d e z v o l t a t; folosirea lor reprezintă încercări de evitare a confuziei posibile cu p r o p o z i ț i a s i m p l ă înțeleasă ca „propoziție" (cf. germ. *einfache Satz*, rus. *простое предложение*) în opoziție cu fraza.

[3] [1]GLR II, p. 6.

căreia i se consacră câteva rânduri într-o introducere privitoare la părțile propoziției[4], eventual cu adăugarea unor precizări[5].

Clasificarea în simple și dezvoltate reprezintă doar unul dintre aspectele clasificării propozițiilor după structură întrucât se referă numai la prezența sau absența părților secundare de propoziție: propoziții simple sunt cele care nu cuprind nicio parte secundară, iar dezvoltate cele care au cel puțin o parte secundară de propoziție.

Clasificarea propozițiilor după structură poate prezenta însă și un aspect referitor la părțile principale conținute de o propoziție. Din acest punct de vedere propozițiile se clasifică în specii numite de obicei propoziții b i m e m b r e (care au amândouă părțile principale: subiect și predicat) și propoziții m o n o m e m b r e (care au o singură parte principală). Fără a folosi vreun termen special, Gramatica Academiei R.P.R. notează existența celor două categorii de propoziții într-un scurt paragraf din introducerea la *Sintaxa părților propoziției* intitulat *Propoziții cu o singură parte principală*: „§ 106. În toate propozițiile analizate mai sus există ambele părți principale ale judecății (subiectul și predicatul). Există însă propoziții în care subiectul și predicatul judecății sânt exprimate printr-un singur membru: predicatul gramatical. În astfel de propoziții subiectul gramatical lipsește sau e indicat de situația concretă în care vorbim și pe care presupunem că auditorul nostru o cunoaște (de exemplu, propozițiile care au ca predicat un verb impersonal: *plouă*). (Vezi Subiectul, § 115)" [6]. Acest aspect al clasificării propozițiilor după structură cred că merită o atenție mai mare. Puținele rânduri din Gramatică lasă deschisă, după părerea mea, problema dacă propozițiile „cu o singură parte principală" se reduc la propozițiile pe care unele gramatici le numesc „impersonale"[7] sau mai există și alte categorii. Pe lângă aceasta, în legătură cu afirmații din alte gramatici se poate pune

[4] Vezi *ibidem*, p. 25, 62.

[5] Din punct de vedere didactic ar fi necesară o precizare în legătură cu vocativele, interjecțiile și alte elemente nelegate sintactic de rest, a căror prezență în propoziție nu o face să fie dezvoltată.

[6] [1]GLR II, p. 63–64.

[7] De exemplu, Tiktin [3]GR, p. 153.

problema dacă unica parte principală prezentă poate fi numai predicatul sau pot exista și propoziții numai cu subiect sau, în sfârșit, dacă nu cumva aici nu există distincție între calitatea de subiect și aceea de predicat. Trebuie lămurită, de asemenea, problema dacă orice propoziție cu o parte principală neexprimată este prin aceasta monomembră, precum și raportul în care se găsește clasificarea propozițiilor în monomembre și bimembre cu clasificarea în simple și dezvoltate. Dar să vedem întâi ce spun gramaticile românești.

Acum treizeci de ani N. Drăganu critica faptul că „în gramaticile noastre, scrise cu cunoștințe și după metode dinainte de 1900, nu se cunoaște propozițiunea monomembră"[8], considerând aceasta drept o lipsă referitoare la noțiuni fundamentale în gramatică. Lucrarea lingvistului clujean *Elemente de sintaxă a limbii române*, apărută postum, în 1945, este probabil prima lucrare de gramatică românească în care se discută noțiunile de propoziție monomembră și bimembră. N. Drăganu leagă însă aceste noțiuni de caracterul „analizat" sau „neanalizat" al gândirii, în felul următor: găsind că „gândirea se prezintă în limbă: a) nedespărțită în părțile sale sau n e a n a l i z a t ă: *Ah! Vai! Hai! Sst! Da. Ba*; b) numai în parte despărțită în părțile sale sau s e m i a n a l i z a t ă: *Pleosc* (neanalizat) *o palmă* (analizat); c) despărțită în părțile sale sau a n a l i z a t ă: *Negru-vodă trece* [...], *Limba dulce mult aduce* [...]", N. Drăganu consideră că „propozițiunea neanalizată este deci m o n o m e m b r ă (cu un singur membru); cea analizată, b i m e m b r ă (cu două membre); iar cea semianalizată, h i b r i d ă, adică și de una, și de alta"[9]. Dacă pentru propoziția bimembră se dă apoi o definiție la care nu este nimic de obiectat în principiu: propoziția „alcătuită dintr-o grupă de cuvinte (sintagmă) a s u b i e c t u l u i și alta a p r e d i c a t u l u i"[10] (în practică se întâlnesc și aici situații contestabile, care vor reieși din discuția de mai departe), concepția asupra propoziției monomembre mi se pare din capul locului curioasă și într-un anumit sens contradictorie.

[8] [Recenzie la] Gombocz Z„ *Leiró nyeltan, történeti nyelvtan* – discurs rostit la congresul din 1927 al Societății Filologice Maghiare –, în DR VII, 1931–1933, p. 267.

[9] Drăganu, ES, p. 9.

[10] *Ibidem*; vezi și p. 40.

Pentru N. Drăganu propoziția monomebră se identifică cu o propoziție nedespărțită în părțile ei sau neanalizată; ea „este în realitate predicat", subiectul fiind neexprimat și „alcătuit de circumstanțele [...] în care vorbim" ori „indicat printr-un gest, mimică etc."[11]. În capitolul consacrat propoziției monomembre N. Drăganu încadrează „în rândul întâi interjecțiile, apoi vocativele, imperativele și impersonalele, deși acestea din urmă au formă flexionată"[12]; în altă parte a lucrării vorbește și de „propozițiunea monomembră negativă" care este „adverbul *nu*, mai rar *ba*"[13]. Din prezentarea acestor categorii rezultă după părerea mea mai multe nedumeriri: 1) La propozițiile monomembre-interjecții constat că N. Drăganu dă și exemple ca *hârști câte un colac* (I. Creangă), absolut similar cu *pleosc o palmă* pe care-l considerase în alt loc propoziție semianalizabilă, hibridă, adică și monomembră și bimembră. 2) În legătură cu vocativele nu văd cum se potrivesc ele cu afirmația generală că propoziția monomembră „este în realitate predicat". 3) Imperativele au subiectul lor, chiar atunci când nu e exprimat printr-un cuvânt din propoziție, deci nu se înțelege de ce ar fi monomembre propozițiile cu un verb la imperativ (de altfel, însuși N. Drăganu, discutând asemănarea dintre imperative și interjecții, remarcă deosebirea că „imperativul exprimă persoana căreia ne adresăm, în vreme ce la interjecțiune ea rămâne neprecizată"[14]). 4) La propozițiile monomembre impersonale sunt unele exemple discutabile: după exemplele clasice *Tună! Fulgeră! Plouă! Viscolește!* despre care se spune că „lângă ele se subînțelege totdeauna același subiect [...] (*Tunetul tună!* [...] sau *Ceea ce se întâmplă – tună!* [...])", N. Drăganu observă că „ele pot fi înlocuite chiar cu subiectul lor în formă de exclamație: *Tunet!*, *Fulger!*, *Ploaie!*, *Viscol!* (= «Ceea ce se întâmplă este tunet, fulger, ploaie, viscol!»)"[15]. Dar dacă acestea sunt subiecte, înseamnă că nu mai e valabilă

[11] P. 9.
[12] P. 36.
[13] P. 34.
[14] P. 38; vezi la p. 34 un exemplu de imperativ la „propozițiunea b i m e m b r ă negativă" (spațiat de mine – *M. A.*).
[15] Drăganu, ES, p. 39.

afirmația anterioară că propoziția monomembră este predicat! În sfârșit, alte exemple, ca *mi-e foame*, *mi-e sete* etc. și chiar *se întâmplă*, *se cuvine* sunt discutabile din alte puncte de vedere, pe care le voi arăta mai departe[16]. 5) Cât despre adverbele de negație care constituie singure o propoziție, la care ar trebui adăugate și cele de afirmație (*da* a fost, de altfel, folosit într-un citat), nu văd de ce ar fi ele analizate neapărat ca monomembre, din moment ce țin locul unei propoziții care poate fi și bimembră: cf. exemplul lui N. Drăganu „*L-ai văzut?* Răspuns: *Nu!* ori *ba!*"[17].

Dintre toate categoriile lui N. Drăganu, o categorie general întâlnită este categoria monomembrelor impersonale[18], de care se leagă adesea ideea că propozițiile monomembre nu pot avea decât predicat; această părere, care rezultă și din Gramatica Academiei R.P.R., apare și la acad. Iorgu Iordan[19] și la Sorin Stati[20]. Părerea că propozițiile constituite din elemente de negație sau de afirmație, precum și din interjecții sunt propoziții monomembre se întâlnește în unele gramatici sovietice, printre care și în Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S[21]: ele constituie categoria de monomembre denumite cuvinte-propoziții; adverbele de afirmație și de negație au fost considerate monomembre și de Sorin Stati[22]. Imperativele nu le-am întâlnit considerate monomembre în alte lucrări, cu excepția unor

[16] La p. 82 și 84–85.
[17] Drăganu, ES, p. 34.
[18] Propozițiilor impersonale din limba română le este consacrat articolul lui Gh. V. Poalelungi din *Materiale ale sesiunii științifice a Institutului Pedagogic București pe anul 1956*, București, 1957, p. 45–83. Autorul include însă aici multe propoziții care au subiect (exemple: *Îmi îngheață mâinile* – p. 65, *Boi nu mi s-a întâmplat* – p. 67, *Mă doare capul* – p. 73 etc.; vezi și discuția de mai departe, p. 85, nota 46).
[19] Iordan, ²LRC, p. 528, nota 3: „le spun unii lingviști m o n o m e m b r e, fiindcă sânt alcătuite dintr-un singur membru (predicatul)".
[20] *Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor*, în SCL VI, 1955, nr. 3–4, p. 293: „Propoziții monomembre sânt propozițiile alcătuite numai din predicat. Acesta poate fi de natură nominală (*Tăcere! Ajutor! Foc!*) sau de natură verbală (*Plouă de trei zile. Afară ninge*)".
[21] GRJ II, 1, p. 79–87.
[22] *Elipsa*, în LR IV, 1955, nr. 2, p. 73.

formule de politețe tratate la „cuvintele-propoziții" în Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.[23]. Vocativele sunt interpretate drept propoziții monomembre și de Laura Vasiliu[24]; S. Stati le consideră propoziții („imperative vocative")[25], dar nu pune problema caracterului lor mono- sau bimembru.

În schimb, în alte lucrări se prezintă drept propoziții monomembre categorii neîntâlnite la N. Drăganu. În Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S, pe lângă propozițiile impersonale și cuvintele-propoziții amintite mai sus, se studiază la monomembre[26] următoarele tipuri de propoziții: personale nedeterminate, personale generale, infinitivale și „(de)nominative". În *Curs de limba moldovenească contemporană*[27] apar toate acestea afară de cele infinitivale. În manualul de sintaxă a limbii ruse contemporane de sub redacția prof. E. M. Galkina-Fedoruk[28], de asemenea, infinitivalele nu constituie un tip aparte, ci sunt încadrate la propozițiile impersonale; apar însă, ca tip nou de monomembre, propozițiile personale determinate.

Dintre toate aceste categorii de propoziții mi se pare evident că așa-numitele propoziții „personale determinate", adică cele cu subiect inclus în forma verbului (*Cânt. Citim.*), nu trebuie considerate monomembre, ci bimembre cu subiectul neexprimat printr-un cuvânt aparte[29]; în aceeași categorie se includ, desigur, și propozițiile cu subiect subînțeles din context (*Și se tot duce... S-a tot dus.* Eminescu). Spre deosebire de gramaticile sovietice menționate, aș fi de părere că nici măcar propozițiile „personale generale" nu sunt monomembre; mă refer anume la propozițiile în care pentru exprimarea așa-numitului „subiect nedeterminat" sau „subiect general" limba română

[23] GRJ II, 1, p. 88.

[24] *Observații asupra vocativului în limba română*, în SG I, 1956, p. 6.

[25] SCL VI, 1955, nr. 3–4, p. 307.

[26] GRJ II, 1, p. 5–88.

[27] P. 22–25.

[28] *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis*, Moscova, 1957, p. 132, 273–320.

[29] Vezi și Sorin Stati, în SCL VI, 1955, nr. 3–4, p. 293; o idee similară, într-o formă mai puțin explicită, și la Iordan, GLR, p. 217. Cf., de altfel, concepția Gramaticii Academiei R.P.R. asupra subiectului inclus (¹GLR II, p. 68).

folosește persoana a 2-a singular (*Nu știi de unde sare iepurele*) sau persoana 1 plural (*Să nu ne luăm după câte se aud*), în care cred că există un subiect inclus[30], cu valoare generală, dar subiect; există, de altfel, posibilitatea ca pronumele subiect să fie exprimat (*Ce e rău și ce e bine Tu te-ntreabă și socoate.* Eminescu[31]), așa cum poate apărea pronumele, cu aceeași valoare generală, și cu funcțiunea altor părți de propoziție: complement direct, indirect, atribut (*Cum îți vei așterne, așa vei dormi*)[32]. Dintre propozițiile „personale nedeterminate", cu subiectul nedeterminat exprimat prin persoana a 3-a singular la diateza reflexivă, a 3-a singular și plural la diateza activă, cred că pot fi considerate monomembre numai propozițiile cu predicatul la forma reflexivă (*Aici se doarme bine*), dar acestea pot fi încadrate chiar la impersonale[33]; formele active (*Scria-n gazetă. Cum te cheamă?* etc.) au un subiect, neexprimat, dar existent, care poate fi *lumea*, *cineva* etc.[34] și, în acest caz, nu trebuie considerate monomembre. Din toată discuția aceasta, referitoare la subiectul general și nedeterminat, se poate reține, ca o observație care depășește tema lucrării de față, necesitatea distingerii acestor categorii de aceea a impersonalului[35].

[30] Ștefan Giosu, *Indicații practice cu privire la analiza sintactică*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (serie nouă). Secțiunea III. Științe sociale III, 1957, nr. 1–2, p. 165, susține că nu poate fi considerat inclus un subiect nedeterminat. Dar cele două noțiuni nu se exclud deloc: subiectul poate fi în același timp inclus și nedeterminat, după cum poate fi alteori inclus și determinat sau exprimat printr-un cuvânt aparte și nedeterminat.

[31] Vezi ¹GLR I, p. 196. Ștefan Giosu, *lucr. cit.*, p. 165, nota 14, recunoaște existența subiectului nedeterminat, dar se pare că are în vedere numai perifrazele cu substantivul *omul*.

[32] Ideea că „există și complemente nedeterminate, exprimate" apare și la Ștefan Giosu, *lucr. cit.*, p. 165, nota 14. Studiul persoanei nedeterminate sau generale ar trebui deci să nu mai fie legat de subiect.

[33] Gh. V. Poalelungi, *lucr. cit.*, p. 51–52, consideră că nu sunt impersonale, ci că au un „predicat verbal «personal» cu subiecte neexprimate". Totuși, dacă vrem să ne referim la un subiect neexprimat, acesta nu poate fi decât un subiect logic, nu unul gramatical.

[34] Vezi Iordan, ²LRC, p. 560–561.

[35] Confuzia respectivă apare în ¹GLR, unde aceleași situații sunt tratate o dată ca impersonale (I, p. 250) și altă dată ca subiecte nedeterminate (II, p. 69).

Despre propozițiile „(de)nominative" voi vorbi ceva mai departe[36], deoarece ele se leagă și de altă clasificare a propozițiilor și pun o problemă specială cu privire la noțiunea de propoziție monomembră.

Deocamdată e locul să aduc în discuție alte câteva probleme care au nevoie de precizări. O problemă ar fi aceea a propozițiilor regente ale unor subiective (cu orice fel de predicat: personal, „impersonal", adverb predicativ: *Deasupra tuturora se ridică cine poate* – Eminescu; *Dacă se întâmplă să plouă ori răcoare?* – Caragiale etc.): după părerea mea, nu se poate spune că ele sunt monomembre, ci trebuie să punem aici problema pe planul frazei, întrucât subordonata are rol de subiect față de regentă, iar aceasta rol de predicat față de subordonată[37].

Altă problemă ar fi necesitatea de a se preveni confuzia dintre existența unei părți principale și exprimarea ei formală printr-un anumit cuvânt. În parte am discutat deja această problemă – în ce privește subiectul inclus, subînțeles etc. Ea se poate pune și pentru predicat când e vorba de elipsa unui predicat, de exemplu a unui verb de declarație (*Și ea, încet și șiret: –...* Delavrancea) sau de mișcare (*Păgubașul, după hoț*. Delavrancea) sau de nerepetarea unui predicat exprimat în context (*A venit tata. – Cine?*). În general nu trebuie confundată noțiunea de monomembru cu un singur cuvânt care poate constitui o propoziție în împrejurări speciale, fără ca prin aceasta propoziția să fie monomembră. În dialogul din *Două loturi* de Caragiale citat în Gramatica Academiei R.P.R.[38] la propoziția interogativă:

– Leftere! zice femeia punând mâna la sânul stâng, ca și cum ar fi simțit un junghi grozav.
– Ce?
– Am... dat-o.

[36] La p. 84.

[37] Nu înțeleg de ce Gh. V. Poalelungi consideră că „propozițiile cu predicate de felul *se spune, se zice, se crede, se scrie + că...*" au „subiecte neexprimate" (*lucr. cit.*, p. 51): din moment ce există propoziția subiectivă (marcată de autor prin *că...*), nu mai putea fi exprimat alt subiect.

[38] [1]GLR II, p. 33.

– Ce ai dat?
– Jacheta.
– Care jachetă?
– A cenușie.
– Cui? etc.

nu avem a face cu propoziții monomembre, ci cu propoziții în care exprimarea se reduce la minimul necesar, restul subînțelegându-se ușor din context; dacă operăm subînțelegerea, propozițiile *ce*, *jacheta*, *cui* etc. devin bimembre și unele chiar dezvoltate!

Elementele de afirmație și de negație care constituie singure propoziții enunțiative sau interogative nu trebuie socotite nici ele, după părerea mea, propoziții monomembre. Se consideră adesea că ele reprezintă o exprimare incompletă și ne referim la elementele „de subînțeles" pentru a „întregi" o propoziție monomembră sau bimembră; această părere a fost criticată, pe bună dreptate, de Sorin Stati[39], dar tocmai cu concluzia că ele ar fi propoziții monomembre. O soluție mai justă mi se pare să admitem că avem a face cu expresii neanalizabile.

În orice caz, consider că de soluția unei categorii de propoziții neanalizabile avem nevoie pentru interjecțiile (și vocativele?) propoziții. Spre deosebire de N. Drăganu, nu cred că noțiunea de propoziție „neanalizată" se identifică cu cea de monomembră, iar cea de „analizată" cu propoziția bimembră. O propoziție constituită numai dintr-o interjecție (exemplu: *Vai!*) nu poate fi analizată în părți, deci nu poate fi considerată că are un singur membru în accepția de parte principală de propoziție. Propoziția n e a n a l i z a b i l ă s-ar opune propoziției a n a l i z a b i l e: aceasta reprezintă tipul curent de propoziții la care putem distinge funcțiunea sintactică a părților și ea poate fi, după părerea mea, nu numai bimembră, ci și monomembră (dat fiind că despre *plouă* ne dăm seama că e un predicat). Nu sunt de acord cu N. Drăganu nici în ce privește existența celei de a treia categorii, de propoziții „semianalizate", care ar fi „hibride", adică și monomembre și bimembre: după părerea mea exemple ca *pleosc o palmă*, [bâzâiam în strană și] *hârști câte un colac* etc. sunt analizabile,

[39] LR IV, 1955, nr. 2, p. 72.

interjecția având aici în mod evident rolul de predicat, parte de propoziție cu toate legăturile sintactice implicate: poate avea complement direct, subiect etc. Am semnalat mai sus[40] tratarea inconsecventă a celor două exemple la N. Drăganu: *pleosc o palmă* „semianalizat", „hibrid", iar *hârști câte un colac* monomembru, deci neanalizat în concepția autorului; de fapt amândouă sunt la fel, și anume analizabile, interpretare spre care conduce însăși glosarea pe care o face N. Drăganu la interjecția *hârști* din citatul din I. Creangă: „furam", „ștergeam"[41]. Clasificarea propozițiilor în analizabile și neanalizabile ar fi deci pe alt plan decât cea în monomembre și bimembre[42]. Clasificarea în monomembre și bimembre s-ar face numai în interiorul celor analizabile (care reprezintă imensa majoritate).

Problema așa-numitelor propoziții (de)nominative este strâns legată de o ultimă clasificare după structură și anume de clasificarea propozițiilor în v e r b a l e (cu un predicat în componența căruia intră un verb, fie predicativ, fie copulativ) și n o m i n a l e (constituite numai din elemente nominale care exprimă fără niciun verb atribuirea unei calități sau existența): este o clasificare care nu se bazează pe prezența sau absența unor anumite părți de propoziție (așa ca celelalte două clasificări după structură – clasificările în simple și dezvoltate, monomembre și bimembre), ci pe felul lor de exprimare. Nu-mi propun să dezvolt aici această ultimă clasificare, ci o amintesc numai pentru faptul că propozițiile nominale monomembre, numite uneori (de)nominative sau existențiale, ridică o problemă mai generală referitoare la partea de propoziție la care se reduce o propoziție monomembră. Este vorba anume de propozițiile de tipul *Iarnă. Noapte lucie* (Gârleanu) sau *Niciun răspuns* (Hogaș), care afirmă doar existența (prezența) sau inexistența (absența) obiectului respectiv. În

[40] La p. 78.

[41] Drăganu, ES, p. 36.

[42] În acest sens, cred că în legătură cu începuturile limbajului este mai potrivit să se spună că propozițiile erau neanalizabile decât monomembre, cum se spune de obicei (vezi, în ultimul loc, Sorin Stati, în SCL VI, 1955, nr. 3–4, p. 293).

ce mă privește, mi se pare evident că în aceste propoziții elementul nominal exprimat este subiectul propoziției, respectiv grupul subiectului (substantivul subiect cu atributele lui). Există însă lucrări care consideră că acest element nominal nu are rol de subiect, ci de predicat; aceasta este, de exemplu, părerea lui S. Stati[43] și, mai puțin clar, a lui N. Drăganu[44]. Cred că această părere poate avea două explicații. Pe de o parte, ea se leagă de interpretarea construcțiilor corespunzătoare cu *a fi* exprimat ca având un verb copulativ + nume predicativ și nu un verb predicativ + subiect; cf. discuția asupra propozițiilor de tip *mi-e foame*, în care unele lucrări găsesc un predicat verbal și un subiect[45] (deci o structură bimembră), iar altele numai un predicat nominal și, de aceea, ajung să le considere chiar impersonale[46] (monomembre). Pe de altă parte, ea se datorește confundării ideii de predicație, prezentă la orice propoziție nominală, cu ideea de predicat.

Cu aceasta am ajuns la discutarea problemei mai generale dacă propozițiile monomembre pot avea numai predicat[47] sau și numai subiect[48]. Unele lucrări sunt de părere că la propozițiile monomembre nu se pune problema distincției între subiect și predicat; astfel, Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S vorbește numai de „partea principală" atât la monomembrele verbale (de exemplu, la impersonale), cât și la cele (de)nominative, considerând că „în propozițiile de acest tip, de obicei – în urma celor arătate de acad. A. A. Șahmatov – se vede și se găsește o «parte principală», care adesea nu este legată nemijlocit de noțiunile de

[43] În locul citat în nota precedentă.

[44] Drăganu, ES, p. 45.

[45] ^{1}GLR II, p. 67; Tiktin, ^{3}GR, p. 153.

[46] Vezi Drăganu, ES, p. 39; Iordan, ^{2}LRC, p. 558–559; Gh. V. Poalelungi, *lucr. cit.*, p. 64 (exemple ca *e liniște, vară, noapte* etc.) și 70–71 (exemple ca *mi-e foame, somn* etc.).

[47] Vezi părerile citate la p. 79, notele 19 și 20.

[48] Vezi, de exemplu, manualul citat de sub redacția prof. E. M. Galkina-Fedoruk, p. 273.

subiect sau de predicat"[49]. Această părere este discutată de E. M. Galkina-Fedoruk[50], care susține posibilitatea și necesitatea distingerii monomembrelor reduse la predicat de cele reduse la subiect. Și eu sunt de părere că putem distinge funcțiunea părții principale la care se limitează propoziția monomembră, dar cred că trebuie să ținem seama de observația justă formulată de A. A. Șahmatov[51] că atât predicatul, cât și subiectul din propozițiile monomembre se deosebesc de părțile respective din propozițiile bimembre prin faptul că includ în sine și o anumită idee asupra părții corelative inexistente.

În încheierea propunerilor cu privire la clasificarea după structură consider necesar să atrag atenția asupra combinării diverselor clasificări după structură. Există propoziții analizabile și neanalizabile. La cele neanalizabile nu se mai poate face o altă clasificare după structură, dar la cele analizabile intervin trei asemenea clasificări. Orice propoziție analizabilă poate fi calificată din următoarele puncte de vedere: simplă sau dezvoltată, monomembră sau bimembră, verbală sau nominală; din punct de vedere didactic e nevoie să se menționeze mai ales faptul că monomembrele pot fi dezvoltate (exemple: *Afară ninge liniștit* – Coșbuc; *Plouă stupid... Plouă perfid... Plouă de sus...Plouă placid* – Topîrceanu; *Noape lucie* – Gârleanu).

Institutul Pedagogic de Limbă și Literatură Rusă „Maxim Gorki", *Culegere de studii. Limbă – Literatură – Metodică*, București, 1962, p. 23–30.

[49] GRJ II, 1, p. 87. Vezi și definiția pe care o dă Sorin Stati propozițiilor monomembre în LR IV, 1955, nr. 2, p. 73: „nu sânt formate din subiect + predicat" (deosebită de definiția dată de același autor în SCL VI, 1955, 3–4, p. 293).

[50] Atât în manualul citat (vezi nota 28), p. 273,–275, cât și în lucrarea personală, *Bezličnye predloženija v sovremennom russkom jazyke*,. Moscova 1958, p. 36–38.

[51] *Sintaksis russkogo jazyka*, Moscova, 1941, p. 50.

CU PRIVIRE LA DEFINIȚIA COMPLEMENTULUI DE AGENT ȘI A COMPLEMENTULUI SOCIATIV

Notele de față au comun faptul că se referă la definiția unor complemente diferite, anunțate în titlu, exclusiv în sensul precizării condițiilor de apariție a acestora (și a propozițiilor corespunzătoare). La amândouă complementele în discuție precizările dovedesc existența unor situații neglijate până acum, arătând astfel că sfera de întrebuințare a complementului de agent și a celui sociativ este în practică mai largă decât rezultă din definițiile lor actuale.

1. Complementul de agent

Complementul de agent este pus în legătură, prin definiție, numai cu „un verb la diateza pasivă (construcție cu *a fi*, modul participiu sau reflexivul cu valoare pasivă)"[1]. De fapt, ceea ce reprezintă specificul acestui complement este dependența lui de s e n s u l pasiv al determinatului, care poate fi și:

– un verb la s u p i n[2]:

[1] ²GLR II, p. 169; cf. și Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba română*, în LR VIII, 1959, nr. 2, p. 3–18. Când acad. Iorgu Iordan vorbește despre existența unui complement de agent în construcții ca *trimit cărțile prin prietenul meu*, „chiar dacă verbul propoziției nu stă la pasiv" (Iordan, ²LRC, p. 676), avem a face cu o concepție diferită asupra acestui complement, care nu interesează discuția de față, consacrată complementului de agent „clasic" cu *de* sau *de către*; autorul citat ajunge la această interpretare – după ce prezentase (*ibidem*, p. 641) complementul de agent numai în construcții pasive – datorită concepției sale generale asupra unor complemente limitate la inanimate, în speță datorită părerii că nu poate fi vorba de un circumstanțial instrumental dacă „acțiunea verbului se săvârșește prin intermediul unei ființe".

[2] Modul supin nu există printre formele diatezei pasive. Matilda Caragiu-Marioțeanu, care nu-l consideră mod verbal, ci substantiv, arată că el „este în afara oricărei diateze" (*Moduri nepersonale*, în SCL XIII, 1962, nr. 1, p. 35).

O anumită sărăcie de peliculă cu certe calități artistice ușor de constatat ***de către*** *oricare* ***telespectator*** *activ*. „Luceafărul”, nr. 7 (251), 18 februarie 1967, p. 8/1;

– un a d j e c t i v format cu sufixul *-bil*[3]:

Evaluarea în felul acesta înțeleasă devine un act istoric, exprimând o personalitate fixată în timp, în istorie, corigibilă, *la rândul ei,* ***de cercetarea*** *ulterioară.* „Contemporanul”, nr. 11 (1066), 17 martie 1967, p. 3/6.

Să asigure tinerei atlete stabilitatea în aruncări la distanțe relativ inatacabile ***de către*** *alte* ***sulițașe***. „Scânteia”, nr. 7795, 15 august 1968, p. 5/2.

După cum se poate constata din exemplele date, sensul pasiv al determinatului este totuși un sens gramaticalizat, exprimat printr-un mod verbal în anumite construcții sau prin afixe derivative. Complementul de agent nu poate fi antrenat de o simplă „idee” pasivă, nu poate apărea niciodată pe lângă formele personale ale verbelor active de tipul *a suferi, a îndura, a suporta, a răbda, a căpăta*, cărora unii cercetători[4] le găsesc o valoare semantică de pasiv.

Evident, situațiile semnalate sunt mult mai rare decât cele în care avem a face cu diateza pasivă, dar trebuie avute și ele în vedere, cel puțin la un anumit nivel de descriere și de predare.

2. Complementul sociativ

O primă corectură care se poate aduce definiției curente a complementului sociativ este asemănătoare cu cea discutată mai înainte la complementul de agent, întrucât privește partea de vorbire determinată. Complementul sociativ nu determină numai un verb – cum se spune de obicei[5] –, ci și un a d j e c t i v:

---

[3] În principiu este posibilă apariția complementului de agent și după alte adjective verbale cu sens pasiv, cum sunt derivatele în *-tor* (pentru al căror sens pasiv vezi A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 108) și *-ăreț*, dar în practică nu am întâlnit asemenea exemple.

[4] Vezi Gh. D. Trandafir, *Considerații asupra categoriilor verbale de persoană, număr și diateză*, în LR XIV, 1965, nr. 1, p. 126.

[5] Vezi [2]GLR II, p. 190.

Vine [...] să aresteze pe logodnica acestuia, fugară ***cu altul***. Caragiale, O. I, p. 15.

Casă eliberabilă ***cu dependințe cu tot***.

Desigur, în cazul acestui complement aducerea în discuție a determinării unui adjectiv nu are aceeași importanță ca pentru complementul de agent, la care ea infirmă dependența exclusivă de o diateză verbală[6]. Trebuie remarcat însă, cu acest prilej, că în general adjectivul a cam fost neglijat în calitatea lui de de termen determinat al complementelor de diverse specii și al subordonatelor corespunzătoare: la fel de nejustificat lipsește, chiar în ultima ediție a Gramaticii Academiei[7], și din definiția (și descrierea) complementului circumstanțial de loc, de scop și instrumental. Un studiu asupra determinărilor adjectivului ar fi foarte binevenit.

A doua precizare are în vedere partea de propoziție la care se referă complementul sociativ. Definiția curentă a complementului sociativ îl prezintă drept „arătând ființa sau lucrul care însoțește subiectul sau complementul direct”[8]. De curând însă Gh. Trandafir a vorbit despre „complementul sociativ care se atașează unui complement de agent”[9];

---

[6] Unii cercetători subliniază însă și pentru complementul sociativ, drept o caracteristică a sa alături de complementul direct și cel de agent, „faptul că se referă la verbe sau echivalente [= interjecții predicative]”, că nu poate determina adjective sau adverbe; vezi V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, 1964, p. 148.

[7] Care l-a adăugat – față de prima ediție – în definiția complementului circumstanțial de timp și concesiv; vezi și Sorin Stati, *Elementul regent în relația de subordonare*, în SCL VIII, 1957, nr. 3, p. 272.

[8] [2]GLR II, p. 190.

[9] *Contribuții la definirea complementului circumstanțial sociativ în limba română*, în LR XVII, 1968, nr. 2, p. 177. Autorul nu subliniază însă noutatea acestei contribuții, ci amintește referirea la complementul de agent oarecum în treacăt, în cadrul discuției mai puțin interesante căreia îi consacră cea mai mare parte a articolului citat: el se ocupă anume de fragmentul final din definiția dată complementului sociativ în [2]GLR, unde se spune că acesta arată ființa sau lucrul care însoțește subiectul sau complementul direct „în s ă v â r ș i r e a acțiunii”. Ceea ce propune Gh. Trandafir după discutarea amănunțită a unor situații necontestate de nimeni (că subiectul unui verb pasiv nu săvârșește, ci suferă acțiunea – pentru care vezi [2]GLR II, p. 87 – etc.) este o formulare greoaie, inutil complicată: „[obiectul care însoțește subiectul, complementul direct sau complementul de agent] în realizarea, suportarea sau realizarea și suportarea în același timp a acțiunii redate de verbul determinat, care poate să fie la oricare dintre diateze”, pe care autorul ar fi putut-o evita adoptând pur și simplu formularea lui V. Șerban, *lucr. cit.*, p. 163, „în d e s f ă ș u r a r e a acțiunii”.

explicația acestei construcții se poate da ușor prin asemănarea semantică a complementului de agent („subiect logic") cu subiectul, la care se referă în primul rând[10] complementul sociativ.

Posibilitățile de însoțire a unui complement nu se limitează la complementul direct și la cel de agent. Complementul sociativ poate însoți și:

– un complement i n d i r e c t:

Vă mărturisesc c-am văzut cazuri când proprietarul era bucuros să scape de chiriași ***cu casă cu tot***. Sadoveanu, Opere VIII, p. 747.

Trebuie să conteze neapărat pe Gogu ***cu Eugenia***. Rebreanu, R. I, p. 212[11].

– un complement circumstanțial c u m u l a t i v (referitor la subiect sau la un complement):

Pe lângă Gogu ***cu Eugenia***, *au venit mulți alții.*

Afară de Gogu ***cu Eugenia*** *mai așteptam și pe prietenii lor*;

– un complement circumstanțial d e e x c e p ț i e (de asemenea referitor la subiect sau la un complement):

Au venit toți afară de Gogu ***cu Eugenia***.

Nu am văzut pe altcineva decât pe Gogu ***cu Eugenia***.

Și de data aceasta explicația se poate găsi în afinitatea complementului respectiv (indirect, cumulativ, de excepție) cu părțile de propoziție cuprinse în definiția curentă a complementului sociativ: apropierea dintre complementul indirect și cel direct sau referirea complementului cumulativ și a celui de excepție la subiect sau la complementul direct. Dat fiind că asemenea afinități se pot stabili și cu alte complemente, nu ar fi exclus ca lista complementelor la care se poate referi complementul sociativ să crească și cu unele exemple de complemente ca cel instrumental, de relație, concesiv sau de opoziție.

Pe de altă parte, multiplele posibilități de apariție a complementului sociativ sunt legate și de valoarea apropiată de o conjuncție

[10] În măsura în care nu a fost chiar limitat la însoțirea subiectului (vezi, de exemplu, Iordan, ²LRC, p. 641).

[11] Citat de Sandfeld/Olsen, SR II, p. 18.

coordonatoare copulativă a elementului său relațional *cu* (și a combinațiilor lui: *împreună cu*). Complementul sociativ referitor la alt complement – ca și cel referitor la subiect când este exprimat imediat lângă grupul acestuia (neseparat prin predicat) – face impresia unui termen coordonat al primului complement. Pentru toate complementele adăugate aici ca elemente de raportare a complementului sociativ este posibilă însă și construcția negativă cu prepoziția *fără* (de exemplu: *Contez pe Gogu* ***fără Eugenia***), de aceea apropierea de coordonare nu poate fi invocată decât ca un factor secundar.

Faptul că definiția actuală a complementului sociativ nu cuprinde decât posibilitățile de însoțire a subiectului și a complementului direct se explică, desigur, printr-un criteriu cantitativ: acestea sunt pe departe cele mai frecvente și de aceea s-au impus atenției cercetătorilor. Aducând în discuție și celelalte situații semnalate, constatăm însă că limitele definiției curente se pot justifica și din punct de vedere calitativ, întrucât situațiile pe care le cuprinde sunt nu numai cele mai frecvente, ci și cele specifice, tipice pentru complementul sociativ.

Descrierea completă a complementului sociativ trebuie să enumere toate posibilitățile lui de apariție. Descrierile corecte care nu au pretenția de epuizare a diverselor situații ar putea să țină totuși seama de acestea: complementul sociativ ar urma anume să nu mai fie pus în legătură exclusiv cu (subiectul și cu) complementul direct, ci să fie prezentat ca însoțind (subiectul sau) u n c o m p l e m e n t, de obicei un complement direct.

O precizare de amănunt e necesară și în ce privește faptul, recent semnalat de G. Trandafir[12], că partea de propoziție la care se referă complementul sociativ poate fi și „neexprimată". Afirmația rămâne valabilă numai pentru părțile de propoziție despre care se știa până acum că pot fi însoțite de complementul sociativ: în primul rând pentru subiect – singurul ilustrat cu exemple de autorul citat[13], deși la

[12] *Contribuții..., loc. cit.*

[13] După observația generală „complementul circumstanțial sociativ se referă și la o parte de propoziție neexprimată" se dau două exemple numai referitoare la subiect, după care în concluzie sunt atrase și cele două complemente: „însoțește un subiect, un complement direct sau complement de agent, exprimat sau subînțeles".

subiect „neexprimarea" (= subînțelegere din context sau includere în forma verbului) este o situație banală, care nu prezintă nimic deosebit pentru complementul sociativ – și pentru complementul de agent, care poate fi ilustrat cu exemple ca *Vinul bun se bea cu prieteni buni. Scrisoarea asta trebuie citită împreună cu toată familia* etc., mai puțin pentru complementul direct (la verbe tranzitive absolute), cu exemple ca *Ei vând cu ambalaj cu tot.* Celelalte complemente, discutate în articolul de față, nu par să poată fi subînțelese în situația în care se referă la ele un complement sociativ.

LR XVII, 1968, nr. 5, p. 468–471.

PARTICULARITĂȚI SINTACTICE NEROMÂNEȘTI ÎN DIFERITE MOMENTE ALE EVOLUȚIEI LIMBII ROMÂNE LITERARE

De la O. Densusianu[1] și Al. Rosetti[2] se știe că pentru limba secolului al XVI-lea este fundamentală identificarea ca atare a particularităților sintactice neromânești, explicabile în traduceri prin influența originalului slavon sau maghiar. Pentru epocile ulterioare, în studiile de istorie a limbii literare[3] sau în descrierile limbii actuale[4], se relevă, de asemenea, la diverși scriitori vechi sau moderni, construcții care pot fi atribuite unor modele străine, de natură diferită.

E interesant de remarcat faptul că atât diversele influențe din perioada veche a limbii române literare, cât și influențele mai noi ating cu precădere aceleași sectoare ale sintaxei: ordinea cuvintelor, exprimarea negației, regimul unor verbe și întrebuințarea unor forme verbale, mai ales în legătură cu corespondența tipurilor. Mai mult, diversele influențe, contemporane sau distanțate în timp, coincid adesea în rezultatele concrete constatate în sintaxa unor texte românești, dând naștere unor structuri asemănătoare sau chiar identice. Articolul de față prezintă câteva situații în care influențe sintactice din surse diferite se întâlnesc între ele în efectele avute asupra unor manifestări literare românești din diverse etape ale istoriei limbii.

---

[1] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome second *Le seizième siècle*, Paris, 1914–1938, p. 372–375.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 557–558 și 563–567; spre deosebire de O. Densusianu, acad. Al. Rosetti grupează într-un capitol special faptele din secolul al XVI-lea pe care le consideră „particularități sintactice neromânești".

[3] Vezi, în primul rând, Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ediția a II-a, București, 1971.

[4] Vezi Iordan, ^{2}LRA.

1. Din domeniul topicii[5] au fost relevate ca particularităţi neromâneşti i n v e r s i u n i l e ş i d i s l o c ă r i l e a r t i f i c i a l e ale unor forme flexionare compuse sau ale unor grupuri de cuvinte strâns legate între ele: separarea auxiliarului de forma verbală cu care se combină, encliza pronumelui reflexiv faţă de verb sau separarea acestui pronume de verbul însoţit[6].

Dislocarea formelor verbale, de exemplu a perfectului compus, apare în secolul al XVI-lea în egală măsură în traducerile din slavă: *ce ai tu sfrăşit* PS, ps. 10, 3, ca şi în cele din maghiară: *kum au Christus noue ssyz* T, p. 148, versetul 5 (în ediţia la care trimite Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 563). După un secol dislocări de acest fel apar la Dimitrie Cantemir, pentru ale cărui particularităţi de limbă s-au invocat[7] modele latineşti, turceşti şi greceşti: *n-au mai înţelept decât tine fost?* (Cantemir, D., p. 18^r), iar un text influenţat de limba italiană oferă aceeaşi construcţie: *să dea seama de ce au atăta zăbovit a eşi la cămp* FN, p. 136, pe care cu un secol mai târziu o întâlnim la Gh. Şincai: *n-au piatră pe piatră remas* Şincai, O. I, p. CLIII.

Pentru postpunerea pronumelui reflexiv faţă de verb în condiţii neobişnuite, vezi în textele traduse din secolul al XVI-lea exemple ca *se nu bucure-mi-se* PS, ps. 34, 19, şi *învârtoşe-i-se inima lui* PO, p. 202/18 (cf. şi *Domnul bătu-şi ğoc lor* PH, ps. 2, 4, sau *să neştine da-ş-va banii la priiatnicul său* PO, p. 251/6) sau, de pe la 1700, *nu ar fi fostu-să împreunat cu alţii* FN, p. 152.

Dislocarea grupului pronume reflexiv + verb se întâlneşte de asemenea în secolul al XVI-lea: *nu se derept altă vină născu urăciunea* CC$_2$, p. 472/33; *se în sac îmbrăcă* PO, p. 130/15, ca şi la Cantemir: *îşi vârtos urechile sale astupă* (Cantemir, Divanul, p. 75)[8].

[5] În ce priveşte un aspect al topicii în compunerea cuvintelor, am arătat cu alt prilej că limba română are compuse „asintactice" cu topica determinant + determinat sub diverse influenţe străine: împrumuturi din turcă (*alai-ceauş*), germană (*concertmaistru*), maghiară (*strajameşter*), calcuri de termeni internaţionali (*cal-putere*) etc.; vezi Mioara Avram, *Un tip de compuse cu sintaxă aparte în limba română*, în SCL XXIII, 1972, nr. 3, p. 288.

[6] Majoritatea exemplelor din secolul al XVI-lea de la acest punct sunt reproduse după O. Densusianu, *lucr. cit.*, şi Al. Rosetti, *lucr. cit.*

[7] Vezi mai jos, p. 100–101 şi nota 36.

2. A b s e n ţ a n e g a ţ i e i d u b l e, adică folosirea unui verb pozitiv pe lângă pronume sau adverbe negative ca *nimeni*, *nimic*, *niciodată* etc., care au deci singure caracter suficient negativ pentru întreaga construcţie, a fost semnalată de mult în textele traduse din secolul al XVI-lea ca particularitate sintactică datorată influenţei slave[9]. Cf. exemple ca *Nimeni să iasă flămând* CC$_2$, p. 11/13, *Nemică se dospească vrăjimaşul prinsul* PH, ps. 88, 23, *Şi nicidinioară sfârşim* CLit, p. 37^v/13.

La Miron Costin construcţia *niciodată oşti asupra ei să facă* (Costin, O., p. 84/25) a fost explicată prin influenţă latină[10]. Prin aceeaşi influenţă latină se pot explica, desigur, unele construcţii similare de la D. Cantemir (*Nicăiuri putându-i afla, au trecut Dunărea*, în DLR, s. v. *nicăieri*), N. Costin (*Mihai-vodă nemic zăbăvind, s-au pornit după Irimia-vodă*, în DLR, s. v. *nimic*) şi de la Stolnicul C. Cantacuzino (*nimic subt soare iaste stătătoriu*, în DLR, s. v. *nimic*).

[8] Ocupându-se de dislocările morfosintactice ale lui D. Cantemir, Dragoş Moldovanu (*Oriental şi clasic în stilistica frazei lui Cantemir*, în ALIL XIX, 1968, p. 53–54, şi *Influenţe ale manierismului greco-latin în sintaxa lui Dimitrie Cantemir: hiperbatul*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, redactor responsabil Ion Gheţie, Bucureşti, 1969, p. 45) a constatat asemănarea de structură cu unele înregistrate la Dosoftei şi N. Costin, ca şi cu „numeroasele dislocări din traducerile făcute în secolul al XVI-lea", dar cercetătorul citat a fost interesat exclusiv de prezenţa, respectiv absenţa, factorului stilistic. Dacă la cei trei cărturari rafinaţi se poate admite că dislocările ar fi „conştiente", folosite ca procedeu retoric – ceea ce nu exclude totuşi acţiunea unei influenţe străine –, în cazul dislocărilor din *Foletul novel* nu avem a face cu aceeaşi situaţie, ci numai cu stângăcii de traducere.

[9] Vezi Candrea, PS I, p. CCXX; O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. p. 399; Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 567; I. Rizescu, *Cu privire la dubla negaţie în limba română*, în SCL XIV, 1963, nr. 4, p. 471–477; Al. Mareş, *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv şi indice de..., Bucureşti, 1969, p. 88.

[10] B. Cazacu, *Influenţa latină asupra limbii şi stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare" V, 1943, p. 49.

La ultimul cărturar citat, ca şi la Gh. Şincai de mai târziu (vezi exemple în DLR, s. v. *nimeni* şi *nimic*; cf. şi Şincai, O. I, p. CXLV), alături de latină ar putea fi invocată în subsidiar şi influenţa italiană. În orice caz, aceasta a acţionat asupra unor construcţii negative din *Foletul Novel* (1693–1704): *Şi nimeni pătimeaşte mai rău decât neguţătorii şi prostimea*, p. 6 (vezi şi p. 143); *Aceale politiceşti împreunări nimic folosesc*, p. 149, şi e de presupus, de asemenea, în cazul lui Gh. Asachi (un exemplu în DLR, s. v. *niciodinioară*; nu e exclus ca tot lui să i se datorească şi exemplele din „Albina românească" 1829, citate în DLR, s. v. *nimeni* şi *nimic*) şi al lui Andrei Mureşanu (vezi DLR, s. v. *nimic*).

În sfârşit, un text care furnizează exemple numeroase, cu diferite cuvinte de negaţie, este o traducere din limba germană publicată de V. Drăghici în 1835 („*Robinson Cruzoe* [...] compus de Campe"): *Niciunile din cele trebuincioase avea* (în DLR, s. v. *nici*$_1$), *Nimic vrednic de însemnare au întâmpinat* (în DLR, s. v. *nimic*; alte exemple *ibidem*, s. v. *nicăieri*, *nicicum*, *niciodată*, *niciodinioară*).

Dacă pentru textele vechi influenţate de slavă s-a observat că absenţa negaţiei duble se limitează la situaţiile în care pronumele sau adverbul negativ precedă verbul[11], e de remarcat că în condiţiile altor influenţe această restricţie dispare. La Gh. Şincai topica nu are niciun rol în privinţa negaţiei: *nimenea au putut* Şincai, O. I, p. 9, coexistă cu *au putut nimene*, p. 74; antepunerea verbului pozitiv se întâlneşte şi la D. Ţichindeal, într-o traducere din limba sârbă: *Nu am vrut jumătate, acum avem nemica* (în DLR, s. v. *nimic*).

Atestarea construcţiilor negative de felul celor discutate aici de-a lungul a patru secole nu vine în sprijinul celor care le consideră un fapt intern de limbă română, moştenit din latină[12]. Prezenţa lor numai

[11] Vezi I. Rizescu, *lucr. cit.*, p. 474, care se referă şi la situaţia din vechea slavă, şi Georgeta Ciompec, *Observaţii asupra exprimării negaţiei în limba română din secolele al XVI-lea – al XVII-lea*, în SCL XX, 1969, nr. 2, p. 201, 203.

[12] Părere susţinută de Georgeta Ciompec, *lucr. cit.*, p. 203, în bună parte datorită faptului că autoarea citată înglobează, conform unei tradiţii greşite, în aceeaşi categorie construcţia *nici* + verb (*nu..., nici...*: *nici..., nici...*), care are cu totul alt statut decât construcţiile de tipul *nimeni* (sau *nimic*, *nicăieri*, *niciodată*, *niciunul* etc.) + verb.

la cărturari a căror limbă trădează şi alte influenţe străine, ca şi împrejurarea că, şi la aceştia, sunt în minoritate faţă de construcţiile cu negaţia dublă, cu care se găsesc în raport de variaţie liberă, arată că avem a face cu o particularitate sintactică neromânească, de proveninţe diferite.

3. În ce priveşte r e g i m u l   v e r b e l o r, una dintre cele mai cunoscute particularităţi ale textelor traduse din secolul al XVI-lea – mai mult ale traducerilor din slavă, dar şi ale celor din maghiară – este construcţia cu   d a t i v u l,   fie în locul acuzativului complement direct, fie în locul unor construcţii prepoziţionale cu diverse funcţiuni (în special complement indirect, instrumental sau de agent)[13]. Mai târziu, regimul în dativ se regăseşte printre elementele marcante ale altor influenţe: greacă, latino-romanică (mai ales franceză, dar şi italiană), germană[14] şi nu o dată este vorba de exact aceleaşi verbe sau de sinonime ale lor. Iată câteva exemple de asemenea coincidenţe rezultate din influenţe diferite.

a. La verbele construite cu dativul în locul acuzativului complement direct sunt mai puţin numeroase[15] situaţiile în care influenţe diferite să fi afectat regimul aceleiaşi unităţi lexicale. Un exemplu de acest fel este *a cruţa*, al cărui regim în dativ din *N-ai cruţa acelui loc?* sau *Domnul cruţa lui* PO, p. 58/18, respectiv p. 61/27 (cf. p. 71/19) a fost explicat de O. Densusianu[16] prin influenţă maghiară; după mai bine de un secol regimul în dativ reapare la Cantemir, la care se explică prin influenţă latină: *niciunei ostenele cruţă*[17] sau *nicicum vieţii mele a cruţa nu mă voi feri*[18].

[13] Vezi Candrea, PS I, p. CCXVII–CCXIX; O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 396–397; Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 566–567; Gabriela Pană-Dindelegan, *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, în SCL XIX, 1968, nr. 3, p. 270–291.

[14] Pentru limba actuală vezi Iorgu Iordan, *L'emploi du datif en roumain actuel*, în BL VII, 1939, p. 29–64; Iordan, ^{2}LRA, p. 284–287; Graur, TA, p. 298.

[15] De altfel, însuşi numărul total al verbelor cu această construcţie este mai mic decât al celor la care regimul în dativ este echivalent cu unul prepoziţional.

[16] *Lucr. cit.*, p. 397.

[17] Vezi B. Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură română veche*, Bucureşti, 1964, p. 229, nota 11.

[18] La Gabriela Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 272.

Explicaţia prin latină poate fi invocată însă, cel puţin alături de maghiară, şi pentru *Palia de la Orăştie*, deoarece pasajele corespunzătoare din *Vulgata* (Geneza 18, 24; 16; 19, 22, 12) prezintă verbul *parcere* + dativul.

b. Dintre numeroasele exemple de verbe la care construcţia cu dativul înlocuieşte, sub diferite influenţe, o construcţie prepoziţională se pot cita *a se apropia, a se lipi* şi *a logodi*.

Pentru *a se apropia* O. Densusianu[19] citează construcţia cu dativul de tipul *apropiaţi-vă lu Dumnedzeu* din patru texte aparţinând secolului al XVI-lea şi trimite la un model slav. Acad. Iorgu Iordan[20] relevă aceeaşi construcţie la un scriitor din secolul al XX-lea: *Sorina i se apropiase totdeauna cu sfială*.

La *a se lipi* construcţia cu dativul a fost remarcată de I.-A. Candrea[21] în *Psaltirea Scheiană* şi în *Psaltirea Hurmuzaki* (de exemplu: *lepiră-se oasele mele peliţeei mele*); ea există şi în *Palia de la Orăştie* (PO, p. 18/6: *şi se va lipi muieriei*), iar acestor exemple din secolul al XVI-lea li se alătură, după patru secole, exemplul notat de acad. Iorgu Iordan[22] într-o publicaţie din 1938: *omul care s-a lipit vieţii mele*.

În cazul lui *a (se) logodi*[23] distanţele dintre atestările regimului în dativ sunt mai mici, întrucât îl întâlnim, pe de o parte, în *Cazania* lui Varlaam (*să-şi logodească şie o fată de ţăran* şi *te logodeşti lui Dzău*, în DA, s. v.) şi, pe de alta, în *Hronica* lui Gh. Şincai (*logodeşte pe fata sa, Constantina, lui Mavrichie*)[24]; modelele sunt însă, fără îndoială, diferite.

Asemănările constatate în regimul unor verbe sinonime sunt, desigur, mai puţin interesante decât coincidenţele totale de tipul celor discutate mai înainte. Cred totuşi că *a se cumineca* + dativul de la Coresi (*sfinteei taine* [...] *cuminecându-ne*; vezi DA, s. v.) merită să

---

[19] *Lucr. cit.*, p. 397.

[20] Iordan, ²LRA, p. 286.

[21] Candrea, PS I, p. CCXVIII.

[22] BL VII, 1939, p. 34.

[23] Vezi şi *a fi logodit*, discutat de I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de..., Bucureşti, 1971, p. 103.

[24] Vezi Florea Fugariu, *Limba lui Şincai*, în Şincai, O. I, p. CL.

fie apropiat de *a se împărtăşi* + acelaşi caz şi, dacă în *Mineiul* de la 1776 şi în *Condica* lui Gheorgachi (LET., III, p. 311/21, în DA, s. v.) se poate să fie vorba de acelaşi model – slav – ca la Coresi, la Gh. Şincai (*ne împărtăşim celorlalte taine*)[25] modelul este altul. În orice caz, modelele diferă la *a îngropa* de la Coresi (*şi ne îngrupăm lui*)[26] şi la *a înmormânta*[27] de la Cezar Petrescu (*le-a înmormântat tiparului*).

Între diversele funcţiuni pe care le poate avea dativul folosit în locul unei construcţii prepoziţionale e demnă de relevat funcţiunea de complement de agent, care e ilustrată atât în texte vechi traduse din slavă: *văzut fu tuturor ucenicilor* CC_2[28], cât şi la cărturari influenţaţi de latină, ca Miron Costin: *neauzite veacurilor*[29] şi Gh. Şincai: *focului neînvins* „neînvins de foc"[30]. Într-o anumită măsură aceste construcţii vechi pot fi comparate cu un tip modern, în care dativul apare, cu aceeaşi funcţiune, pe lângă un adjectiv cu sufixul *-bil*: vezi la Iorgu Iordan[31] exemple ca *impenetrabilă noilor curente, invizibile ochiului, perceptibile ochiului omenesc* etc.

Larga folosire a regimului verbal în dativ apropie în mod surprinzător limba actuală de limba secolului al XVI-lea; secolul menţionat nu este deci „un moment singular" din acest punct de vedere, cum l-a calificat Gabriela Pană-Dindelegan[32] prin raportarea aproape exclusivă la secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Adoptarea dativului sub diverse influenţe, ca şi menţinerea până în zilele noastre a construcţiei cu dativul – în variaţie liberă cu acuzativul sau cu construcţii prepoziţionale – la unele verbe ca *a ajuta, a crede, a minţi, a sluji, a urma* sunt de natură să infirme opinia aceleiaşi autoare potrivit căreia „structura cu dativul pare să fie incomodă"[33]. Se poate accepta, cu un amendament, numai

---

[25] *Ibidem*.

[26] La Gabriela Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 271.

[27] La Iorgu Iordan, în BL VII, 1939, p. 33.

[28] La Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, 1970, p. 283.

[29] La B. Cazacu, în „Cercetări literare" V, 1943, p. 45.

[30] La Florea Fugariu, *Limba lui Şincai*, în Şincai, O. I, p. CL.

[31] În BL VII, 1939, p. 36–39.

[32] *Lucr. cit.*, p. 296.

[33] *Ibidem*, p. 291.

continuarea caracterizării citate, şi anume faptul că această construcţie „pare să fie [...] nefirească"; aş spune mai degrabă că e neobişnuită, ieşită din comun. Din această însuşire rezultă însă nu numai limitele folosirii dativului ca element livresc al limbii literare[34], ci şi posibilitatea exploatării lui ca element de sintaxă poetică[35].

*

Faptele aduse în discuţie aici au fost alese, intenţionat, din categoria influenţelor puţin asimilate, a construcţiilor cu un evident caracter străin de regulile sintaxei noastre. Ele pot sugera deocamdată două concluzii:

– în fazele incipiente, diversele influenţe sintactice au rezultate calitativ inferioare – calcuri directe elementare –, ceea ce face mai uşor de depistat existenţa unei influenţe străine decât în fazele ulterioare;

– în condiţiile în care influenţe diferite pot da naştere unor construcţii identice, este greu de determinat însă natura influenţei în specie asupra unui text dat. Dacă una şi aceeaşi construcţie se explică într-un text prin influenţă slavă, în altul prin influenţă maghiară, în altul prin latină, respectiv germană, aceasta înseamnă că precizarea influenţei sintactice în cauză se face prin date de ordin cultural asupra textului în care e întâlnită sau prin elemente lingvistice din compartimente mai puţin echivoce; în lipsa acestor informaţii, singurul calificativ la care poate duce studiul pur sintactic este acela de „particularitate neromânească", stabilită prin controlul cu limba populară a epocii.

Probleme deosebite pune interpretarea unor asemenea particularităţi, suceptibile de raportări la limbi diferite, la autorii asupra cărora s-au exercitat mai multe influenţe; e cazul tipic al lui D. Cantemir, ale cărui particularităţi de topică au fost explicate atât de contradictoriu, fie prin latină (A. Xenopol, Iorgu Iordan), fie prin turcă (L. Şăineanu, Al. Rosetti), fie printr-o influenţă mixtă slavă, latină şi greacă (E. Petrovici), la explicaţiile pur sintactice adăugându-se în ultima vreme şi invocarea unei maniere stilistice (Dragoş

[34] Acad. Al. Graur îl simte „pretenţios şi manierat" (Graur, TA, p. 298).

[35] Vezi mai jos, p. 103 şi nota 44.

Moldovanu)[36]. Într-o situaţie asemănătoare sunt multe texte vechi, în special traduceri despre care ştim că au folosit modele în limbi diferite: *Palia de la Orăştie*, *Noul Testament de la Bălgrad*, *Biblia de la Bucureşti* etc. În cazul unor texte biblice ca cele citate problema se complică, pe de o parte, prin faptul că modelele înseşi nu sunt de acelaşi rang, în sensul că unele dintre ele (slave sau maghiare) au suferit influenţa altora (greceşti, respectiv latineşti), şi, pe de alta, prin împrejurarea că, atunci când s-au folosit traduceri româneşti anterioare, s-au putut menţine prin tradiţie construcţii influenţate de modelul primei versiuni.

În măsura în care unele particularităţi sintactice neromâneşti din textele vechi au fost transmise prin tradiţia literară, ele se pot regăsi la scriitorii de mai târziu ca elemente care atestă pur şi simplu influenţa limbii vechi. În această situaţie sunt construcţiile cu dativul folosite de Eminescu la verbe ca *a lumina* (*Deasupra casei tale ies Şi azi aceleaşi stele, Ce-au luminat atât de des Înduioşării mele*. Eminescu, O. I, p. 186) – pentru care vezi în vechile traduceri exemple ca *Iaste soarele de luminează tuturor de destul* (CC_2, la Gabriela Pană-Dindelegan, *lucr. cit.*, p. 270) – sau de M. Sadoveanu la un verb ca *a se amesteca* (*Mă voi amesteca şi eu, ca şi ei, frunzelor căzute* Sadoveanu, O. IX, p. 342) – cf. la Coresi *nici să se mestece dereptilor hitleanii şi curaţii spurcaţilor* (CC_2, p. 426/35, la O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 397) –. Tot astfel, construcţia lui *a lăsa* cu dativul la M. Sadoveanu (*pe mine să mă laşi umilinţii în care mă aflu* Sadoveanu O. XVI, p. 218) trebuie raportată la exemple vechi[37] ca

[36] Bibliografia problemei se găseşte la Dragoş Moldovanu, în *Studii de limbă literară şi filologie* (vezi nota 8), p. 27. De adăugat acum Iorgu Iordan, *Cu privire la limba lui Cantemir*, în *300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir...*, Bucureşti, 1974, p. 56–57.

[37] G. I. Tohăneanu, care a relevat construcţia cu dativul ca „cel mai izbitor [...] fenomen de sintaxă poetică în proza lui Sadoveanu", o încadrează în categoria *Locuri eminesciene la Sadoveanu* (LR XXIV, 1975, nr. 1, p. 11), fără a se referi la eventualitatea unei influenţe a limbii vechi. Cel puţin pentru verbele *a se amesteca* şi *a lăsa* mi se pare evident că modelele din limba veche sunt mult mai apropiate decât modelele eminesciene propuse de G. I. Tohăneanu: *ard depărtărilor* (Eminescu, O. IV, p. 378), *apare luna mare câmpiilor azure* (O. I, p. 63) sau *lucească cer senin eternelor ape* (O. I, p. 221).

aceştii neputinţe [...] *lăsaţi de Dumnezeu fi-vor* (CC_2, p. 13/6, la Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 282[38]), în timp ce la diverşi publicişti de la jumătatea secolului nostru ea poate fi explicată – cum a susţinut acad. Iorgu Iordan – prin influenţă franceză (vezi exemple ca *fu lăsat părăginii*, în BL VII, 1939, p. 34, şi raportarea la fr. *abandonner*, p. 58). Ultimul exemplu arată că, pe lângă distincţia între influenţe ale unor limbi diferite, e necesar să se ţină seama şi de orientarea generală a autorului la care se înregistrează o anumită construcţie.

În analiza influenţei limbii vechi ar trebui disociate arhaismele limbii populare, menţinute uneori şi în graiuri, de arhaismele cărturăreşti care reprezintă diverse ecouri ale unor influenţe străine. Când este vorba de construcţii din ultima categorie, care pot coincide cu unele din epocile mai noi, pentru a le califica drept arhaisme e necesar să se demonstreze că autorul respectiv a frecventat texte vechi cu asemenea particularităţi şi că nu le datorează influenţei directe a altor limbi. Aş cita ca exemplu construcţiile cu absenţa negaţiei duble care au fost explicate ca arhaisme la I. Budai-Deleanu (*nimene ştie* sau *nemica lipseşte*)[39], B. P. Mumuleanu (*Nimeni cred patima mea* sau *Nimic să milostivesc*)[40] şi D. Bolintineanu (*Nimic să-ţi mai pară, nimic să doreşti*)[41], deşi poeţii citaţi au suferit influenţe prin care s-ar putea explica mai curând aceste construcţii.

În soarta variată a particularităţilor sintactice neromâneşti nu se poate neglija nici posibilitatea convertirii lor în fapte de stil. Dragoş Moldovanu[42] a susţinut recent acest lucru în legătură cu disocierile topice ale lui D. Cantemir, în care vede o manieră clasicistă; pentru epoca noastră, acad. Iorgu Iordan[43] a relevat folosirea cu „scopuri umoristice" a unor dislocări ca *se oarecum opreşte din loc*; *unde ne, cum se zice, fierbe oala* etc. Regimul în dativ al unor verbe din limba veche a devenit la Eminescu şi Sadoveanu un element de sintaxă poetică[44], abaterea de la normă nemaifiind produsul unei imitaţii mecanice, ci aplicarea intenţionată a unui model receptat ca expresiv. În sfârşit, în cazul negaţiei simple folosite de unii poeţi din prima jumătate a secolului al XIX-lea şi, izolat, chiar de Eminescu (O. I, p. 92: *Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă.*) şi de Arghezi (Versuri, p. 27: *Nu-ţi cer nimic. Nimic ţi-aduc aminte.*), trebuie avut în vedere şi avantajul acestei construcţii pentru versificaţie[45].

Examinarea problemelor ridicate de unele particularităţi sintactice neromâneşti arată că etimologia multiplă, ca şi distincţia între etimologia directă şi cea mediată (împrumutul prin „filieră") sau între faptele de limbă cu model străin (calcuri) şi creaţiile interne sunt mai complicate în sintaxă decât în vocabular, întrucât este vorba de realizări cu material propriu[46]; într-o anumită măsură unele dificultăţi seamănă cu cele întâlnite în domeniul formării cuvintelor. Haina românească în care sunt îmbrăcate unele construcţii de împrumut îngreuiază adesea identificarea sigură a sursei lor, dar nu împiedică de obicei recunoaşterea lor ca particularităţi sintactice care trădează apartenenţa originară la structuri lingvistice diferite.

SCL XXVI, 1975, nr. 5, p. 459–466.

---

38 Autoarea îl numeşte dativ al „destinaţiei" cu semnificaţia contextuală specifică „starea, modul".

39 Vezi Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, volumul al III-lea, redactor responsabil Tudor Vianu, Bucureşti, 1962, p. 57.

40 Vezi Gr. Brâncuş, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, [vol. I], redactor responsabil Tudor Vianu, Bucureşti, 1956, p. 14.

41 Vezi C. Cruceru, *Limba şi stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, II, redactori responsabili Al. Rosetti şi B. Cazacu, Bucureşti, 1969, p. 123.

42 Vezi nota 8.

43 ^{2}LRA, p. 453–454.

44 Vezi G. I. Tohăneanu, *loc. cit.*: „Construcţiile cu dativul [...] sânt prin excelenţă p o e t i c e, încorporând o expresivitate sporită şi beneficiind de avantajul densităţii". După cum am arătat în nota 37, autorul citat nu face legătura cu limba veche, ci vede aici o îndrăzneală creatoare a lui Eminescu; vezi idem, *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, 1965, p. 72.

45 Care explică şi preferinţa poeţilor pentru alte elemente lingvistice (construcţii, forme flexionare, variante lexicale) mai scurte.

46 Pentru dificultăţile generale ale studierii sintaxei istorice şi, în special, pentru posibilităţile de coincidenţă întâmplătoare în sintaxă vezi Graur, TA, p. 292–294.

DESPRE ISTORIA UNOR CONSTRUCŢII RELATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I. PROPOZIŢIILE ATRIBUTIVE CALIFICATIVE CONSTRUITE CU CONJUNCTIVUL

1. Întrebuinţarea conjunctivului în propoziţiile atributive calificative (atributive cu antecedent, echivalente cu epitetele) a fost explicată, recent, de lingvistul german Klaus Bochmann ca rezultat al unei influenţe franceze asupra sintaxei româneşti[1]. Argumentele aduse în sprijinul acestei explicaţii sunt, mai întâi, constatarea unei coincidenţe între română şi franceză în ce priveşte condiţiile („regulile") de întrebuinţare a acestei construcţii şi, apoi, faptul că „în româna mai veche, ba chiar aproape în toată prima jumătate a secolului al XIX-lea, acest fenomen era încă rar".

În realitate, dovezile scrise care atestă existenţa în limba română a construcţiei în cauză urcă până la o epocă mult mai veche, care începe în secolul al XVI-lea, ceea ce exclude explicaţia prin influenţa franceză. În monografia sa consacrată sintaxei conjunctivului românesc, Bernhard Dimand[2] semnalase, încă în 1904, câteva exemple

[1] În „Beiträge zur romanischen Philologie" XIV, 1975, nr. 1, p. 218 (în recenzia la cartea Elsei Nilsson citată mai jos; vezi nota 3). Rezerva prezentă în formularea iniţială, care propunea, cu prudenţă, o simplă ipoteză („Ein Fall französischen Einflusses auf die rumänische Syntax scheint der Konjunktiv im Relativsatz zu sein") este anulată ulterior prin mirarea autorului în faţa lucrărilor monografice consacrate influenţei franceze asupra limbii române, care nu menţionează acest fenomen.

[2] *Zur rumänischen Moduslehre* [*Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse*, Band XLIX], Viena, 1904, p. 220–225 (*Konjunktiv in Relativsätzen*).

în *Codicele Voroneţean*, *Palia de la Orăştie*, *Psaltirea Scheiană*, *Noul Testament* din 1648, *Psaltirea* din 1651 şi în alte texte din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, precum şi exemple furnizate de dialectul aromân, fapt care constituie şi el un argument împotriva explicaţiei prin franceză.

Considerând că documentarea prezentată de B. Dimand eliminase ipoteza influenţei franceze chiar înainte ca aceasta să fie formulată, în cele ce urmează mă voi opri la două aspecte ale istoriei acestui tip de propoziţii.

2. Dintr-un anumit punct de vedere se poate spune că româna veche dispunea, cel puţin pentru propoziţiile atributive pronominale, de o varietate formală superioară limbii contemporane, întrucât cuprindea nu numai tipurile introduse prin *care* şi *unde*, singurele tipuri folosite curent în limba modernă[3], ci şi construcţii introduse prin *ce* (aceste trei tipuri au fost deja semnalate de B. Dimand) şi, de asemenea, prin *cine*: *Scoală-te şi fă noao domnezei cine să ne îmble înainte*. PO, p. 286/13.

Dacă dispariţia tipului *cine să* în propoziţiile atributive cu antecedent[4] este implicată în procesul general de renunţare la folosirea pronumelui *cine* ca element introductiv al atributivei într-o altă formă cazuală decât cea de genitiv[5], pentru dispariţia tipului *ce să* explicaţia este numai în parte similară, întrucât *ce*, deşi în regres, continuă să fie întrebuinţat cu alte moduri (indicativ, prezumtiv, condiţional) într-o serie de construcţii şi în anumite stiluri[6].

[3] Vezi exemplele date de Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Étude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969, p. 115–123; un singur exemplu cu *când să*, la p. 120. În ²GLR II, p. 279–280, se găseşte un exemplu cu *cât să*, iar Elena Carabulea, *Atributivele circumstanţiale*, în SCL X, 1959, nr. 3, p. 349, dă un exemplu cu *cum să*.

[4] Exemplul găsit de Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 9 (*Nu era nimeni pe cine să întrebe*. Ardeleanu) reprezintă un accident, datorit contaminării între *nimeni pe care să* şi *nu era pe cine să*.

[5] Vezi ²GLR II, p. 276.

[6] Vezi Maria Iliescu, *Concurenţa dintre pronumele relative* ***care*** *şi* ***ce***, în SG I, 1956, p. 30–33.

3. Dintr-un alt punct de vedere, este de observat că construcţia în discuţie avea în limba veche o poziţie mai slabă decât în limba contemporană. Contrar situaţiei actuale, în limba veche conjunctivul cu valoare potenţială, întâlnit în propoziţiile despre care este vorba aici, era în concurenţă cu alte forme verbale: viitorul indicativului (cf. *Nece urii vine fiindu de care se putemu da cuvăntu* CV, p. XIII/9, dar *Nice o pricină fiindu pentru care vom putea să dăm seamă* B 1688, p. 847/II; *Unde iaste sălaşul de oaspeţ unde să mănăncu paştile cu ucinicii miei?* NT, p. 99ʳ/18, dar *Unde iaste sălaşi unde voi paştile cu ucenicii miei să mănânc.* CT, fila 171ʳ/11) şi condiţionalul (cf. *Nice o fiară şi dobitoc ca acela nu să află care n-ari avea îndestulată socoteala sa, întru pofta vieţii şi traiului său.* NC, p. 9/16, cf. p. 11/8)[7]. Concurenţa între formele verbale menţionate mai sus avea un caracter general, căci se întâlneşte şi în alte tipuri de construcţii[8].

Construcţiile relative cu conjunctivul intrau în concurenţă, într-o măsură mai mare decât în limba literară contemporană, şi cu o serie de construcţii pur conjuncţionale, acestea din urmă ambigue, ca urmare a posibilităţii de a fi interpretate nu numai ca atributive (cu nuanţă circumstanţială), ci şi – sau chiar mai curând – ca circumstanţiale: cf. *N-amu omu să mă poată duce în apă.* CC_2, p. 146/6 (cf. CT, fila 191ʳ/6; NT, fila 110ᵛ/14; VCaz. p. 110/12); *Nu iaste niciun păcat ca să poată birui liubovul milei lui.* VCaz., p. 14/2 (cf. p. 58/18–19). În evoluţia ei, limba literară a preferat construcţiile neambigue, fapt care a avut drept consecinţă creşterea frecvenţei propoziţiilor atributive construite cu conjunctivul. Dar această circumstanţă nu are nevoie să fie raportată la factori externi, fiind suficiente explicaţiile de ordin intern.

[7] Vezi şi B. Dimand, *lucr. cit.*, p. 223, care vorbeşte despre concurenţa cu indicativul în general – fără limitare temporală la viitor –, dând un exemplu îndoielnic cu prezentul indicativului. După Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 119, limba modernă ar cunoaşte condiţionalul cu această valoare, dar cele două exemple pe care le dă au un caracter învechit, precum şi o nuanţă prezumtivă marcată. Pentru condiţionalul-optativ cu valorile lui obişnuite vezi ²GLR II, p. 280.

[8] De exemplu, în propoziţiile interogative parţiale – directe şi indirecte (cu diverse funcţii).

Se dovedeşte astfel încă o dată că în materie de sintaxă invocarea influenţelor străine, pe baza unor simple coincidenţe de construcţie, este riscată[9].

II. REPETAREA SAU RELUAREA ANTECEDENTULUI

1. Influenţa limbii franceze a fost invocată, tot de Klaus Bochmann[10], pentru a explica construcţia care constă în „repetarea substantivului de referinţă în propoziţia atributivă, unde el apare fără articol", ca în exemplul *O datorie trebuie trezită în tine, datorie care...*

Trebuie să observăm mai întâi că descrierea construcţiei în discuţie nu este tocmai exactă, nici chiar completă. În exemplul citat substantivul nu apare „î n propoziţia atributivă", ci î n a i n t e a ei, fiind antecedentul ei direct, cu funcţia sintactică de apoziţie care determină un termen exprimat anterior în propoziţia regentă. În afară de aceasta, construcţia nu este strict limitată la „repetarea unui substantiv" (exprimat mai înainte sub aceeaşi formă gramaticală sau sub o formă diferită), ci cuprinde şi ceea ce s-ar putea numi cel mult o repetiţie semantică[11] sau sinonimică, adică reluarea unei noţiuni (exprimată anterior printr-un substantiv, un grup de cuvinte sau chiar o propoziţie) cu ajutorul unui substantiv care reprezintă altă denumire a noţiunii[12].

Descrierea efectuată de K. Bochmann este valabilă *stricto sensu*, cel puţin în ce priveşte prezenţa numelui repetat (sau reluat) „î n propoziţia atributivă", pentru o altă construcţie, înregistrată în limba

[9] Pentru problema coincidenţelor în sintaxă vezi Graur, TA, p. 292–293.

[10] *Loc. cit.*

[11] Pentru acest termen vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 256.

[12] Vezi Mioara Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în SG I, 1956, p. 151 [în volumul de faţă p. 23]; Gyula Herczeg, *Un caso particolare dell'apposizione nella lingua letteraria romena*, în „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae". Sectio Philologica I, 1957, p. 147–152; Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 14.

română încă din secolul al XVI-lea, cu o frecvență excepțională în *Palia de la Orăștie*: *Poftind tot binele, ispăsenie creștinilor români, care ispăsenie numai de la Tine, Doamne, cearem.* PO, p. 1/9; cf. p. 4/6, 5/10, 8/22) și întrebuințată și astăzi[13]. Evident, această din urmă construcție nu poate avea nimic a face cu influența franceză și, de altfel, ea nu a fost pusă pe seama acestei influențe; există totuși cercetători[14] care o explică printr-o influență latină savantă. Unei astfel de explicații – care ar putea să pară adecvată când este vorba despre Miron Costin (cf. *Au acest obicei cazacii* [...] *de dau năvală tocma acolo de unde bat puștile. Care hire a lor hiecine o va fi văzut*) sau despre Gheorghe Șincai (cf. *o epistolă* [...] *care epistolă o au trimis*) – i se opune faptul că această construcție este înregistrată, în limba veche, într-o serie de documente și de scrisori (cf. *Am luat dentru măna Boului Vistiiarnicului o sută de galbeni, care bani ne-au adaos dumnealui.* Document din 1615, la Bianu, DR I, I 1, p. 28/13; *pentru o parte de ocină den sat den Zaharești, care parte au zis Safta...* Document din 1646, în Crest. II, p. 25; *Ne au sosit o carte de la tatâ nostru* [...], *în care carte ne scrie ca să-i trimitem den somele sale 2000 ug. aur..Care somă degrabâ n-am putut-o strânge.* Document din 1658, în Crest. II, p. 35), precum și în texte scrise de cărturari orientați mai degrabă spre limba populară, ca Varlaam și Neculce[15].

În locul acestei construcții, în care substantivul cu funcția de apoziție este plasat în propoziția atributivă introdusă prin *care*

[13] Vezi Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 12–14; Frieda Edelstein, *Despre „legătura relativă" în limba română*, în CL XVI, 1971, nr. 2, p. 339–342, și *Despre sintaxa relativului **care***, în CL XXIII, 1978, nr. 1, p. 93–94 (cu exemple aparținând limbii vechi, dar numai începând cu secolul al XVII-lea). În epoca actuală construcția este folosită mai ales în limbajul popular, în timp ce limba literară o conservă doar în câteva expresii (ca *în care caz, din care pricină*).

[14] Florea Fugariu, în Șincai, O. I, p. CLIII; cf. și B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în „Cercetări literare" V, 1943, p. 47–48, care discută construcția din punctul de vedere al valorii demonstrative a relativului.

[15] Pentru ultimul argument, ca și pentru exemple de la ultimii doi dintre cărturarii menționați, vezi Maria Iliescu, *lucr. cit.*, p. 28. Frieda Edelstein, în lucrările citate mai sus, nu dă exemple extrase din documente sau din scrisori, observațiile sale referindu-se în mod expres numai la literatura religioasă, la cronicari și la textele juridice (pravile): vezi CL XXIII, 1978, nr. 1, p. 94.

adjectiv[16], limba literară modernă întrebuințează construcția formată dintr-o apoziție + o atributivă introdusă prin *care* (sau *ce*) pronume. În stadiul actual al cercetărilor nu se cunosc atestări ale acestei construcții anterioare anului 1874 (Odobescu) și, în consecință, este imposibil să respingem prin argumente de ordin cronologic interpretarea ei ca element neologic datorat influenței străine (în speță franceze)[17]. Necesitatea de a recurge la o influență externă este totuși limitată prin asemănarea evidentă a construcției cu tipul mai vechi al atributivei cu *care* + substantiv, ca și prin evoluția generală a propozițiilor atributive de toate speciile, caracterizată prin regresul întrebuințării lui *care* adjectiv în favoarea lui *care* pronume, care își asumă funcțiile celui dintâi[18], proces asemănător cu ceea ce s-a petrecut și în alte limbi romanice, ca franceza și italiana[19]. În acest caz o eventuală influență externă n-a făcut decât să întărească o tendință internă.

Asemănările de structură existente între limbile romanice sau între acestea și latină nu trebuie să fie confundate cu aceste influențe[20].

2. Pentru construcția formată dintr-un substantiv + *care* pronume, construcție care se raportează la o propoziție, lingvistul maghiar Gyula Herczeg[21] propune o explicație internă (cu paralele romanice), explicație care constă în stabilirea unui raport de filiație

[16] N. Drăganu consideră pe acest *care* drept pronume, iar substantivul îl consideră apoziție a pronumelui (Drăganu, ES, p. 58).

[17] Vezi și Gy. Herczeg, *lucr. cit.*, p. 151.

[18] Vezi DA, s. v. *care* II, 3°; Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 147–148; Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1972, p. 69; Frieda Edelstein, în CL XXIII, 1978, nr. 1, p. p. 94–95, numește „inversiune relativă" folosirea adjectivală a lui *care* în propozițiile subiective și completive directe.

[19] Pentru franceză vezi Grevisse, *Le bon usage*, p. 372. Pentru italiană vezi H. Noordhof, *La construction relative*, Haga, 1937, p. 5–8, citat de Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 15.

[20] Vezi Iorgu Iordan, *Paralele romanice în domeniul sintaxei*, în SCL X, 1959, nr. 2, p. 164.

[21] *Lucr. cit.*, p. 150. Cercetătorul citat stabilește (la p. 149) și o deosebire între proza clasică, în care se întrebuința numai „conjuncția compusă" *ceea ce*, și proza modernă, care preferă formula constituită dintr-un substantiv abstract + *care* (sau *ce*).

între construcţia în discuţie şi construcţia sinonimă *ceea ce*: „La formula *ceea ce* (come anche *il che*), a una data determinata, fu sentita troppo generica e freddamente accademica; si pensava a rimediare a tale impressione mediante l'impiego di un sostantivo".

Faptele examinate mai sus sub **1** conduc la concluzia potrivit căreia construcţia de tipul *lucru care* trebuie să fie pusă în legătură directă cu *care lucru*, care o precedă din punct de vedere cronologic şi care fost înregistrată frecvent şi în mod continuu din secolul al XVI-lea încoace (cf. documente datate 1600 în DÎR, p. 134, 143; scrisoare datată 1657 în Crest. II, p. 33; document din 1658, *ib.*, p. 36; Varlaam, *Răspuns...*, *ib.*, p. 22; *Sicriul de aur*, *ib.*, p. 49; Cantemir, *Istoria ieroglifică...*, *ib.*, p. 70). Aceste construcţii relative caracterizate prin prezenţa unui substantiv s-au aflat întotdeauna în concurenţă cu construcţii relative pur pronominale: *care* (cf. *Ne-au băntuit în slujba noastră, care cu cărţile lui vom adevăra.* Document din 1600, în DÎR, p. 142; vezi şi DA, s. v. *care* II, 3°), *ce* (cf. *Se adaogă prin cuget cu ţifra minuendului din care trăbue scos; ce făcând, se are un număr mai mare.* Gh. Şincai, în Crest. II, p. 144; cf. şi expresia *ce e drept*) sau *ceea ce*[22]. Între tipul nominal (+ adjectiv pronominal sau pronume) şi cel pur pronominal nu există decât o relaţie de sinonimie şi nu de filiaţie.

Sur l'histoire de certaines constructions relatives dans la langue roumaine, în RRL XXV, 1980, nr. 5, p. 467–471.

[22] În consecinţă nu se poate spune că Miron Costin recurge la *care lucru* „neavând o formă corespunzătoare neutrului *quod*" (B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 48).

DESPRE ANALIZELE GRAMATICALE CU MAI MULTE SOLUŢII

Analizele gramaticale sunt, după cum se ştie, un mijloc de aplicare şi de verificare a cunoştinţelor teoretice despre structura limbii şi mecanismul ei de funcţionare; ele sunt, în acelaşi timp, un mijloc de verificare a măsurii în care este înţeles un text dat şi de însuşire a unor modele de exprimare prin conştientizarea regulilor de îmbinare a cuvintelor în comunicare. Scopul lor este legat deci în ultimă instanţă de practica limbii[1], chiar dacă la prima vedere ele par simple exersări ale teoriei. Pentru a-şi atinge însă scopul atât de complex, analizele gramaticale cer multă atenţie atât din partea elevului, cât şi a profesorului examinator. Atenţia e necesară nu numai pentru a nu se face greşeli sau a nu se lăsa greşeli neobservate, ci şi pentru a nu se considera greşită o interpretare posibilă în situaţii în care textul permite mai mult decât o singură interpretare.

Asemenea situaţii sunt, în linii mari, de două feluri, după caracterul obiectiv sau subiectiv al cauzelor care provoacă interpretări diferite.

1. În categoria interpretărilor diferite (duble sau multiple) cu cauze o b i e c t i v e, o primă situaţie este aceea a textelor cu ambiguităţi de exprimare sau cu omonimii gramaticale (morfologice sau/şi sintactice), care pot primi două interpretări diferite valabile pentru două realităţi diferite, după cum sunt înţelese, decodate, într-un fel sau altul[2]. De exemplu, în *Scoate lucrurile din geamantan* partea

[1] Vezi Mioara Avram, *Cum şi de ce trebuie să se înveţe gramatica în şcoală*, în LL 1976, nr. 1, p. 154; *Gramatica şi cultivarea limbii în învăţământ*, în LL 1982, nr. 4, p. 476–477 [= Avram, PEC, p. 76–77].

[2] Pentru sintaxă vezi ²GLR II, p. 11.

de propoziție *din geamantan* poate fi la fel de corect interpretată drept atribut al substantivului *lucrurile* sau complement al verbului *scoate* (textul n-ar mai fi ambiguu în topica *Scoate din geamantan lucrurile*); o ambiguitate asemănătoare între complement și atribut, pe plan sintactic, dar, de astă dată, și între dativ și genitiv, pe plan morfologic, cu consecințe reale pentru înțelegerea comunicării conform intențiilor autorului ei, se întâlnește în construcții ca *Ieri am împrumutat cartea unui coleg* (care se poate dezambiguiza fie tot prin topică – *Am împrumutat unui coleg cartea* –, fie, mai puțin clar, prin folosirea anticipării complementului prin pronume neaccentuat: *I-am împrumutat cartea unui coleg*). Ambiguitatea poate privi interpretarea ca subiect (în nominativ) sau complement direct (în acuzativ) în exemple ca *Luni începe examenul* (textul se clarifică în topica *Examenul începe luni*) sau tipul de predicat – verbal, respectiv nominal – din enunțuri ca *Expoziția a fost deschisă azi* (dezambiguizabile printr-o anumită complinire). Unele enunțuri de acest fel pot fi dezambiguizate în scris prin punctuație și ortografie, iar în vorbire prin intonație, elemente cărora trebuie să li se acorde toată atenția în momentul efectuării analizei (de exemplu, pauza dintre *cartea* și *unui coleg* în *Am împrumutat cartea unui coleg* exclude interpretarea lui *unui coleg* drept atribut). De asemenea, structurile ambigue dintr-un enunț se clarifică de obicei prin contextul lui: dacă propoziția *Luni începe examenul* deschide o comunicare, *examenul* este subiectul lui *începe*; în contexte ca *Băiatul e ocupat: luni începe examenul și-l termină abia joi* e limpede că avem a face cu un subiect persoană și că *examenul* este complement direct; tot astfel, dacă un enunț scris ca *El intră și adună hârtiile* permite o dublă interpretare morfologică a verbelor (indicativ prezent sau perfect simplu), un context în care apar verbe cu forme marcate diferențiat la timpurile în cauză, de tipul *lucrează / lucră, vede / văzu, scrie / scrise, citește / citi*, dezambiguizează și formele omografe. La corectarea unor analize făcute pe enunțuri fragmentare, profesorul, care știe mai mult despre textul dat, trebuie să observe cu grijă dacă soluția diferită de cea justă în mod absolut nu e permisă de ruperea din context sau de felul cum a

fost citit – ca intonație, accente și pauze – și cum a fost scris – ca ortografie[3] și punctuație[4] – textul.

O dublă interpretare cu cauze obiective se poate datora și complexității exprimării, mai exact unor realități lingvistice care, prin cumularea unor valori sau nuanțe, permit simultan interpretări diferite în funcție de ce se trece pe primul plan: în această situație sunt, de exemplu, interpretări morfologice ca participii cu valoare adjectivală sau adjective de proveniență participială și sintactice ca propoziții cauzale cu nuanță temporală sau temporale cu nuanță cauzală; aici trebuie moderată însă tendința de a abuza, în analiza sintactică, de cumulul de nuanțe atunci când textul dat nu impune aceasta și, mai ales, trebuie evitată greșeala de a asocia valori sau nuanțe opuse, incompatibile între ele (de tipul cauză și scop sau cauză și consecință ori concluzie), precum și valori identice cu expresii diferite (ca: subordonată consecutivă și coordonată conclusivă; subordonată concesivă și coordonată adversativă)[5]. Spre deosebire de soluțiile parțial diferite care decurg din cumulul de valori sau nuanțe, soluțiile duble provocate de altă realitate complexă și anume de contradicția dintre formă și înțeles nu sunt ambele acceptabile, gramatica dând totuși prioritate formei: de exemplu, în calificarea unui dativ posesiv (pronume personal și nu posesiv) sau a unui pronume personal sau demonstrativ feminin cu valoare de neutru; interpretarea exclusiv semantică este, în orice caz, incompletă.

Cele mai numeroase cazuri de soluții diferite cu cauze obiective în structura lingvistică a textului analizat se întâlnesc la analiza textelor poetice, care preferă construcțiile și mijloacele de exprimare nespecializate sau polivalente, ca juxtapunerea, gerunziile și

---

[3] În situații ca *odată/ o dată, numai/nu mai*.

[4] Pentru aceasta vezi Mioara Avram, *Punctuația și implicațiile ei în limbă și în comunicare*, în LL 1980, 1, p. 25; cf. și p. 16, 18–19 [= Avram, PEC, p. 205, respectiv 197, 199–200].

[5] Perechile de unități sintactice amintite prezintă asemănări în ansamblul lor, fie că sunt direct echivalente în cadrul unor raporturi sintactice diferite (consecutiva / conclusiva, concesiva / adversativa – vezi ^{2}GLR II, p. 231), fie că pot rezulta din inversarea unui raport (regenta unei cauzale / consecutivă sau conclusivă) sau din presupunerea lui (cauză / scop).

participiile pasibile de două sau mai multe interpretări, conjuncțiile polisemantice[6]; tocmai de aceea analiza unor asemenea texte nu este indicată pentru clasele mici.

2. Altă categorie este aceea a situațiilor în care dubla (sau multipla) interpretare are cauze s u b i e c t i v e, nemaiținând de realitățile de conținut diferite confundate într-un aspect formal unic. E vorba deci acum de situații în care întâlnim pur și simplu două descrieri diferite ale aceleiași realități.

Acestea se pot datora deosebirilor de nivel sau grad de detaliere și în acest caz interpretările nu se contrazic, ci se deosebesc prin plusuri, respectiv minusuri de precizie și de rafinare; am în vedere în primul rând analizele școlare din clasele primare și gimnaziale, care folosesc întâi noțiunea nedistinctă de parte secundară de propoziție, apoi pe cea de atribut și complement și mult mai târziu speciile lor, sau întâi noțiunea nedistinctă de cuvânt de legătură și apoi precizarea prepoziție sau conjuncție, dar și unele metode științifice care operează cu împărțirea propozițiilor în grupuri mai mari, ca grupul subiectului și grupul predicatului.

Adevăratele deosebiri și chiar contradicții de interpretare se întâlnesc în problemele care cunosc controverse în literatura de specialitate. Dintre acestea interesează cel mai puțin diferențele de simplă terminologie (obiect sau complement, de exemplu) sau de clasificare și cel mai mult cele care duc la segmentări diferite ale unităților gramaticale[7]. Numărul propozițiilor sau părților de propoziție identificate într-un text depinde de admiterea sau neadmiterea predicatului verbal compus, a valorii predicative a unor moduri nepersonale sau a caracterului locuțional al unor îmbinări ca *din cauza, în fața, în scopul*[8]; locul segmentării în frază și calificarea unor subordonate depind de admiterea sau neadmiterea pronumelui

[6] Pentru ambiguitățile textelor poetice vezi I. Coteanu, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL XXIX, 1978, nr. 2, p. 119–124.

[7] Vezi Mioara Avram, în *Sinteze de limba română. Radioteleșcoală*, ediția a doua revăzută și mult îmbogățită, coordonator și autor principal: Theodor Hristea, București, 1981, p. 199.

[8] Vezi și ^{2}GLR II, p. 262–263.

relativ compus *cel ce*[9] și iarăși de admiterea sau neadmiterea caracterului de locuțiune (conjuncțională și prepozițională) al unor îmbinări ca *în ipoteza că, dat fiind că*[10], respectiv *din cauza, în fața.*

Dată fiind existența multor probleme controversate[11] și multor deosebiri între gramatica școlară și gramaticile de alt nivel sau de alte orientări, e de așteptat ca ecouri ale acestor deosebiri să răzbată și în unele analize făcute de elevi la diverse probe mai mult sau mai puțin hotărâtoare. În aceste condiții sunt necesare unele recomandări atât pentru elevii autori ai analizelor, cât și pentru profesorii care le corectează. Desigur, deosebirile față de gramatica școlară nu trebuie considerate din principiu greșeli, cu atât mai mult cu cât s-ar ajunge în situația paradoxală ca tocmai un elev care dovedește curiozitate științifică și informație să fie sancționat. Se recomandă totuși elevilor evitarea preluării pripite a unor interpretări nu numai insuficient asimilate de ei în afara școlii, ci uneori și insuficient puse la punct în cercetarea propriu-zisă. În orice caz, ceea ce se cere să respecte elevul și să constate profesorul este logica interpretării, încadrarea ei într-un sistem consecvent; aceasta presupune atât concordanță între analiza morfologică și cea sintactică (de exemplu, la interpretarea lui *cel ce*: dacă morfologic e considerat pronume compus, trebuie să fie nedisociat pe plan sintactic, dar, dacă morfologic e analizat ca reprezentând două pronume, sintactic se repartizează la două propoziții diferite)[12], cât și consecvență în restul analizei (la interpretarea cuvintelor din jur și la repetarea aceleiași situații sau în situații similare) și chiar consecvență între scriere și analiză (de exemplu, scrierea *împotriva*, conformă cu normele ortografice actuale,

[9] Datorită importanței lor pentru analiza sintactică unii autori reduc controversele existente în sintaxa românească la două: predicatul compus și *cel ce*; vezi Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ediția a doua, București, 1970, p. 402–404.

[10] Vezi și ^{2}GLR II, p. 262–263.

[11] Vezi Mioara Avram, *Traditional Romanian Grammar*, în *Current Trends in Linguistics*, edited by A. Rosetti and Sanda Golopenția Eretescu (= RRL XXIII, nr. 1–4; „Cahiers de linguistique théorique et appliquée" XV, nr. 1–2), București, 1978, p. 125–126; pentru sintaxă vezi și *Sinteze de limba română*, p. 198–199.

[12] Pentru alte exemple vezi *Sinteze de limba română*, p. 200.

nu permite interpretarea drept locuţiune prepoziţională, ci numai pe aceea de prepoziţie, spre deosebire de grafii mai vechi, ca *în potriva*; cf. *înăuntrul / în lăuntrul*).

Se pot admite două descrieri diferite ale aceleiaşi realităţi, dar nu analize hibride care combină porţiuni analizate după concepţii diferite. O dată în plus se dovedeşte deci legătura dintre gândirea logică şi gramatică.

LR XXXII, 1983, nr. 2, p.143–146 (concluzii trase la masa rotundă cu tema *Analiza gramaticală* din cadrul sesiunii ştiinţifice *Analiza lingvistică* de la Craiova, 15 mai 1982).

COORDONAREA PRIN *OR* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Neologicul *or*, „extrem de răspândit, mai ales în vorbirea avocaţilor, a profesorilor şi a altor oameni deprinşi să discute, să explice etc."[1], are încă nedefinite atât statutul morfologic (partea de vorbire), cât şi valoarea sintactică şi sensul lexical. Din primul punct de vedere, al încadrării la o anumită parte de vorbire, interpretările oscilează între adverb şi conjuncţie. Din punctul de vedere al valorii sintactice, opţiunile pentru statutul de conjuncţie nu sunt unitare în clasificarea ei la conjuncţiile coordonatoare sau la cele subordonatoare, iar acceptarea statutului de conjuncţie coordonatoare nu presupune neapărat identitate de păreri asupra speciei de coordonare – adversativă sau/şi conclusivă. Toate aceste divergenţe de ordin gramatical [2] sunt şi nu sunt legate de sensul „lexical" atribuit, întrucât se întâlnesc şi contradicţii de tipul calificării drept adverb urmate de glosarea prin sinonime conjuncţionale[3]. Existenţa atâtor deosebiri de interpretări explică de ce unii cercetători, preocupaţi exclusiv de acceptarea lui sau de efectele confuziei cu paronimul *ori*, evită să se pronunţe asupra statutului[4] sau asupra valori lui *or*[5].

---

[1] Iordan, ²LRA, p. 376.

[2] Cuvântul nu este discutat în ²GLR.

[3] Este situaţia din *Dicţionaru limbii româneşti*... al lui August Scriban (Iaşi, 1939). Cf. şi Lileta Stoianovici, în „Cum vorbim" III, 1951, nr. 3–4, p. 50.

[4] Vezi Ovid Densusianu, *Evoluţia estetică a limbei române*, III (curs 1931–1932), în *Opere* III, ediţie critică şi comentarii de Valeriu Rusu, Bucureşti, 1977, p. 604–606; Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 407; Cecilia Ştefănescu, în „Cum vorbim" IV, 1952, nr. 5, p. 37.

[5] Vezi, de exemplu, Theodor Hristea, *Observaţii asupra folosirii neologismelor în limba română contemporană*, în LL 1972, 4, p. 601, care îl încadrează la conjuncţii fără indicarea unei subcategorii.

Cele mai multe interpretări – explicite sau implicite, rezultând numai din glosări – sunt pentru statutul de conjuncție coordonatoare[6], căreia i se atribuie de obicei dubla valoare de conjuncție adversativă „dar, însă, iar, ci" și conclusivă „deci, așadar"[7]; câteva recunosc numai valoarea adversativă[8], iar o singură lucrare preferă valoarea conclusivă[9]. Cu toată răspândirea de care se bucură admiterea valorii conclusive, fie alături (chiar înainte) de una adversativă, fie ca unică valoare, cum susține o lucrare de autoritate ca DLR, nu aceasta e valoarea lui *or*, în orice caz nu valoarea sa principală, proprie și specifică. Unicul citat din DLR, neconcludent în felul cum a fost dat, fără context, se dovedește a nu avea nimic conclusiv la completare: [... *în cercurile diriguitoare se făceau combinații subtile pentru trecerea în rezervă a baronului Papp, ale cărui gafe făcuseră mult rău; Mitran nu spera să-i ia locul, era prea realist ca să nutrească asemenea iluzii, dar știa că e bine văzut de aripa tânără:*] ***or****, acum era momentul marilor lovituri pentru care trebuia îndrăzneală și șiretenie, nu rigiditatea senilă a baronului* (Popovici, S., p. 199). Este evident că *or* din acest pasaj are o valoare care se înscrie în sfera largă a valorilor adversative, echivalentul său cel mai apropiat, din seria menționată mai înainte, fiind aici *iar*, după cum în alte exemple poate fi *dar* sau *însă*: *La pagina 290 „ca" este considerat conjuncție,* ***or*** *numai împreună cu „să" formează o conjuncție subordonatoare compusă* (Institutul Pedagogic Oradea, *Lucrări științifice. Filologie* II, 1968, p. 368).

---

[6] De aceea surprinde faptul că nu e amintit de Suzana Carmen Dumitrescu, *Coordonarea prin joncțiune în limba română*, București, 1979.

[7] În ordine cronologică: Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române...*, Craiova, 1924; dicționarul citat al lui A. Scriban; Cecilia Ștefănescu, *loc. cit.*; DLRC; DM; Barbu B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 232–233; DEX; Gh. D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, 1982, p. 133–134 și 139.

[8] Lileta Stoianovici, *loc. cit.*; N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, București, 1963, p. 57–58; Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 96–97; Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală (Limba română de azi)*, București, 1972, p. 77; Ana Goldiș Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain (vocabulaire et syntaxe)*, Paris, 1973, p. 305; Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 305–306.

[9] DLR, tomul VII, partea a 2-a, s. v.

Specificul valorii adversative a lui *or* este acela de a exprima o opoziție – mai exact, o obiecție, o rezervă[10], un corectiv, un (contra)argument – care antrenează o concluzie[11], ceea ce în termeni logici se descrie prin funcția de introducere a premisei minore a unui silogism[12]. Această strânsă vecinătate a ideii de opoziție cu cea de concluzie a dus uneori la confundarea lor atât în descrierea lui *or*, cât și în folosirea sa.

Astfel, unii cercetători, intuind existența unei relații cu ideea de concluzie, au descris-o în formule inacceptabile de tipul „acțiunea propoziției care exprimă ideea de opoziție este și o consecință a acțiunii căreia i se opune"[13], deci ca un cumul de valori simultane – în realitate incompatibile[14] –, în loc să vadă în *or* perspectiva unei concluzii ulterioare[15]. De aici până la atribuirea unei valori exclusiv conclusive nu mai era decât un pas, cu atât mai ușor de făcut, cu cât concluzia propoziției cu *or* este de obicei neexprimată, rezultând de la sine din obiecția adusă.

Interesant mi se pare faptul că pasul acesta l-a făcut și limba însăși prin construcții care, conținând minora silogismului în formă contrasă, îl plasează pe *or* în fruntea concluziei, în locul unui *deci*. În această situație este următorul exemplu din dicționarul lui A. Scriban, singurul care pare a ilustra (și) valoarea conclusivă: *Acest cuvânt se raportă* [la] *cei ce erau acolo:* iar *(*deci, dar, și, *fr.* or*) eu, nefiind acolo, n-am de ce să mă supăr.* Sau – poate mai concludent – un citat din Caragiale: – *Domnilor magistrați, contractul dintre mine și onorabila parte adversă spune că dacă voi câștiga primul meu proces*

---

[10] Vezi, pentru limba franceză, Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand, *Dictionnaire du français vivant*, Paris, 1972.

[11] *Ibidem*.

[12] Vezi, pentru limba franceză, dicționarele *Quillet* și *Petit Robert* sau A. Dauzat, *Grammaire raisonnée de la langue française*, 5-e édition, Lyon/Paris, 1958, p. 372; cf. ²*Grammaire Larousse*, p. 410.

[13] Lileta Stoianovici, *loc. cit.*

[14] După Gérald Antoine, *La coordination en français*, vol. I, Paris, 1958, p. 300, „un *deci* este totdeauna c e a l a l t ă f a ț ă [spațiat de mine – *M. A.*] a unui *or*"; cf. și p. 152.

[15] Vezi idem, *ibidem*, p. 350.

să plătesc atâta, dacă-l voi pierde să nu plătesc nimic. ***Or****, acesta fiind primul meu proces, voi avea onoarea să pun, față cu dv., onoratei părți adverse, următoarea dilemă* (Caragiale, Opere II, p. 385).

În cele patru pasaje din *O scrisoare pierdută* reproduse de Theodor Hristea[16] pentru antedatarea lui *or* față de mult prea târziul citat din DLR, valoarea lui *or* nu este prea clară nici la întregirea lor cu contextul nereprodus de cercetătorul menționat. Un exemplu ca [*Da, suntem ultraprogresiști, da, suntem liber-schimbiști...*] ***Or****... conduși de aceste idei, am fundat aci în orașul nostru „Aurora Economică Română", soțietate enciclopedică-cooperativă...* (Caragiale, Opere I, p. 185) permite interpretarea conclusivă a lui *or*, în orice caz o exclude pe cea adversativă. Toate acceptă însă mai curând descrierea care se dă cel mai frecvent conjuncției *or* în limba franceză: marchează „tranziția, trecerea"[17], nu numai de la o idee la alta în cursul unui raționament[18], ci și între două momente distincte ale unei expuneri[19]; unele lucrări vorbesc chiar de introducerea unei reflecții incidente[20]. În asemenea exemple, echivalente aproximative ale lui *or* sunt cuvinte incidente ca *ei bine*, *apoi* sau *păi*; cf. [*Apoi, dacă e vorba de istorie, apoi ce te-nvață istoria mai întâi și-ntâi?* [...] *Ce străbun! ce nostru! Vezi că nu știți! (cu tonul retoric)*] ***Or****, mai întâi și-ntâi istoria ne învață anume că un popor care nu merge înainte stă pe loc* (Caragiale, Opere I, p. 176; cf. p. 178).

Statutul morfologic al lui *or* este în dependență directă de valoarea sintactică și de sensul lexical. *Or* cu valoare adversativă este conjuncție, în timp ce despre *or* „introductiv"[21] se poate spune că e

---

[16] *Loc. cit.* Prezența lui *or* la Caragiale fusese relevată de O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 604.

[17] M. Grevisse consideră că „tranziția" este unul dintre principalele raporturi indicate de conjuncțiile coordonatoare (Grevisse, *Le bon usage*, p. 994).

[18] Vezi dicționarul citat în nota 10; *Petit Larousse* 1959; Georges Matoré, *Dictionnaire du vocabulaire essentiel (les 5000 mots fondamentaux)*, Paris, 1963.

[19] Vezi *Dictionnaire du français contemporauin*, Paris, Larousse, 1966.

[20] *Ibidem.*

[21] Sau de reluare (termenul *tranzitiv* trebuie evitat, fiind echivoc); cf. la G. Antoine, *lucr. cit.*, vol. II, Paris, 1962, p. 1195: „*or* care, după o digresiune, servește să se reia firul narațiunii întrerupte sau care, la sfârșitul unei dezvoltări, servește să introducă formula de rezumat".

adverb, iar eventualul *or* conclusiv suportă interpretarea ca adverb sau conjuncție, la fel ca toate celelalte elemente introductive ale acestui raport de coordonare controversat[22]. Principala întrebuințare a lui *or* și singura corectă în limba literară actuală este aceea de conjuncție coordonatoare adversativă[23], cu specificul semantic menționat, care ar putea duce la distingerea unei subspecii de adversative argumentative.

Acest specific al lui *or* a fost relevat recent de D. D. Drașoveanu, care propune termenul de „contraargumentativă" pentru conjuncția „subordonatoare" *or*[24]. Încadrarea lui *or* la conjuncțiile subordonatoare este însă contrazisă de particularitățile sale de construcție sintactică și de situarea sa la limita cu un adverb (și a propoziției introduse la limita dintre joncțiune și juxtapunere); la acestea se adaugă argumentul etimologic al statutului lui *or* în limba franceză, unde este unanim recunoscut drept (adverb și) conjuncție coordonatoare[25].

Particularitățile de construcție sintactică ale conjuncției coordonatoare *or* privesc natura termenilor între care se folosește, topica, modul de rostire și punctuația.

---

[22] Pentru statutul elementelor introductive vezi Avram, *Evoluția*, p. 67–68; ^{2}GLR I, p. 384, și II, p. 233–234. Pentru negarea raportului de coordonare conclusivă vezi D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL XIII, 168, nr. 1, p. 30; Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, 1980, p. 84–88.

[23] Ea lipsește însă din lucrarea consacrată coordonării adversative de Gh. N. Dragomirescu (*Sintaxa și stilistica propozițiunilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Brașov, 1939).

[24] *Cauzala argumentativă*, în CL XXVI, 1981, nr. 2, p. 147. Din păcate, autorul citat nu produce argumente în favoarea naturii subordonatoare a conjuncției *or* și a naturii subordonate a propozițiilor introduse de ea, pe care le consideră subordonate opoziționale; problema ar fi trebuit discutată în raport cu ansamblul conjuncțiilor (propozițiilor) adversative și al celor opoziționale.

[25] Vezi, de exemplu, A. Dauzat, *loc. cit.*; G. Antoine, *lucr. cit.*, *passim*; ^{2}*Grammaire Larousse*, *loc. cit.*; *Dictionnaire du français contemporain* (Larousse); Grevisse, *Le bon usage*, *loc. cit.*; G. Mauger, *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui. Langue parlée, langue écrite*, cinquième édition revue, Paris, 1968, p. 400. Cf. discuția de la Albert Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926, p. 165–166.

Or se întrebuinţează exclusiv la coordonarea între propoziţii – mai ales principale, dar şi secundare[26] – şi chiar între fraze (nu şi între părţi de propoziţie). De cele mai multe ori – dar nu totdeauna, cum s-a susţinut[27] –, *or* apare la început de frază, după punct (vezi majoritatea exemplelor precedente) sau măcar după punct şi virgulă; există însă şi numeroase exemple în care *or* este integrat în structura unei fraze cursive, separat numai prin virgulă de propoziţia coordonată anterioară (vezi exemplul de la p. 118 din *Lucrări ştiinţifice*). O particularitate a acestei conjuncţii care pare să pledeze pentru valoarea ei apropiată de cea originară de adverb este folosirea aproape generalizată[28] a virgulei (mai rar a altui semn de punctuaţie: două puncte sau puncte de suspensie) după conjuncţie, care apare astfel separată de propoziţia introdusă. Folosirea virgulei după *or* este legată de felul punctuaţiei precedente: *or* la început de frază, după punct sau punct şi virgulă, apare de obicei urmat de virgulă (sau de alt semn de punctuaţie), în timp ce, dacă *or* e precedat de virgulă, aceasta se omite, de obicei, după conjuncţie (vezi acelaşi exemplu de la p. 118), fără a fi însă exclusă apariţia unui *or* încadrat între două virgule: *Pentru a efectua o analiză este nevoie de cel puţin zece centimetri cubi de lichid,* ***or****, noi am avut zile în care nu reuşeam să colectăm decât câteva picături!* („Flacăra" 1973, nr. 17 (933), p. 3, col. 1).

Atât punctuaţia anterioară, cât mai ales cea posterioară lui *or* corespund unui mod specific de pronunţare, cu pauze de efect retoric şi cu un accent de reliefare[29]; această emfază[30], de asemenea, individualizează conjuncţia *or* şi pare să o apropie de cuvintele autosemantice.

[26] Un exemplu de acest tip cu *or* scris, greşit, *ori*: *Fiindcă, dacă el vrea să fie pianist,* ***ori*** *eu am observat că înclinaţia e mediocră, e bine ca – fără a-l jigni, fără a-l demobiliza – să-l canalizez în altă direcţie* („Informaţia Bucureştiului" 1974, nr. 6344, p. 3/2).

[27] De exemplu, de Gh. Bulgăr, *loc. cit.*

[28] Pentru limba franceză vezi Adolphe V. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Paris, 1956, s. v. *or*.

[29] Cf observaţiile lui G. Antoine, *lucr. cit.*, I, p. 395–398, referitoare la punctuaţia şi pauza de după conjuncţii coordonatoare, care pot fi accentuate pentru „un efect de sens".

[30] Cf. şi remarca lui O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 604, că „*or* dă prilej de gesticulaţie solemnă".

Coordonarea cu *or* este caracteristică pentru anumite stiluri funcţionale: juridic-oratoric[31], didactic-ştiinţific[32] şi publicistic[33]. Intuiţiile lui Caragiale se verifică şi de această dată: nu numai că îl foloseşte pe *or*, după cum au arătat O. Densusianu şi Th. Hristea[34], pentru caracterizarea lingvistică a lui Caţavencu – avocat şi om politic –, dar apelează la acelaşi cuvânt şi în bucata sugestiv intitulată *Logica baroului* (Caragiale, Opere II, p. 385), iar în discursul electoral al lui Caţavencu prima apariţie a lui *or* este marcată de indicaţia de regie „cu tonul retoric" (vezi citatul dat mai sus, la p. 120).

Bibliografia referitoare la *or* cuprinde o serie de contribuţii de domeniul cultivării limbii care vizează însăşi acceptarea lui în limba română şi confuziile la care a dat naştere.

De la Al. Resmeriţă, care-l numeşte „conjucţie [sic] franceză", şi A. Scriban, pentru care e un „barbarism"[35], se înregistrează diverse atitudini pro şi contra acestui cuvânt. O. Densusianu[36] era împotriva lui, considerându-l „franţuzism", „parazit antipatic" care „n-ar trebui să fie însuşit de limba literară", dar se declara resemnat cu ideea că „cei mai mulţi vor rămânea la acest tip de exprimare": „E aşa de răspândit astăzi, încetăţenit, încât nu ştiu dacă ar putea să fie înlăturat". Acad. Iorgu Iordan[37] admitea, de acum 40 de ani, pe „*or* bine întrebuinţat", justificându-şi precizarea prin afirmaţia – din

[31] Pentru limbajul avocaţilor vezi O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 604; Iordan ²LRA, p. 376; Th. Hristea, *loc. cit.* Pentru oratoria politică vezi Th. Hristea, *loc. cit.*

[32] Vezi ²LRA, *loc. cit.* Pentru franceză, G. Antoine, *lucr. cit.*, II, p. 1195: „el [= *or*] a devenit apanajul limbii scrise şi al discursului didactic".

[33] Vezi Gh. Bulgăr, *loc. cit.* Frecvenţa în stilul publicistic merge uneori până la abuz şi monotonie, prin repetarea acestei conjuncţii savante în acelaşi articol; vezi, de exemplu, în „Scânteia" 1970, nr. 8533, p. 3, coloanele 1, 3 şi 4 (un articol de un sfert de pagină).

[34] În locurile citate.

[35] Cf. şi poziţia DA în definirea lui *dar* I, 2°: „corespunde barbarismului «or»"; de asemenea, procedeul editorilor lui Caragiale (*Opere*, ediţie critică de Al. Rosetti, Şerban Cioculescu şi Liviu Călin) de a-l da pe *or* cu litere cursive, ca pe un cuvânt străin.

[36] *Lucr. cit.*, p. 604–605.

[37] Iordan, ²LRA, *loc. cit.*

păcate neînsoțită de exemple – că „de foarte multe ori apariția lui este nepotrivită cu contextul"; în 1952 Cecilia Ștefănescu, de asemenea, îl recomanda, în „Cum vorbim": „el poate fi deci întrebuințat când are acest înțeles ["dar", „însă", „deci"!] și nu trebuie înlăturat din limbă sub cuvânt că e străin". În 1964 însă G. Călinescu[38] emite o sentință categorică împotriva lui, într-o adevărată diatribă, care începe cu epitetul-definiție „o drăcie care a devenit alarmantă este conjuncția *or*". Dacă ar fi avut în vedere numai abuzul de *or*, „folosit cu ostentație", și inadecvarea stilistică a prezenței lui în culegeri de basme, protestul ar fi fost justificat, dar scriitorul și istoricul literar G. Călinescu critică uzul ca atare, apelând la argumentul lingvistic al impenetrabilității inventarului de cuvinte ajutătoare: „În mod fatal introducem neologisme necesare comunicării noționale între popoare; conjuncțiile, adverbele, acestea sânt specific naționale". Este adevărat că elementele de relație și alte cuvinte ajutătoare sau instrumente gramaticale se împrumută mult mai greu decât cuvintele autosemantice, dar această constatare de ordin statistic nu trebuie ridicată la rangul unui principiu în numele căruia să fie negată realitatea, căci în mod excepțional există cuvinte ajutătoare, în special prepoziții, împrumutate în diverse limbi[39]. E de la sine înțeles că prezența unor asemenea cuvinte printre împrumuturile dintr-o anumită limbă sporește ponderea stratului lingvistic în cauză, de aceea este cu atât mai surprinzătoare absența lui *or* din *Dicționar de neologisme* de Florin Marcu și Constant Maneca[40].

Problema utilității sau a inutilității obiective a împrumutării acestei conjuncții trebuie discutată din punctul de vedere al specificului valorii sale. Am văzut că valoarea sa de bază este o subspecie a raportului de coordonare adversativă, pe care am putea-o numi argumentativă. Pentru exprimarea acestei nuanțe adversative nu

[38] *Lingvistice*, în „Contemporanul" 1964, nr. 31 (929), p. 1, col. 7.

[39] Vezi Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în SCL XXIV, 1973, nr. 3, p. 239–252 [= Avram, SM, p. 260–278].

[40] Ediția a II-a, București, 1978.

există propriu-zis un echivalent perfect cu caracter de substitut general, sinonimia cu *iar*, *dar* și *însă* fiind acceptabilă numai în anumite limite, ca o sinonimie în același timp aproximativă (calitativ) și parțială (cantitativ). În nici un caz nu se poate admite sinonimia cu *dimpotrivă* prin care l-au glosat pe *or* unii cercetători[41], întrucât opoziția exprimată de *or* nu este antitetică[42], ci de tipul unui corectiv[43] menit să ducă la o concluzie. Tocmai specificul mai greu de sesizat al lui *or* face ca el să fie uneori greșit întrebuințat.

Ana Goldiș Poalelungi numește „raport logic nou"[44] raportul exprimat de conjuncția adversativă *or* < fr. *or*, fără a lămuri în ce constă noutatea raportului ca atare, cu atât mai mult cu cât traduce totuși conjuncția în cauză prin echivalente românești (lipsite de orice indicație de rezervă). Autoarea citată arată că în traducerile din secolul al XIX-lea fr. *or* a fost redat prin diverse echivalente românești: *și*, *dar*, *deci*, *așa*, *însă*; din păcate, exemplele (de la jumătatea secolului trecut) sunt lipsite de contextul anterior lui *or*, deci nu putem aprecia opțiunea traducătorului și, implicit, eventualul avantaj al împrumutului. Acest avantaj – față de alte elemente de relație nespecializate, cu diverse valori – poate rezulta din comparația unor texte concludente cu un „echivalent" adversativ și cu *or*. În *Logica* lui T. Maiorescu[45] modelul silogismelor avea încă minora introdusă prin *însă* (sau simplu juxtapusă, ca și azi): *Toți m sânt p, **însă** toți s sau câțiva s sânt m: prin urmare toți s sau câțiva s sânt p. Sau: niciun m nu este p, toți s sau câțiva s sânt m: prin urmare niciun s sau câțiva s nu sânt p.* Să recunoaștem că formula cu *însă* nu ne (mai) satisface ca aceea cu *or* (sau ca absența conjuncției). Iată și un exemplu actual cu *însă* nepotrivit, întrucât exprimă o opoziție prea puternică: *Până în zilele noastre, o serie de femei, și nu puține, au devenit laureate ale*

[41] Lileta Stoianovici, *loc. cit.*, și Ana Goldiș Poalelungi, *loc. cit.*

[42] Ana Goldiș Poalelungi, *lucr. cit.*, p. 306.

[43] Valeria Guțu Romalo, *loc. cit.*, a numit-o „opoziție atenuată", ceea ce însă ar putea să ne trimită numai la valoarea adversativ-copulativă a lui *iar*.

[44] *Lucr. cit.*, p. 305.

[45] Ediția a V-a, București, 1898, p. 63; cf. p. 79–81, 149.

*premiului Nobel. Se știe **însă** că pentru a se obține un astfel de premiu lucrarea prezentată trebuie să îndeplinească calități excepționale* („Magazin" 1972, nr. 752, p. 7/7).

După părerea mea, *or* nu a introdus un raport nou (sau o nuanță nouă a unui raport) în sintaxa limbii române, ci un mijloc nou și specific de exprimare a acestui raport, ceea ce a contribuit la precizarea lui, la claritatea comunicării. Echivalente anterioare existau în limba română[46], dar majoritatea mai mult, sau mai puțin aproximative și parțiale. Alături de și chiar mai curând decât unele dintre cele citate, pot fi menționate, de exemplu, conjuncțiile *ci*[47], *iar*[48] și adverbele *acum*[49], *amu*[50], *apoi*[51], uneori și *doar*[52]. Un studiu istoric al coordonării care ar recunoaște subspecia coordonării argumentative ar putea duce la un inventar mai bogat[53], ordonat cronologic și ierarhizat din punct de vedere cantitativ și calitativ. Deocamdată, impresia mea este că elementul relațional cel mai apropiat ca valoare din fondul vechi al limbii este conjuncția *ci* cu antecedent pozitiv, arhaică și poetică în limba modernă, ale cărei nuanțe multiple au fost descrise în moduri divergente și adesea neîncadrate în raporturi gramaticale clar definite[54].

---

[46] Cf. afirmația lui O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 605: „Nu l-am întrebuințat niciodată și dacă e să se exprime aceeași noțiune, găsești totdeauna posibilitatea adevărată".

[47] Vezi DA, s. v. *ce* B, și s. v. *ci* 1°, b, c; 2°, a.

[48] DA, s. v., II.

[49] DA, s. v., 2°.

[50] DA, s. v., II.

[51] DA, s. v., I, 2°; II, 5° și altele.

[52] Cf. unele exemple la Al. Procopovici, în ultimul loc în DR III, 1922–1923, p. 629–642.

[53] În care ar putea fi atras, eventual, și acel vechi *care* < lat. *quare*, recent readus în discuție (după semnalările lui Al. Procopovici, în ultimul loc în DR XI, 1948, p. 11) de Eugenio Coseriu, *Altrum. **care** „weshalb", „(und) daher", „so dass"*, în SCL XXXI, 1980, nr. 5, p. 537–541; pentru ehivalența parțială cu fr. *or* vezi p. 540.

[54] Cf. la Suzana Carmen Dumitrescu, *lucr. cit.*, distincții ca „*ci dar* narativ" (p. 96), „*ci* introductiv" (p. 97), „*ci* terminativ" (p. 98), alături de *ci* copulativ și conclusiv (p. 94), toate tratate în capitolul „conjuncții adversative".

O problemă a limbii actuale care, în mod neașteptat, poate da sugestii pentru istorie, este aceea a confuziilor generate de paronimia (pentru unii vorbitori chiat omonimia[55]) lui *or* cu conjuncția disjunctivă *ori*: modificarea formală a lui *or* în *ori*[56] și, ulterior, înlocuirea lui *or* cu *sau*, considerat sinonim datorită sinonimiei cu *ori* disjunctiv. Faptele sunt bine cunoscute de la S. Pușcariu și Iorgu Iordan, reluate apoi în diverse lucrări[57] cu exemple actualizate din sfera limbii literare scrise. Într-o lucrare relativ recentă, Sabina Teiuș[58]vorbește însă de existența unei conjuncții regionale adversative „*ori* având sensul lui *dar*" în exemplele: „*ș-apoi m-am dus înapoi la post / cu căruța / ș-acolo mă gândeam că cum să fug înapoi // **ori** șefu de post / o pus ochii pă mine și... m-o urmărit //* (74 [= Cuzdrioara – Cluj])"; *să am eu lucru ăla cu croșeta acuma / cred c-aș mărita vo zece fete / așa numa-n... lenjerie le-aș ține // e! **oar** acuma nu mai am nici răbdare / nici nu mai văd //* (TD, Munt. II, 450)", însoțite de următorul comentariu: „Această întrebuințare regională a conjuncției *ori* nu trebuie confundată cu *or* «deci, așadar» (< fr. *or*), care își restrânge circulația la o sferă pur literară". Mi se pare evident că *ori* și (varianta?) *oar*[59] din aceste exemple nu au sensul lui *dar*, ci exact sensul literarului *or*, pe care autoarea l-a exclus din discuție, luând de bună glosarea conclusivă din DLR. Interesează însă nu atât această

---

[55] Dacă disjunctivul *ori* e pronunțat *or* (A. Scriban, *lucr. cit*, s. v. *ori*, crede că e vorba numai de o variantă grafică *or*, pe care nu o pronunță nimeni așa). Unele deosebiri mai slab perceptibile pot exista totuși și aici în felul de pronunțare a vocalei inițiale: cu (*ori*) / fără (*or*) un element semivocalic *u̯* precedent.

[56] O primă atestare a acestui fenomen poate fi următorul pasaj din Caragiale: *Ești iresponsabil? poți să-ți permiți din când în când o greșală de care în urmă ipso facto nu ești vinovat. **Ori**, clientul meu nu e responsabil, pentru că n-a știut ce face!* (Caragiale, Opere II, p. 382: *Justiția română. Secția corecțională*), care e de natură să infirme părerea că „pe vremea lui Caragiale *or* era corect întrebuințat" (Th. Hristea, *art. cit.*, p. 601), în opoziție cu situația actuală.

[57] Articolele citate din „Cum vorbim" (de Lileta Stoianovici și de Cecilia Ștefănescu); N. Mihăescu, *loc. cit.*; Th. Hristea, *art. cit.*

[58] *Lucr. cit.*, p. 123–124.

[59] Pentru *oar* variantă a lui *oare* vezi DLR; cf. o atestare disjunctivă la D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967.

rectificare, cât semnalarea echivalentului *oare*[60] la unii vorbitori şi problema răspândirii întrebuinţării respective a lui *ori* şi *oare* în vorbirea populară regională[61]. Pentru a admite independenţa atestărilor regionale izolate ale lui *ori* şi *oar(e)* de literarul *or* neologic, ar trebui, desigur, să dispunem de atestări mai îndepărtate în timp ale vechii conjuncţii *ori* (şi *oare*) cu această întrebuinţare.

Fenomenul în sine poate sugera repunerea în discuţie a etimologiei adverbelor şi conjuncţiilor *oare*[62], *ori*[63], pentru care se ştie că I.-A. Candrea şi O. Densusianu au susţinut descendenţa din lat. *hora*, cu evoluţia substantiv > adverb > conjuncţie[64]. Confirmarea acestei ipoteze[65] ar face din neologicul *or* nu numai dubletul etimologic formal al lui *oară*, ci şi dubletul şi totodată sinonimul modern şi literar al fostelor variante şi forme flexionare *oare*, *ori* evoluate independent de etimonul substantival.

În orice caz, examinarea valorilor actuale ale neologismului *or* şi a vechilor sale corespondente relevă interesante relaţii de sinonimie cu diverşi alţi urmaşi siguri sau presupuşi ai latinescului *hora* de la

[60] Auzit şi de mine, în această formă, cu valoarea „or" în vorbirea unui intelectual muntean.

[61] Vezi informaţia suplimentară de la Sabina Teiuş, *lucr. cit.*, p. 124, nota 92: „Existenţa regională a acestei conjuncţii ne-a fost confirmată şi de Victor Iancu [...], care cunoaşte această conjuncţie din comuna sa natală, situată în apropierea Clujului".

[62] Explicat în general din lat. *volet*, cf. alb. *vallë*; vezi DLR, DEX.

[63] Considerat în ultimul timp cu etimologie necunoscută, cf. *ver*, *veri* < lat. *velis*: vezi DLR, DEX. Profit de această ocazie pentru a semnala două greşeli din DLR referitoare la „variantele" lui *ori*: *ore*, vechi (1609) şi regional (Haţeg), trebuie considerat variantă a lui *oare*, iar regionalul *o* este mai curând variantă a lui *au* (cf. DA). *O* este prezentat drept „formă fonetică" (= variantă) a lui *ori* şi de Suzana Carmen Dumitrescu, *lucr. cit.*, p. 67–68, în timp ce Sabina Teiuş, *lucr. cit.*, p. 111, îl tratează pe *o* separat, fără discuţii asupra originii.

[64] I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. Fasc. I–IV. *A–putea*, Bucureşti, 1914.

[65] Cf. şi Constantin Noica, *Sentimentul românesc al fiinţei*, Bucureşti, 1978, p. 18–19.

originea etimonului direct care e fr. *or*[66]: *iar*[67], *dar*[68], în parte şi *doar*[69], precum şi cu *acum*, *amu*, care prezintă similitudini cu fr. *or* (şi cu alte corespondente romanice: it. *ora* sp. *ahora* etc.) în evoluţia semantică de la un adverb temporal autosemantic la o conjuncţie[70].

LR XXXII, 1983, nr. 5, p. 445–453.

[66] Indiferent dacă la originea acestuia stă *ha(c) hora*, *ea hora*, *ad horam* (vezi W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollstandig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1935) sau chiar *hora* (*Petit Robert*).

[67] Lat. *ea hora*? În DEX etimologie necunoscută.

[68] *Da + ar < iar*? În DEX etimologie necunoscută.

[69] Lat. *de hora* (cf. DEX) sau *adoară < a doua oară*.

[70] Pentru alte cazuri de evoluţie a unor adverbe cu „semantism vag" cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 170–171, şi *Note sintactice 1. Adverbe de loc cu sens temporal*, în SCL I, 1950, nr. 2, p. 269–274.

DESPRE FOLOSIREA ADVERBELOR RELATIVE

I. Articolul de față își propune să discute posibilitatea folosirii adverbelor relative în îmbinări ca *momentul când*, *modul* sau *felul cum* și *locul unde*.

1. Îmbinările de acest fel pun în primul rând problema concurenței cu cele în care locul adverbului relativ este luat de pronumele relativ *care* cu prepoziție: *momentul în care*, *modul* sau *felul în care*, *locul în care*. Cele două tipuri de construcții sunt, într-adevăr, sinonime și între ele vorbitorul poate opta după diverse criterii, dar trebuie spus că ambele sunt corecte.

În legătură cu folosirea adverbelor relative ca elemente introductive ale unor subordonate atributive – căci aceasta e funcția lui *când*, *cum*, *unde* în exemplele date – se constată existența unor atitudini diferite din partea vorbitorilor. Unii consideră că libertatea de a folosi pe *când*, *cât*, *cum*, *încotro* sau *unde* cu sensul „în care", „din care", „la care", „spre care" etc. ar fi nelimitată, permisă cu orice substantiv; de aceea ajung să spună, de exemplu, *părerea unde ne asemănăm*, construcție incorectă, inacceptabilă în limba literară. Alții știu că există o restricție legată de natura substantivului determinat, care trebuie să exprime noțiuni din aceeași sferă semantică – temporală, modală sau locală – ca adverbul, dar adaugă o restricție referitoare la caracterul abstract sau/și generic al acestui substantiv: ei admit îmbinări ca *(în) ziua când*, *(în) noaptea când*, dar nu și *(în) timpul când*, *(în) momentul când*; tot așa *(în) casa unde*, dar nu și *(în) locul unde*, considerând că *timpul* sau chiar *momentul când*, *locul unde* și *modul* sau *felul cum* constituie un fel de pleonasme. În sfârșit, se întâlnește și părerea că adverbele relative n-ar trebui folosite niciodată în propoziții atributive cu valoarea unor pronume relative însoțite de prepoziții.

Care este atitudinea justă? Propozițiile relative pot fi introduse prin adverbe relative sinonime cu pronumele *care* însoțit de prepoziție (de exemplu: *școala unde am învățat – școala în care am învățat*; *din ziua când ne-am cunoscut – din ziua în care ne-am cunoscut*), dar, spre deosebire de pronume, care poate apărea după orice fel de substantive, adverbele relative cunosc o restricție referitoare la substantivele pe care le poate determina atributiva introdusă de ele: în funcție de sensul lor local, temporal – cu sau fără ideea de durată – sau modal, adverbele relative nu se folosesc corect decât cu substantive care denumesc noțiuni din aceleași sfere (excepție face numai *cum*, care, cu sensul comparativ „la fel cu care", poate apărea după orice substantiv: *Am cunoscut o fată cum nu mai există alta*), dar fără nicio altă discriminare în cadrul acestor substantive după caracterul lor abstract sau concret, general sau particular. Se spune deci, la fel de corect, *școala unde* și *locul unde* (sau *locul încotro* când e vorba de direcție); *ziua când*, *momentul când* și *timpul când* și *timpul* (sau *perioada cât* când e vorba de durată); *modul*, *chipul* sau *felul cum*. Corectitudinea unor construcții de acest fel este demonstrată și de prezența lor la unii dintre cei mai buni scriitori ai noștri – de exemplu, *Locul unde nu s-a întâmplat nimic* la Sadoveanu. *Și-n acel moment de taină, când s-ar crede că-i ferice...* la Eminescu, *chipul cum se gândea* și *modul cum curge viața* la Duiliu Zamfirescu. De reținut deci numai interdicția de folosire a adverbului *unde* după un substantiv care nu are sens local (nu e corect să se spună *în declarația unde a spus*, *părerea unde ne asemănăm* sau *într-un secol unde s-au realizat*) și a lui *când* după un substantiv care nu are sens temporal (astfel, nu e corect să se spună *în capitolul când apare cutare personaj*).

Faptul că după anumite substantive pronumele *care* (cu prepoziție) poate fi înlocuit prin adverbe (cu sau fără prepoziție) este un mare avantaj pentru evitarea repetării acestui pronume, deci pentru variația exprimării într-o frază care mai conține un *care* cu indiferent ce valoare (pronominală sau adjectivală, relativă sau interogativă); de exemplu, exprimări ca *Accidentul de care m-ai întrebat s-a produs în*

locul în care ne găsim acum pot fi îmbunătățite înlocuindu-l pe *în care* prin adverbul *unde*. Să nu se uite însă avantajul acestei sinonimii și în situația opusă, în care e necesară evitarea repetării unuia dintre adverbele discutate într-o frază care, pe lângă adverbul introductiv al unei propoziții atributive, conține același adverb cu altă valoare sau altă funcție: fraza stângace *Cum ai descoperit felul cum a procedat?* devine acceptabilă în urma substituirii lui *cum* relativ prin *în care* (*Cum ai descoperit felul în care...*); tot astfel se poate cizela o frază ca *De unde rezultă că locul unde ne aflăm este cel căutat*, în varianta *De unde rezultă că locul în care ne aflăm...*

De asemenea, un avantaj de care profită în special poezia este diferența de lungime (o silabă sau chiar două) dintre unele sinonime adverbiale ale pronumelui *care* însoțit de prepoziție.

2. Îmbinările de tipul *momentul când, locul unde* sau *felul cum* pot fi echivalente, în anumite construcții, și cu adverbele respective folosite fără substantivul precedent, și anume fie singure, fie cu un antecedent demonstrativ: *atunci când, acolo unde, așa cum*. De exemplu, în loc de *Am stabilit locul unde să ne întâlnim* sau *Mi-a plăcut felul cum ai procedat*, se poate spune mai scurt – cu schimbarea tipului de subordonare – *Am stabilit unde să ne întâlnim, Mi-a plăcut cum ai procedat*; tot astfel, în loc de *Ne întâlnim în locul unde am stabilit* se poate spune *ne întâlnim unde* sau *acolo unde am stabilit*. Toate acestea sunt construcții echivalente, dovezi ale bogatei sinonimii gramaticale a limbii române; între ele nu există deosebiri de corectitudine, ci se pot manifesta doar preferințe de ordin stilistic, legate de natura textului.

II. Deși scopul principal al acestui articol a fost lămurirea unei probleme de corectitudine a exprimării, profit de prilej pentru a face și câteva precizări referitoare la corectitudinea analizei gramaticale.

În toate îmbinările de tipul substantiv + adverb relativ cele două componente ale acestei îmbinări se repartizează în propoziții diferite: substantivul face parte din propoziția regentă, iar adverbul introduce propoziția care îl determină.

Echivalența adverbului relativ cu pronumele *care* însoțit de prepoziție servește la identificarea naturii atributive a subordonatei introduse de adverbul relativ. Atributivele introduse prin *când, cum, unde* nu trebuie confundate cu propozițiile circumstanțiale de timp, de mod sau de loc. Adverbele relative au funcție de complement circumstanțial în cadrul propoziției atributive pe care o introduc.

Nu este justificată analiza globală a îmbinărilor *în locul unde, în timpul (vremea* sau *momentul) când, în felul cum* drept locuțiuni conjuncționale care ar introduce propoziții subordonate circumstanțiale.

Când nu au un substantiv determinat în regentă, adverbele relative nu introduc neapărat subordonate circumstanțiale, ci pot introduce și completive directe sau indirecte, precum și subiective, după cum se vede în unele transformări de mai sus: pentru recunoașterea unei propoziții subordonate hotărâtor este raportul ei cu regenta, nu categoria semantică a adverbului introductiv (de loc, de timp sau de mod).

LLR XVII, 1988, nr. 1, p. 3–5.

DESPRE FORMA TERMENILOR COORDONAȚI

Coordonarea a două sau mai multe unități sintactice – propoziții sau părți de propoziție – cere o anumită atenție pentru obținerea unor enunțuri corecte. Această atenție nu se limitează la exprimarea raportului de coordonare prin juxtapunere sau prin joncțiune cu anumite conjuncții și la semantica termenilor coordonați – singurele aspecte discutate de obicei în lucrările normative și corective[1] –, ci trebuie extinsă și la aspectele formale ale termenilor coordonați, ale regentului sau/și ale determinanților lor. Este domeniul în care se întâlnesc, poate, cele mai numeroase greșeli legate de coordonare; ele sunt de obicei favorizate de lungimea enunțului, mai exact de distanța dintre termenii coordonați sau dintre aceștia și cuvintele cu care se găsesc în raport de subordonare (determinare).

Asemenea greșeli sunt specifice unor stiluri sau limbaje funcționale ale limbii literare: în primul rând, celui publicistic, dar și celui administrativ-juridic și celui științific. Frecvența greșelilor de acest tip în stilul publicistic explică faptul că voi exemplifica fenomenul exclusiv cu citate din presă[2].

Cea mai puțin gravă este greșeala, mai mult stilistică decât gramaticală, care constă numai în asimetria construcției, adică în

[1] Fie în capitolele consacrate coordonării (vezi ²GLR II, p. 212–225 și 240–253), fie în cele consacrate conjuncției (Iordan, ²LRA, p. 402–407; Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, 1973, p. 115–119).

[2] Am semnalat unele greșeli de acest fel în interviul consemnat de Milena Comarnescu, sub titlul *Claritatea exprimării denotă și transmite claritate ideilor*, în „Presa noastră" XXXI, 1987, nr. 1, p. 21–23; diverse aspecte sunt discutate în mai multe locuri din *Gramatica pentru toți* (Avram, ¹GPT).

schimbarea nejustificată, la al doilea termen, a tipului formal adoptat la primul termen al coordonării. De exemplu: *Acuzații sânt învinuiți de încercarea* ***de subminare*** *a bazelor democratice ale statului italian* ***și de a crea*** *condiții pentru instaurarea unui regim reacționar în Italia* („Scânteia" 1987, nr. 13857, p. 6/7), deci *încercarea de subminare și de a crea*, în locul uneia dintre cele două construcții simetrice: *încercarea de subminare a bazelor și de creare a condițiilor* sau *încercarea de a submina bazele și de a crea condiții*. Poate că varianta asimetrică nu e chiar incorectă, dar nici elegantă!

Asimetria devine incorectă atunci când schimbarea construcției inițiale nu ține seama de relațiile cu alte cuvinte din enunț, ajungând să provoace confuzii în legătură cu identificarea regentului unui determinant, ca în exemplul: *Participanții examinează probleme* ***ale cooperării*** *economice și comerciale* [de remarcat și această alăturare nepotrivită *economice și comerciale*, ca și când comercialul nu s-ar cuprinde în economic!] *dintre cele două grupuri de state,* ***precum și legate*** *de reînnoirea Convenției de la Lomé privind asocierea „celor 66" la Piața Comună* („România liberă" 1988, nr. 13645, p. 6/8); prin urmare: *probleme ale cooperării..., precum și legate de reînnoirea*, în loc de *probleme ale cooperării... și ale reînnoirii...* sau *probleme ale cooperării... și probleme legate de reînnoirea...*, cu repetarea substantivului *probleme*, care exclude raportarea atributului *legate* la alt substantiv anterior (*ale cooperării economice și comerciale, precum și legate* etc.).

Greșeala se agravează atunci când unul dintre termenii coordonați nu mai are aspectul formal cerut de funcția sa sintactică.

Astfel, dacă un regent are două determinări coordonate între ele, ambele trebuie să aibă o formă care să facă posibilă raportarea la regentul comun. Această cerință este încălcată în exemple ca *Fundamentarea sarcinilor de plan* [...] *urmărește asigurarea* ***livrărilor*** *stabilite la fondul de stat* ***și cantitățile*** *prevăzute în programul de autoconducere* („Informația Bucureștiului" 1986, nr. 10309, p. 2/4), așadar *asigurarea livrărilor și cantitățile*, în loc de *asigurarea livrărilor și a cantităților* sau, eventual, *să se asigure*

livrările și cantitățile[3]. Asemănător este și următorul exemplu: *sânt necesare tratative fructuoase [...] în vederea* ***reducerii*** *radicale a armamentelor convenționale, a efectivelor și cheltuielilor militare* ***și realizarea*** *unui echilibru la un nivel cât mai scăzut al înarmărilor* („România liberă" 1988, nr. 13516, p. 6/7); aici *în vederea reducerii și realizarea* înlocuiește construcțiile corecte *în vederea reducerii și a realizării*, respectiv *pentru reducerea și realizarea* (dintre care, în contextul dat, este preferabilă ultima, pentru a nu se adăuga un genitiv generator de confuzii în prezența altora). Evident, nimeni n-ar spune, în succesiune directă, *asigurarea livrărilor și cantitățile* sau *în vederea reducerii și realizarea*; distanța creată între cei doi termeni coordonați, prin intercalarea determinanților celui dintâi, favorizează asimetria și anacolutul. În anumite construcții se întâlnesc totuși greșeli de acest tip și la termeni coordonați în succesiune directă: *părerea* ***unuia sau altul*** în loc de *părerea unuia sau (a) altuia*[4]. Într-o situație similară se găsesc și termenii coordonați la care nu se repetă prepoziția specifică raportului de subordonare (determinare): de exemplu, *cursuri* ***de informare și documentare***, la care s-ar părea că nu putem reconstitui grupul nominal simplu *cursuri *documentare*, dar aici norma tolerează – în anumite limite – construcțiile lipsite de ambiguitate[5].

De reținut, ca regulă generală a coordonării părților secundare de propoziție, faptul că fiecare dintre ele trebuie să-și mențină posibilitatea de raportare directă la termenul determinat (sau regent) comun. Regula este valabilă și pentru coordonarea dintre o propoziție

[3] Alt exemplu de același tip: *Ordinul de operații al Comandamentului Militar al Capitalei stabilea întărirea* ***gărzii*** *existente la postul de emisie Băneasa,* ***precum și pe aceea*** *care avea în pază clădirea studioului din strada General Berthelot 60* („Magazin istoric" 1989, nr. 8 (269), p. 14/2).

[4] Vezi Graur, TA, p. 300. Un exemplu de acest tip din limbajul științific ni-l oferă un rezumat din programul multiplicat al sesiunii la care am ținut comunicarea de față: *termenii trecând cu ușurință granițele unei specialități sau alta* (p. 18).

[5] Pentru aceste construcții vezi: Ioana Diaconescu-Prioteasa, *Evitarea repetării prepozițiilor în coordonare*, în SCL XIX, 1968, nr. 5, p. 473–490; Mioara Avram, *Repetarea sau nerepetarea prepozițiilor în coordonare*, în LLR XV, 1986, nr. 4, p. 3–6 (= Avram, PEC, p. 179–182).

subordonată și o parte secundară de propoziție cu funcții similare; ea este încălcată într-un exemplu ca *Anunțarea de către una dintre băncile comerciale principale din Londra* ***că va concedia*** *circa 430 de funcționari* ***și de a închide*** *operațiunile de vânzare a acțiunilor la filialele sale din capitala britanică a provocat un șoc în lumea financiară britanică* („Scânteia" 1988, nr. 14402, p. 6/4), în care nici *anunțarea că* nu constituie o construcție model, dar *anunțarea *de a* reprezintă una total inacceptabilă.

Problema se poate pune și altfel, în sensul că regentul trebuie să aibă o formă care să facă posibilă raportarea la el a tuturor determinanților coordonați. Verbul *a putea* poate fi regentul a două verbe nepronominale sau a două verbe pronominale, nu însă al unui verb nepronominal coordonat cu unul pronominal. De ce? Pentru că, după cum se știe, *a putea* preia pronumele reflexiv al verbului dependent, care ar părea că se referă și la verbul nepronominal coordonat; acesta este modul în care percepem un exemplu ca *prezent absorbant al cărui mecanism* ***se poate strica și merge*** *în gol, lăsându-ne impresia că este mai important decât restul istoriei care a trecut și care vine* („Lumea" 1988, nr. 46, p. 30/3). O excepție admisă în normă este reprezentată de recentele construcții de tipul *era* ***puțin sau deloc*** *mulțumit*, în care predicatul regent pozitiv *era mulțumit* nu se potrivește, strict vorbind, decât pentru determinantul *puțin*, nu și pentru *deloc*[6].

Tot așa, în situația în care un determinant este comun pentru mai mulți termeni regenți coordonați între ei, forma sau construcția lui și a regenților trebuie să permită raportarea determinantului la fiecare termen regent coordonat. Nu acesta este cazul într-un exemplu ca *profitul este mobilul tuturor celor care* ***îndeamnă, inițiază sau propagă ideile*** *mistice ale sectelor* („Informația Bucureștiului" 1986, nr. 10309, p. 8/4), în care primul dintre cele trei verbe coordonate – *îndeamnă*, cel mai depărtat de determinantul comun postpus – nu mai permite raportarea la el a substantivului *ideile*: nu se poate spune

[6] Vezi Mioara Avram, *Negații auxiliare devenite negații suficiente în limba română actuală*, în SCL XXIX, 1978, nr. 5, p. 498–499 (= Avram, PEC, p. 150–151).

îndeamnă ideile aşa cum se spune *inițiază ideile* sau *propagă ideile*. De acelaşi tip este greşeala dintr-un exemplu ca ***Succesele pot şi trebuie popularizate***, din care nu e acceptabilă secvența reconstituită **pot popularizate*: construcțiile corecte sunt aici *pot şi trebuie să fie popularizate* sau *pot fi şi trebuie popularizate*; cu aceleaşi verbe am întâlnit şi greşeala, mai puțin răspândită, constând în inadecvarea față de ultimul termen, deci față de regentul cel mai apropiat: *orice conflict* ***poate şi trebuie fi soluționat*** *pe căi exclusiv paşnice* („România liberă" 1985, nr. 12571, p. 6/1), pentru care soluțiile corecte sunt de tipul celor menționate mai înainte (*poate şi trebuie să fie soluționat* sau *poate fi şi trebuie soluționat*). Iată acum şi un exemplu cu un grup nominal care se abate de la regula enunțată: *Desfacerea produselor culinare se va realiza* ***pe fiecare oraş, cartier şi străzi*** („Scânteia" 1985 nr. 13465, p. 1/2), în care, dacă adjectivul *fiecare* se raportează şi la *străzi*, acest substantivar fi trebuit să fie la singular (căci nu se poate spune *fiecare *străzi*, ci numai *fiecare stradă*, deci: *pe fiecare oraş, cartier şi stradă*), iar dacă nu, ar fi trebuit repetată prepoziția *pe* (*pe fiecare oraş, cartier şi pe străzi*). Puține excepții sunt admise în normă; în această situație sunt construcțiile în care prepozițiile *pro* şi *contra* coordonate între ele introduc acelaşi substantiv cu formă de genitiv, care convine numai ultimei prepoziții (*contra*), nu şi lui *pro* (cu regim în acuzativ).

Uneori forma greşită creează falsa impresie că ar fi vorba de doi regenți cu un determinant comun. Este cazul unui exemplu ca: *unul dintre elemenții rampei nu s-a îndepărtat la o distanță suficient de mare de corpul rachetei, ceea ce ar fi dus la* ***avarierea şi chiar compromiterea experimentului*** („Lumea" 1988, nr. 46, p. 31/3); este limpede că nu se poate vorbi de *avarierea experimentului*, deci *experimentului* nu determină ambii termeni coordonați, ceea ce înseamnă că, în conformitate cu sensul adevărat, construcția ar fi fost corectă fie cu exprimarea unui genitiv obiectiv adecvat după *avarierea* (de exemplu, ~ *rachetei*), fie cu folosirea absolută, în formă nearticulată, a substantivului *avariere* şi cu repetarea prepoziției: *la* ***avariere şi la compromiterea experimentului***.

Asimetria este incorectă şi atunci când coordonarea se face între unități de grade diferite – parte de propoziție şi propoziție – fără ca ele să aibă un statut similar măcar din punct de vedere semantic-funcțional. De exemplu: *Guvernul nu a obținut votul de încredere*, ***240 de deputați pronunțându-se împotrivă****, 131 favorabil*, ***iar 193 s-au abținut*** („Scânteia" 1987, nr. 13899, p. 6/6), în care un gerunziu circumstanțial de cauză este coordonat cu o propoziție aparent principală în lipsa unui element subordonator; corect ar fi fost fie *240 de deputați pronunțându-se împotrivă..., iar 193 abținându-se* – deci cu două gerunzii –, fie *pentru că* (sau *întrucât, dat fiind că*) *240 de deputați s-au pronunțat împotrivă..., iar 193 s-au abținut*. De acelaşi tip sunt următoarele exemple: *maimuță care trăieşte în sudul Italiei şi se remarcă prin straniul obicei* ***de a sta agățată*** *numai în poziție verticală, cu capul în jos*, ***iar*** *atunci când vrea să urce* ***preferă*** *să meargă de-a îndărătelea* („Magazin" 1984, nr. 32 (1400), p. 11/3) şi *Ei au realizat acest spectacol cu public pentru a da senzația de autentic celor două emisiuni de varietăți* ***una vizionată deacum, iar pe cealaltă o vom vedea mîine*** („Săptămâna" 1985, nr. 8 (741), p. 6/2, cu punctuația şi ortografia originalului).

După exemple de diverse tipuri în ce priveşte construcția şi de diverse grade în ce priveşte gravitatea greşelilor, iată două citate care constituie adevărate culmi negative, întrucât cu greu li se poate reface structura convenabilă[7]. Primul dintre ele conține doi termeni coordonați în succesiune directă, fără ca aceasta să faciliteze raportarea certă a celui de al doilea la un anumit regent: *Specialiştii speră ca prin intermediul acestui radiotelescop să poată fi primite date utile* ***despre corpurile cosmice şi ale „găurilor negre"*** *din Calea*

[7] În aceeaşi categorie poate fi citată şi următoarea frază: *În articol se preciza că activitatea radioului s-a desfăşurat chiar şi în condițiile în care emițătorul de la Băneasa fusese ocupat de inamic (24–28 august) şi unde, după ce „trupele române au reintrat în posesia lui", printr-o „muncă necurmată", a fost redat traficului în două zile, precum şi al scoaterii temporare din uz a postului Bod* („Magazin istoric" 1989, nr. 8 (269), p. 277/2–3). De remarcat aici, pe de o parte, coordonarea ilogică a atributului introdus prin *unde* şi, pe de alta, coordonarea asimetrică (propoziție + genitiv) a segmentului legat prin *precum şi*, agravată prin dezacordul articolului posesiv (*al* în loc de *ale*).

[illegible] şi ale *Marelui Nor al lui Magellan* („România liberă" 1988, nr. 13044, p. 7/8), al cui atribut este *ale găurilor negre*, căci nu poate fi nici al substantivului *date* (~ *unde *ale găurilor negre*), nici al substantivului *corpurile* (~ *cosmice *şi ale găurilor negre*)? În al doilea exemplu cei doi termeni coordonaţi se găsesc la distanţă, ceea ce explică, dar nu scuză greşeala: ***Ca ţară** aflată între trei din punctele de aprovizionare cu droguri, cunoscute sub genericul „triunghiul de aur" **şi a faptului** că pînă nu de mult era zonă de tranzit, acum India începe să devină, de asemenea, un loc de consum* („România liberă" 1988, nr. 13603, p. 6/7, cu ortografia şi punctuaţia originalului). Este aproape de necrezut că o asemenea frază a putut vedea lumina tiparului într-un ziar central!

Pentru că este considerată un raport simplu[8], în orice caz mai simplu decât subordonarea, coordonării i se dă puţină atenţie în lucrările de cultivare a limbii. Ea pune însă probleme de corectitudine, uneori chiar destul de complicate, mai ales atunci când se combină cu raporturi de subordonare, ca în situaţiile discutate.

Am invocat şi mai înainte lungimea enunţului, respectiv distanţa dintre termenii coordonaţi, ca o condiţie care favorizează apariţia greşelilor aduse în discuţie. Pentru explicaţia lor a rezultat, indirect, din soluţiile corecte propuse, că trebuie avută în vedere existenţa unor sinonime lexicale sau/şi gramaticale.

Frecvenţa acestor greşeli în stilul publicistic poate fi atribuită, ca atâtea altele, grabei cu care se lucrează, câteodată în mod inevitabil, în acest domeniu.

Cred însă că uneori mecanismul de producere a acestor greşeli este legat de o operaţie redacţională care, prin definiţie, ar trebui să înlăture greşelile. Este vorba de retuşarea primei forme a unui text în aşa-numita operaţie de „stilizare" sau revizie formală făcută fie de autor, fie de altcineva. Când această operaţie este făcută în pripă şi în mod superficial, ea poate să strice, în loc să ajute, dacă înlocuirea unui cuvânt cu altul din dorinţa de evitare a unei repetiţii, de exemplu, nu ţine seama de raporturile sintactice în care este implicat cuvântul în

[8] Vezi, de exemplu, Iordan, [2]LRC, p. 681.

cauză, adică de faptul că sinonimul lui poate avea un regim diferit şi că aceasta impune modificări şi la termenul coordonat.

Este deci nu numai recomandabilă, ci chiar obligatorie recitirea atentă a întregului text şi, în orice caz, a întregii fraze în care s-a intervenit.

Altminteri, s-ar putea spune că şi în cultivarea limbii „mai binele e duşmanul binelui". Proverbul se confirmă însă numai dacă acest mai bine nu e autentic, adică nu e realizat bine.

LL 1990, nr. 1, p. 5–10 (sub titlul *Atenţie la coordonare!*, articolul a fost prezentat drept comunicare la sesiunea organizată de Societatea de Ştiinţe Filologice în noiembrie 1988 la Timişoara).

ANACOLUTUL

1. Termenul filologic *anacolut* este un neologism din categoria cuvintelor internaționale, pătruns în limba noastră în primul rând din franceză, dar avându-și originea în limba greacă veche, unde *anakóluthon* însemna „fără (sau: lipsit de) urmare, continuare sau legătură". În structura lui se recunoaște prefixul negativ-privativ *an-* (variantă a lui *a-*) întâlnit în cuvinte ca *analfabet*, *anonim* sau *anorganic*. Cât despre temă, mi se pare interesantă relevarea înrudirii etimologice cu un neologism de mai largă circulație în limba română: substantivul masculin *acolit*, care desemnează în limbajul curent, mai ales în contexte politice și juridice cu nuanță peiorativă, „o persoană legată prin interese de un superior, o persoană care însoțește, urmează și ajută pe cineva, în calitate de adept, colaborator sau complice"; pe lângă marea asemănare fonetică, cele două cuvinte își mențin și apropierea de ordin semantic prin aceea că definițiile lor au în comun referirea la o legătură sau o urmare.

2. Definiția anacolutului nu face decât să restrângă sensul general al etimonului prin aplicarea la un fapt de limbă.

Anacolutul este o construcție caracterizată prin lipsă de consecvență gramaticală, prin absența legăturii normale sau/și prin întreruperea continuității în cadrul unei unități sintactice (parte de propoziție, propoziție sau frază). Mai precis, anacolutul constă în nerespectarea până la capăt a tipului de construcție cu care a început o unitate sintactică, după un fragment din ea trecându-se la alt tip de construcție. El reprezintă deci o încălcare a regulilor de organizare a enunțului, o deviere (abatere) de la structura aleasă inițial, și anume o deviere produsă în favoarea altei structuri, mai mult sau mai puțin sinonime, care – indiferent dacă este realizată complet sau numai

parțial – nu se racordează corect cu precedenta, nefiind continuarea formală și logică adecvată a acesteia.

Înainte de a trece la alte amănunte descriptive, câteva exemple:

Întâlnirea dintre Ion cu Maria a fost o surpriză pentru amândoi (cf. *dintre Ion și Maria* sau *lui Ion cu Maria*).

Fratele meu, nu-mi pasă de el (cf. *De fratele meu nu-mi pasă* sau *Fratele meu nu mă interesează*).

Mă deranjează nu atât reproșul, ci tonul (cf. *nu atât reproșul, cât tonul* sau *nu reproșul, ci tonul*).

Lacomului, cât să-i dai, el nu zice ba (cf. *Lacomului, cât să-i dai, nu i se pare destul* sau *Lacomul, cât să-i dai, nu zice ba*).

Cine se încălzește la soare nu-i pasă de lună (cf. *Cui se încălzește... nu-i pasă* sau *Cine se încălzește la soare nu se gândește la lună*).

3. În definirea și descrierea anacolutului se folosesc termeni (ca: *abatere*, *deviere*, *încălcare* sau *nerespectare*; *inadecvat* sau *incorect*; *neregulat*, *anormal* sau *nefiresc*) care antrenează concluzia că el se încadrează în categoria greșelilor de exprimare. Cu toate acestea, anacolutul este prezentat adesea drept o figură de stil și în această calitate el este înregistrat în diverse lucrări de stilistică sau de retorică. Care este adevăratul lui statut? Oricât ar părea de curios, ambele afirmații sunt adevărate, cu unele precizări.

Anacolutul este o g r e ș e a l ă de exprimare – și anume o greșeală g r a m a t i c a l ă de domeniul sintaxei –, dar numai din punctul de vedere al limbii literare, de cultură sau exemplare. Chiar la acest nivel, al limbii literare, există unele tipuri de anacoluturi consacrate sau măcar tolerate, dar cele mai multe tipuri sunt categoric respinse ca greșeli dintre cele mai infamante. În alte varietăți funcționale ale limbii, în primul rând în vorbirea populară și în cea familiară, anacolutul nu reprezintă o greșeală, ci un procedeu specific. De aceea, el poate fi utilizat în literatura artistică drept f i g u r ă d e s t i l pentru caracterizarea realistă a unor personaje, sub aspectul apartenenței socioculturale sau al situației de comunicare, pentru redarea oralității și a unor stări emotive.

Ca figură de stil, anacolutul face parte din marea grupă a figurilor ambiguității, în care se distinge o subgrupă a figurilor abaterii logice și gramaticale. Printre figurile din această subgrupă unele sunt sau pot fi considerate varietăți de anacolut: în această situație sunt cele numite în lucrările de specialitate *anantapodoton* (lipsă a corelativului simetric), *anapodoton* (reluare asimetrică), *antipalagă* (schimbare a cazului), *atracție* (acord prin ~) și *silepsă* (acord logic sau după înțeles).

Pentru distincția între greșeală și figură de stil interesează deci caracterul intenționat sau involuntar al unui anacolut și nivelul de limbă, varietatea funcțională sau contextul situațional în care apare. În anumite limbaje, cum sunt cel științific, didactic sau administrativ-oficial, anacoluturile nu pot avea justificare stilistică, deci ele sunt pur și simplu greșeli.

Condamnat ca atare, anacolutul este confundat uneori cu orice greșeală gramaticală, ceea ce reprezintă o accepție improprie a termenului. În sfera noțiunii de anacolut nu intră, evident, abaterile de ordin strict morfologic (forme flexionare și valori ale acestora diferite de recomandările normative), dar nici măcar toate tipurile de abateri care privesc sintaxa (de exemplu, cele referitoare la ordinea cuvintelor).

4. Cu tot riscul pe care îl implică orice analogie, descrierea anacolutului poate fi completată și înviorată, pentru o mai bună înțelegere, prin comparații plastice cu elemente din diverse domenii.

Prin analogie cu fenomene din domeniul biologiei, anacolutul poate fi definit pe scurt drept un h i b r i d realizat prin încrucișarea (contaminarea sau combinarea) a două construcții. Acestea ar fi ambele corecte în sine, dar combinarea lor este contrară normelor și creează o ruptură în cursivitatea enunțului, afectând posibilitățile de analiză și de identificare a relațiilor interne.

Definițiile care vorbesc doar de o „aparentă" lipsă de legătură au în vedere constatarea că aspectul direct deranjat este forma construcției și că absența coeziunii gramaticale nu elimină totuși coerența textuală, nu constituie un obstacol de netrecut pentru

înțelegerea comunicării. În această ordine de idei este necesară și precizarea că anacolutul nu trebuie confundat cu vorbirea incoerentă, lipsită de orice organizare sintactică.

Prin analogie cu fenomene din domeniul foneticii, anacolutul poate fi numit un a c c i d e n t s i n t a c t i c, dar nu orice asemenea accident este anacolut, ci numai accidentul caracterizat, cum am spus, prin combinarea nereușită a două construcții sinonime. Prelungind analogiile posibile, anacolutul poate fi comparat cu un accident feroviar de tipul deraierilor produse printr-o schimbare de macaz, care îndrumă trenul pe o linie greșită sau chiar îl scoate de pe linie; termenul *deraiere*, aplicat deja în lingvistică la un fenomen lexical, se potrivește și pentru anacolut, ca d e r a i e r e s i n t a c t i c ă.

În sfârșit, cu aluzie la unele evenimente din actualitate, anacolutul, ca procedeu sau fenomen, poate fi văzut și drept un caz de d e t u r n a r e de la ruta (direcția) proprie, al cărei rezultat este d e s t a b i l i z a r e a structurii unei unități sintactice.

5. Cauza producerii anacoluturilor este neglijența în exprimare, insuficienta atenție acordată modului de organizare a unui enunț, iar condiția generală este existența unor sinonime sau substitute gramaticale.

Există și unele condiții care favorizează apariția anacoluturilor; printre acestea sunt de menționat lungimea enunțului și, mai ales, depărtarea constituenților unei unități sintactice ca efect al intercalării altora. De asemenea, unele particularități ale cuvintelor implicate constituie un teren sau material propice pentru anacoluturi: în general, este vorba de cuvintele care prezintă contradicții între formă și conținut (formă de un anumit gen, număr, mod etc. și înțeles diferit) sau un cumul de funcții (situația pronumelor relative cu dublu rol sintactic în frază: ca elemente introductive ale unei subordonate, în relație cu regenta, și ca părți de propoziție în subordonata introdusă – vezi, sub **2**, exemplul *Cine se încălzește la soare nu-i pasă de lună*). O particularitate a sintaxei românești nu numai că favorizează crearea anacolutului, dar în unele situații îl face chiar inevitabil: este vorba de fenomenul împletirii unei subordonate cu o regentă atributivă relativă;

singurele anacoluturi admise în limba literară sunt unele de acest tip (de exemplu, *cartea care știu că ți-a plăcut*).

Anacolutul poate fi asociat cu alte fenomene, ca elipsa (unii autori îl definesc chiar în legătură cu aceasta), dislocarea (mutarea unui constituent dintr-o unitate sintactică în alta, în speță din propoziția subordonată în regentă – vezi, sub **2**, exemplul *Lacomului, cât să-i dai, el nu zice ba*) sau dublarea (unei funcții sau a unui sens, mergând până la pleonasm: *Băiatul, care el nu avea bani, s-a împrumutat*; *Reușita se datorește grație eforturilor depuse*).

6. Printre cele mai frecvente tipuri de anacolut amintesc:

– așa-numitul subiect independent, absolut sau suspendat (lat. *nominativus pendens*), pentru care un exemplu celebru este *Nu știu alții cum sânt, dar eu* [...] *parcă-mi saltă și acum inima de bucurie* (Creangă);

– construcțiile cu pronume relative invariabile de felul lor (*ce*) sau folosite ca invariabile (*care – fata care m-am întâlnit cu ea*);

– construcții cu pronumele *ceea ce* (*îmi cere să semnez, ceea ce n-am acceptat acest lucru*);

– construcții cu *faptul că* în care acestor cuvinte li se atribuie valoare cauzală (*Faptul că a întârziat trenul, eram nervos*);

– coordonarea unui gerunziu cu o propoziție principală (*Au lipsit mulți, doi fiind bolnavi, iar ceilalți n-au vrut să vină*);

– folosirea unor termeni corelativi improprii (vezi, sub **2**, exemplul cu *nu atât..., ci*).

7. Studiile despre anacolut îl ilustrează în mod preponderent cu citate din cronicari, din texte de literatură populară (proverbe, basme, poezii) sau din scrierile lui I. Creangă, ceea ce pare să pledeze împotriva criticării lui în lucrările de cultivare a limbii. După cum am încercat să arăt și sub **3**, anacoluturile prezente în texte vechi și populare sau în texte artistice de anumită factură nu pot fi preluate ca model în exprimarea modernă neutră din punct de vedere stilistic. Satirizarea anacoluturilor de către I. L. Caragiale este cel mai bun argument în acest sens.

Folosirea anacoluturilor marchează în asemenea măsură exprimarea, încât această particularitate poate deveni sursa unor porecle. Este semnificativ faptul că o persoană de tristă amintire care a avut succesiv funcțiile de ministru al învățământului și al culturii fusese poreclită, în mediile intelectuale, *Madam Anacolut* tocmai pentru frecvența acestui fenomen în expunerile sale oficiale!

Cine nu vrea să fie ridiculizat într-un fel asemănător trebuie să se ferească de anacoluturi. Este nevoie de atenție, dar și de cunoașterea gramaticii.

LLR XXV, 1996, nr. 2, p. 3–6.

CONSECINȚE GRAMATICALE ALE CONTIGUITĂȚII OMOFONELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. Este un fapt mai mult sau mai puțin banal că omofonia unor cuvinte sau segmente de cuvinte poate să fie cauza unor fenomene prin care contiguitatea lor este evitată. Dacă chiar repetarea la o anumită distanță în același enunț este considerată dezagreabilă[1], inconvenientele sunt și mai mari în cazul repetițiilor imediate (este vorba, bineînțeles, despre repetiții datorite neglijenței, deci involuntare).

Pot fi citate, ca exemple de succesiuni imediate potențiale a două cuvinte omofone[2] – polisemantice, având sensuri / valori diferite, sau omonime lexicale – care sunt de obicei evitate, mai ales cuvinte monosilabice de tipul *au au* adv. / conj. și vb., *iar iar* conj. și adv., *lui lui* pron. și art., *noi noi* pron. și adj. sau adj. și pron., dar și cuvinte ce posedă un corp fonetic mai mare, cum sunt *care care* adj. pron. și subst., *dată dată* subst. și part., *mare mare* subst. și adj., *nouă nouă* pron. și adj. sau adj. și pron. S-ar putea adăuga aici exemple de omofonie a unui cuvânt cu un grup de două cuvinte (evident, în acest caz cei doi termeni sunt omofoni dar nu omografi): *ai a-i* vb. și prep. + pron., *c-am cam* conj. + vb. și adv., *dea de-a* vb. și prep. + prep., *iar i-ar* adv. și pron. + vb. aux., *m-ai mai* pron. + vb. aux. și adv., *sa s-a* adj. pron și pron. + vb. aux., *sau s-au* conj. și pron. + vb. aux., *săi să-i* adj. pron. și conj. + pron., *ți-i ții* pron. + pron. și vb.

[1] Am discutat diverse aspecte ale acestui defect în *Probleme ale exprimării corecte* (Avram, PEC), p. 222–225, și în *Gramatica pentru toți* (Avram, ²GPT), p. 483–485.

[2] Uneori numai cvasiomofone, întrucât între cele două cuvinte există o deosebire referitoare la accentul sintactic; de exemplu, *iar* conj. și *lui* art. sunt întotdeauna neaccentuate, în timp ce *iar* adv. și *lui* pron. pot să fie accentuate. Pentru *lui* vezi Avram, ²GPT, p. 35.

În ce privește succesiunea imediată a unui cuvânt și a unui segment omofon aparținând structurii unui alt cuvânt, este de observat că exemplele care pot să o ilustreze prezintă succesiuni care conțin mai ales prepoziții: *cu curaj* (sau *cucui*, *cunună* etc.), *în încurcătură* (sau *întuneric*, *învălmășeală* etc.), *la lacuri* (sau *lalele*, *laborator* etc.), *pe perete* (sau *pecete*, *pelerină* etc.), mai rar articole proclitice: *o odaie* (sau *opoziție*, *osie* etc.), *un ungher* (sau *unsprezece*, *untișor* etc.), *cea ceacâră*, *cele celebre* sau alți determinanți: *casa sa*.

O categorie intermediară între cele două categorii deja menționate este reprezentată de contiguitatea unui articol hotărât enclitic cu un pronume omofon: *casele* (sau *cărțile* și mai ales *cafelele*, *zilele* etc.) *le*, *fiului* (sau *calului*, *orașului* etc.) *lui*, *fraților* (sau *colegelor*, *orașelor* etc.) *lor*, *familiei* (sau *bucuriei*, *căsătoriei* etc.) *ei*, a articolului hotărât enclitic de la masculin singular cu articolul hotărât proclitic: *fiului* (sau *calului*, *orașului* etc.) *lui Ion* sau de succesiunea formată din *ori* subst. (parte constitutivă a numeralului adverbial *de două ori* etc., a locuțiunilor adverbiale analoage *de câteva / multe / puține ori* și adverbelor *alteori*, *(a)deseori*, *rareori*, *uneori* etc.) și *ori* conj.

Este, evident, posibil și ca cei doi termeni ai omofoniei să fie segmente ale unor cuvinte contigue; de exemplu: *iarbă bătătorită*; *Anico, coboară!*; *bagă găinile*; *vechile legături*; *primă măsură*; *vino, Norico!*; *putere redusă*; *mâncase semințe*; *aștepta tableta*; *străbătu tunelul* etc.

Există, în sfârșit, un tip mixt, reprezentat de succesiunea a mai mult de două elemente omofone (având un statut variat). De exemplu, *casa sa s-a (vândut)* sau *casa sa sacră*; *fiului lui lui (Ion)*.

Nu se poate spune că succesiunile care reprezintă situațiile menționate sunt neatestate sau chiar inacceptabile; ele nu contravin unei norme obligatorii, ci pur și simplu nu satisfac exigența conform căreia, într-un limbaj îngrijit, succesiunile respective trebuie evitate. Oricât de insolită este succesiunea *lui lui* pron. și art., ea apare, de exemplu, sub pana lui Sextil Pușcariu: „Dar ochii lui mici de șoarece luceau cu scânteieri vii, când îi strânse mâna în casa *lui lui* Goga, ce venea întâia oară la București...” (*Călare pe două veacuri*, București, 1968, p. 358).

Succesiunile de omofone sunt evitate de obicei prin substituirea sinonimică a unuia dintre cei doi termeni (de exemplu: *oare au*, în loc de *au au*; *lui / ei s-a*, în loc de *sa s-a*; *cu îndrăzneală*, în loc de *cu curaj*; *fiului său*, în loc de *fiului lui*[3]; *familiei sale*, în loc de *familiei ei*), prin schimbarea ordinii cuvintelor (de exemplu: *Cartea lui am dat-o lui Andrei*, în loc de *Am dat cartea lui lui Andrei*[4]) sau prin inserarea unor cuvinte (*cu mult curaj*, în loc de *cu curaj*)[5], uneori și prin substituirea variantei în sandhi (extern opțional)[6] cu varianta „absolută" a cuvântului în cauză (*că am cam*, în loc de *c-am cam*). Constatăm că sunt evitate mai ales anumite succesiuni de omofone considerate jenante. și din rațiuni de „decență", dat fiind că ele sugerează asociații nedorite. Dintre succesiunile formate dintr-un cuvânt și un segment de cuvânt omofone sunt evitate mai ales cele în care fie primul termen, fie al doilea este *ca* adv. / prep. (*ca cadou*, *explica ca*...) sau *că* conj. (*că căzuse*, *explică că*...); succesiunile de segmente omofone cele mai evitate sunt, ca în cazul precedent, *-ca ca-* (adesea se preferă să se spună *biserica romano-catolică*, în loc de *biserica catolică*).

În general, fenomenul este discutat exclusiv din punct de vedere estetic sau fonostilistic (eufonie vs. cacofonie)[7]. Cred însă că preferința pentru construcțiile care evită succesiunile de cuvinte și/sau segmente omofone poate fi explicată și prin grija locutorului de a

[3] Vezi Sandfeld/Olsen, SR I, p. 147–148: „Derrière le génitif de l'article suffixé au masculin, *său* peut servir à éviter une cacophonie: *împărăția tatălui său* Isp. 208, *fulgerul paloșului său* [...] Sad. Șoim. 90, *vârful nasului său* [...] Pătr. Tim. 15".

[4] Aceeași soluție ar fi fost adecvată în fraza lui S. Pușcariu citată mai sus: ... *când în casa lui îi strânse mâna lui Goga*.

[5] Toate aceste procedee coincid cu procedeele folosite pentru a se evita ambiguitatea unor construcții sintactice potențial omonime; vezi Sorin Stati, *Omonimia sintactică*, în LL 1966, nr. 2, p. 387–395, și *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 212–218.

[6] Vezi Andrei Avram, *Sandhi Phenomena in Romanian*, în *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, edited by Henning Andresen, Berlin/New York/Amsterdam, 1986, p. 565.

[7] Vezi Gh. Tohăneanu, *Cacofonia*, în „Cum vorbim" II, 1950, nr. 2, p. 20–22; N. Mihăescu, *Dinamica limbii române literare*, București, 1976, p. 69–73; Steinar Lone, *În legătură cu fenomenul de cacofonie*, în LR XXXI, 1982, nr. 3, p. 268; Avram, ²GPT, p. 487–488. Vezi și mai sus, nota 3.

asigura receptarea exactă a mesajului său, de a exclude interpretarea repetării unor secvențe de sunete (reprezentând cuvinte sau segmente de cuvinte) drept un accident al limbajului oral (bâlbâială) sau scris (eroare mecanică, atunci când se scrie cu mâna și în special când se utilizează o mașină de scris, un calculator, dispozitivele specifice tipografiilor etc.).

De remarcat că aceeași contiguitate în interiorul cuvintelor și al formelor lor flexionare nu deranjează pe nimeni; numărul cuvintelor și formelor în care silabe identice sunt contigue (în poziție inițială, în interiorul cuvântului sau în poziție finală) este destul de mare (*babalâc*, *băbătie*, *bebeluș*, *bibilică*, *Bobotează*, *bubuliță* etc. și chiar *cacadâr*, *cacao*, *cacatoes*; *antitific*, *filologie*, *institutului*, *ziseserăm*; *banana*, *cafelele*, *zisese*).

Faptul că mai ales pe plan sintactic nu este acceptată contiguitatea omofonelor e dovedit de constatarea că există o tendință – după părerea mea, exagerată – de a critica succesiuni ale căror elemente nu sunt decât parofone; este vorba despre succesiuni cum sunt (-)*ca că*(-), (-)*ca câ*(-), (-)*ca co*(-), (-)*ca cu*(-), respectiv (-)*că ca*(-), (-)*că câ*(-), (-)*că co*(-), (-)*că cu*(-), dar și *pe pu-* (*pe pura-ți frunte*[8]) sau (-)*t-o toa*(-) (*a respectat-o toată viața*)[9]. Și aceste exemple pot fi puse în paralel cu cuvinte care conțin succesiunile condamnate: *cacom* și compusele cu *caco-* (*cacodilat*, *cacofonie*, *cacogen*, *cacografie*, *cacolalie*, *cacologie*, *cacosmie*), respectiv *mototoală*.

2. Contiguitatea omofonelor se află la baza mai multor fenomene lingvistice.

2.1. A fost semnalat, cu mult timp în urmă, fenomenul fonetic al c o n t r a g e r i i, care a provocat eliminarea articolului posesiv *a* din structura numeralului ordinal feminin postpus: *clasa a doua* > *clasa doua*[10]. A fost semnalată de asemenea contragerea similară ale cărei consecințe au fost eliminarea prepoziției *a* precedată de *asupra* sau de

[8] Succesiune criticată de Titu Maiorescu (vezi N. Mihăescu, *lucr. cit.*, p. 70).

[9] Vezi Theodor Hristea, în LLR XXV, 1966, 4, p. 43, 47.

[10] Vezi Iordan, ²LRA, p. 46–48.

contra: *asupra a (ceea) ce > asupra (ceea) ce*; *contra a doi > contra doi*[11] şi modificarea aparentă a regimului cazual al ultimelor două prepoziţii[12]. Produse mai întâi în limba vorbită – într-un tempo rapid –, aceste contrageri, care antrenează consecinţe gramaticale (neacceptate în normă), au depăşit cadrul lor originar.

2.2. Un fenomen fonetic similar este e l i z i u n e a, curentă în compusul *mama mare > mam' mare*, de la care se poate ajunge la h a p l o l o g i e: *ma' mare*, eventual cu un *-m-* lung[13].

2.3. Suntem în prezenţa unei sfere mai largi în cazul fenomenului care ar putea fi numit b l o c a r e a unor construcţii de altfel uzuale când este vorba de alte unităţi lexicale.

Poate fi menţionată, ca fenomen legat de cel discutat sub **2.1.**, restricţia existentă la dativul posesiv adnominal al pronumelui personal de persoana a 3-a singular, care nu poate fi întrebuinţat după forme de masculin plural articulate cu articolul hotărât (substantive ca *ochii*, *fiii* şi adjective ca *albaştrii*, *propriii*): nu se poate spune **ochii-i*, **fiii-i*, **albaştrii-i*, **propriii-i fii*, deşi construcţia este posibilă cu forme ale altor persoane: *fiii-ţi* (Eminescu)[14].

Alte blocări sau restricţii sunt reflectate de faptul că – după câte ştiu – succesiuni de omofone ca următoarele nu sunt atestate: a) succesiuni formate din două cuvinte omonime: **de de* conj. şi prep. (se poate spune *Dacă ai nevoie de bani, vino mâine!* sau *De ai nevoie de bani...*, dar, cu o topică diferită, numai *Dacă de bani ai nevoie...*, nu şi **De de bani ai nevoie...*), **(să) fie fie* vb. şi conj. (se spune *(să) fie sau... / (să) fie ori...*; este admisă cel mult succesiunea *(poate) fi fie...*), **o o* pron. şi vb. aux. (se spune *l-o lua* şi *o va lua / va lua-o*, dar numai *o lua-o*, nu şi **o o lua*); b) succesiuni rezultate din repetarea imediată, cu o valoare diferită, a unui cuvânt polisemantic / plurifuncţional: **mult mult = foarte mult* (deşi se poate – şi s-a putut – spune *mult bogat*; vezi Eminescu), **tare tare = foarte tare* (deşi se poate spune *tare frumos* şi chiar *tare moale*, în ciuda faptului că în calitate de adjectiv are, între altele, sensul „dur", care este opusul lui „moale"); c) succesiuni în care un segment de cuvânt şi un cuvânt vecin ar fi omofone: **decât cât* (deşi *decât cum* este o succesiune admisă), **mi-e frică că* (se spune fie *mi-e teamă / groază că*, fie *frică mi-e*)[15]. Mă întreb dacă lista dată sub a) nu ar putea fi îmbogăţită adăugându-se *poate poate* adv. şi vb. (oricum, trebuie să admitem că această succesiune nu este elegantă; cel mai adesea primul termen este înlocuit cu *probabil*, *eventual*, *cumva* sau cel puţin se introduce *că* între cele două cuvinte omofone: *poate că poate*).

Deosebit de interesantă este blocarea în cazul lui **se se*. De fapt, este vorba despre imposibilitatea de a se întrebuinţa reflexivul impersonal al unui verb reflexiv prin natura sa: pentru a exprima o valoare impersonală / nedefinită, nu se poate spune **se căieşte*, **se miră*, **se sinucide*, **se străduieşte* sau **se uită* (de la *a se uita*), folosindu-se procedeul aplicat când se spune, de exemplu, *se doarme*, *se moare*, *se munceşte*, *se petrece*, *se uită* (de la *a uita*)[16]; de aici imposibilitatea de a se traduce, după echivalenţa curentă[17], fr. *on* sau germ. *man* prin rom. *se* „purtător al sensului de nedeterminare"[18], în construcţii ca fr. *on s'étonne*, *on s'habille*, *on se plaint*, *on se promène* sau ca germ. *man erfreut sich*[19].

---

[11] Am studiat aceste situaţii într-un articol publicat în SCL XXXI, 1980, nr. 4, reprodus în volumul *Probleme ale exprimării corecte* (vezi Avram, PEC, p. 120).

[12] O contragere de acelaşi tip poate fi presupusă în construcţii ca *introducerea doi lei* (< *introducerea a doi lei*); este posibil însă ca aceste construcţii să fie explicate şi altfel, anume prin natura verbală a numelui de acţiune (vezi Al. Graur, *Puţină gramatică*, II, Bucureşti, 1988, p. 56, care analizează o structură cuprinzând un determinant situat la distanţă de determinat: *introducerea* pentru fiecare despărţitură *patru lei*).

[13] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă, Bucureşti, 1975, p. 46.

[14] Vezi Avram, ²GPT, p. 163.

[15] Vezi Steinar Lone, *loc. cit.*

[16] Am semnalat această restricţie în ²GPT, p. 328.

[17] Vezi Iordan, ²LRA, p. 310–311, 415; Iordan, ²LRC, p. 375–376, 451–452; Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române*, partea I *Sintaxa grupului verbal*, Bucureşti, 1986, p. 152.

[18] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iaşi, 1997, p. 206.

[19] Omofonia care se produce în **se se* nu este singura cauză a blocării; este ceea ce se poate deduce din constatarea că nici vecinătatea lui *se* cu *îşi* (**se îşi* sau **se-şi*), nici folosirea lui *se* singur alături de verbe reflexive cu pronumele la dativ nu sunt posibile (nu se spune **se bate joc*).

Restricțiile privitoare la anumite succesiuni omofone pot să nu fie aceleași în timp și în spațiu. Vechea română și o parte a varietăților regionale ale românei actuale admit succesiunea *și și* conj. și adv., pe care limba literară actuală nu o tolerează[20]. În ultima succesiunea **și și* este evitată în mai multe moduri: 1) prin inserarea unui cuvânt între cei doi *și*: *E mincinos și e și hoț* vs. rom. reg. *E mincinos și și hoț*; 2) prin folosirea la distanță, în corelație cu primul *și*, a unui *și* care are o dublă valoare, de conjuncție și de adverb[21]: *E și mincinos, și hoț*; 3) prin menținerea numai a lui *și* adverbial, cu modificări obligatorii în cei doi termeni ai coordonării: *Nu e numai mincinos, (ci) e și hoț*; 4) prin menținerea numai a conjuncției *și* și înlocuirea sinonimică a lui *și* adverbial: *E mincinos și, de asemenea* (sau *în plus, încă, chiar*), *hoț*; 5) prin menținerea numai a conjuncției *și* (fără nicio altă schimbare), ceea ce produce pierderea ideii de gradație: *E mincinos și hoț*; 6) prin menținerea unui singur *și*, accentuat, având ambele valori, de conjuncție și de adverb: *E mincinos ší hoț*. Primele patru procedee sunt de același tip ca procedeul deja discutat sub **1.** Al cincilea nu este prea interesant, întrucât prin aplicarea lui sensul este în parte alterat. Procedeul care prezintă cel mai mare interes este ultimul.

2.4. După părerea mea acest procedeu pune în lumină un fenomen pe care l-aș numi h a p l o l o g i e   s i n t a c t i c ă, ținând seama de constatarea că elementul lexical unic care este menținut ajunge să aibă funcțiile a două cuvinte omofone; din păcate, faptul că accentul sintactic, distinctiv în limbajul oral, nu are un echivalent în ortografie face dificilă decodarea corectă a enunțului scris dat ca exemplu pentru procedeul în cauză (6) și, implicit, face dificilă și distingerea acestui enunț de enunțul omograf menit să ilustreze procedeul precedent (5).

Descoperim o situație mai clară de haplologie sintactică examinând soluția cazului reprezentat de succesiunea **de de* în care fiecare dintre cei doi termeni este prepoziția *de*[22]. În principiu, această succesiune ar putea să fie rezultatul întâlnirii unui adverb (*așa, atât, cât, deopotrivă, destul, oricât* etc.) antepus[23], a unei locuțiuni adverbiale (*la fel, peste măsură* etc.) antepuse sau a unei locuțiuni prepoziționale (*în loc de*) cu o locuțiune adjectivală al cărei prim termen este prepoziția *de* (*de bun / prost gust, de dreapta / stânga, de frunte, de ispravă, de seamă, de treabă* etc.; pot fi grupate cu aceste exemple supine ca *de căpătat, de lepădat, de neconceput, de necrezut, de nedescris, de neprețuit*)[24]. Succesiunea în discuție este, practic, inexistentă; este socotită suficientă prezența unui singur *de*, care îndeplinește funcțiile celor două prepoziții din structura profundă: „*Oricât de stânga* am fi noi, trebuie să știm că dezvoltarea istorică a ultimelor decenii a arătat că o monarhie poate fi mult mai democratică decât o republică fascistă" („Magazin istoric" XXXI, 1997, nr. 11 (368), p. 12/1); cf. *(Nu) e așa de lepădat, atât de neconceput, deopotrivă / la fel de frunte* etc. (De notat că – în aceleași construcții, precum și în altele – prezența prepoziției *de* înaintea unui *de* din structura cuvintelor compuse este tolerată: *atât de departe, oricât de devreme*; cf. și *de descris, de dedesubt*.) Simplificarea (fuziunea) **de* prep. + *de* prep. > *de* este gramatiocalizată în dacoromână, care se deosebește sub acest aspect de aromână; pentru ultima Matilda Caragiu Marioțeanu[25] citează un

---

[20] Vezi Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 44–47; Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 304.

[21] Vezi, cu privire la acest dublu statut (sau statut mixt), Avram, ^{2}GPT, p. 397–398, 410–411.

[22] Consider semnificativă absența acestei combinații prepoziționale din bogatul inventar dat de Alexandru Philippide în a sa *Gramatică elementară a limbii române*, partea I, Iași, 1897, p. 145–157, care înregistrează totuși mai multe combinații cu *de de pe* și *de de prin* (scrise *de depe, de deprin*).

[23] Cu privire la structura adverb + *de* + adjectiv sau adverb, considerată „un tipar s p e c i f i c predicatelor adjectivale și adverbiale", vezi Gabriela Pană Dindelegan, în SCL XXXII, 1981, 6, și lucrarea aceleiași autoare *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziția, forme verbale impersonale)*, București, 1992, p. 85–111. Cf. Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, 1985, p. 183–185, 264–265; Elsa Lüder, *Procedee de gradație lingvistică* (ediție revăzută și adăugită), traducere de Horațiu Decuble, Iași, 1996, p. 104–115.

[24] Pentru aceste structuri vezi Gh. Poalelungi, *Locuțiunile adjectivale*, în LR XII, 1963, nr. 2, p. 133–146.

[25] *Dicționar aromân (macedo-vlah), DIARO. **A–D**...*, București, 1997, p. 356, s. v. *de*.

exemplu conținând succesiunea *de de* (sub forma *di di*): *fluriili di di gușì* (= dr. *florinii de la gât*).

Aparține aceluiași tip, fără a fi pătruns însă (pentru moment?) în normă, „simplificarea" prin care este evitată succesiunea **dacă dacă*, ai cărei doi termeni au statutul de conjuncție, primul cu valoare interogativă indirectă, al doilea cu valoare condițională. Se înțelege că această succesiune nu este atestată sau admisibilă; ea este evitată de obicei prin menținerea lui *dacă* interogativ și substituirea sinonimică al lui *dacă* condițional (soluția care ar consta în distanțarea celor doi *dacă* nu este operantă; prin acest procedeu s-ar ajunge la ambiguități de tipul celui întâlnit în frazele care conțin doi *cât* sau doi *cum* cu valori diferite). Am găsit în presa actuală cel puțin un exemplu care prezintă fără îndoială[26] fenomenul în discuție, haplologia sintactică, dat fiind că aici avem un singur *dacă* pentru ambele valori: „Nu știu *dacă* acest meci s-ar fi desfășurat pe un aisberg ar fi avut același rezultat" („Evenimentul zilei" III, 1994, nr. 610, p. 5/4); fraza este desigur agramaticală – deși aparține unui ziarist reputat –, dar este cazul să observăm, pe de o parte, că stângăcia ei se explică prin dificultatea de a găsi un procedeu prin care succesiunea *dacă dacă* să fie evitată și, pe de altă parte, că soluția adoptată (**dacă dacă* > *dacă*) este conformă cu modelul oferit de *și și* > *și*, **de de* > *de*. De altfel, ne-am putea imagina o succesiune **de* conj. + *de* conj. omonimă cu **de* prep. + *de* prep. și sinonimă cu **dacă dacă*), care ar conduce la aceeași soluție: menținerea unui singur termen pentru ambele valori.

Spre deosebire de contragerile discutate sub **2.1** și de eliziunea / haplologia examinată sub **2.2**, haplologiile semnalate aici nu sunt legate de o elocuțiune rapidă, dar nu sunt fără nicio legătură cu domeniul foneticii sintactice. În același timp, ele reflectă o anumită economie de mijloace – opusă, în situația la care ne referim, unei redundanțe aparente –, economie realizată, ce e drept, cu riscul ambiguității sau/și al agramaticalității.

[26] Din cauza punctuației lui hibride, exemplul următor este mai puțin concludent: „Dna Felicia Drăgănescu, din București, ne întreabă *dacă* o pensionară se căsătorește în altă țară poate primi în continuare pensia?" („România liberă" 1993, nr. 1095, p. 14/3).

Nu este exclus ca o haplologie similară să fie la originea transformării suferite de imperativul pozitiv al verbelor *a se feri*, *a se grăbi*: *ferește-te!* > *ferește!*, *grăbește-te!* > *grăbește!*, la persoana a 2-a singular, după care s-au putut crea, prin analogie, formele de persoana a 2-a plural *feriți!*, *grăbiți!*; această explicație nu este însă sigură, întrucât, pe de o parte, omisiunea pronumelui reflexiv nu se întâlnește în flexiunea oricărui verb susceptibil de a avea forme cu succesiunea de omofone *-te-te* (vezi, de exemplu, *căiește-te!*, care nu devine **căiește!*) și, pe de altă parte, fenomenul are loc și la imperativul verbelor ale căror forme nu ar conține succesiunea *-te-te* dacă pronumele nu ar fi omis (vezi *scoală!*, pentru *scoală-te!*, sau *suie!*, pentru *suie-te!*)[27]. Prin haplologie se explică, fără îndoială, transformarea similară produsă într-o formă verbală care conține o succesiune de elemente parofone: *uită-te!* > *uite!*, devenit o nouă formă a imperativului de persoana a 2-a singular al lui *a se uita*[28], care a câștigat o posibilitate suplimentară în ce privește regimul lui (***uite-l** / uite la el* vs. *uită-te la el*); succesiunea de elemente parofone *-tă-te* nu este însă evitată în alte situații (cf. imperativul 2 sg. *deșteaptă-te!* sau conjunctivul prezent 3 sg. / pl. *bată-te*).

3. Faptele discutate în acest articol dovedesc, o dată în plus, interdependența nivelurilor limbii – lexic, fonetică, gramatică (morfologie și sintaxă) – și, în același timp, ele scot în relief varietatea soluțiilor prin care unele contiguități neagreate (din diverse motive) sunt evitate.

Nu am avut intenția de a alcătui inventarul exhaustiv al omofonelor (și cu atât mai puțin al parofonelor) care pot fi contigue în vorbire și al consecințelor contiguității lor; am vrut doar să atrag atenția asupra faptului că anumite structuri particulare se explică prin tendința de a se evita această contiguitate.

[27] Vezi Avram, ²GPT, p. 198.

[28] Vezi Mioara Avram, *Procédés morphologiques de différenciation lexicale en roumain*, în R(R)L IV, 1959, nr. 1, p. 50, nota 3 [în versiunea românească a articolului: SCL IX, 1958, nr. 3, p. 326, nota 1 = Avram, SM, p. 27, nota 35]; Andra Șerbănescu, *Despre statutul lui **uite** vs. **uită-te***, în SCL XLII, 1991, 3–4, p. 151–165.

Acest fenomen ar merita o abordare tipologică, dat fiind că există limbi, ca germana, care admit continuitatea omofonelor: cf. *der der* sau *die die* pron. şi art.

Conséquences grammaticales de la contiguïté des homophones en roumain, în RRL XLII, 1997, nr. 5–6, p. 333–340.

PROBLEME DE CULTIVARE A LIMBII LA COORDONAREA ADVERSATIVĂ

1. Este uşor de constatat că în studiul gramaticii în şcoală raporturilor de coordonare li se acordă prea puţin loc (ceea ce se reflectă în analizele sintactice, care omit de regulă calificarea respectivă a părţilor de propoziţie şi a propoziţiilor din texte), considerându-se că ele sunt mai simple şi lipsite de probleme în comparaţie cu raporturile de subordonare. În realitate, există şi la coordonare numeroase aspecte descriptive, normative şi corective asupra cărora ar trebui să se atragă atenţia cuvenită. În cele ce urmează voi ilustra această afirmaţie cu referire la coordonarea adversativă, de care mă voi ocupa, pe scurt, din punctul de vedere al interesului pentru practica limbii.

2. De la început trebuie spus că limba română este deosebit de bogată în privinţa mijloacelor de exprimare a acestui raport, în special în privinţa elementelor de joncţiune. În timp ce multe alte limbi europene au doar câte o conjuncţie adversativă sau, cel mult, două, limba română are, numai la nivelul ei literar, nu mai puţin de şase conjuncţii adversative: *ci*, *dar*, *iar*, *însă*, *or*, *şi*. Aceste conjuncţii nu pot fi folosite însă oricum, nu toate sunt sinonime prerfecte (cum sunt *dar* şi *însă*) şi, chiar când sunt sinonime, au anumite particularităţi care trebuie cunoscute pentru folosirea lor corectă.

O caracteristică a limbii române – strâns legată de bogăţia inventarului conjuncţional – este posibilitatea de a marca prin conjuncţii diferite gradele de opoziţie dintre termenii coordonaţi: opoziţia cea mai puternică, antagonică sau contradictorie, este exprimată de *ci*, care introduce un termen pozitiv după unul negativ (*Nu râde, ci plânge*); gradul mediu de opoziţie este exprimat de *dar*,

însă şi *or*, ultima având în plus o nuanţă specifică argumentativă (aduce un corectiv menit să antreneze o concluzie, de aceea a şi fost considerată uneori, greşit, conjuncţie conclusivă: *Mi-a cerut banii pe loc, or înţelegerea fusese altfel*); *iar* şi *şi* exprimă opoziţia cea mai slabă, având un sens apropiat de raportul de coordonare copulativă, care poate fi interpretat ca intermediar între cele două raporturi de coordonare sau chiar confundat cu raportul copulativ (cu excepţia situaţiilor în care introduc un termen negativ după unul pozitiv: *Am venit la tine, iar / şi nu la el*).

Dintre cele şase conjuncţii adversative, numai trei sunt monovalente, specializate pentru raportul adversativ: *însă*, *or* şi *ci* (ultima apare şi la raportul copulativ, dar numai în îmbinări complexe: *nu numai... ci şi*), pe când celelalte trei sunt polivalente sau plurifuncţionale: *dar* este şi conclusiv (cu o topică diferită însă, ca şi intonaţia, de altfel), *iar* este şi (pur) copulativ, *şi* este, de asemenea, şi copulativ, dar şi conclusiv.

Din păcate, bogăţia de conjuncţii adversative a limbii române nu este exploatată pe măsură de toţi vorbitorii ei. Mulţi vorbitori se rezumă la un inventar mai sărac: nu toţi recurg la neologismul *or*, de exemplu, ba adesea nici la *însă*, iar unii manifestă şi tendinţa de reducere a folosirii lui *ci* în favoarea altor conjuncţii (*dar* şi *şi*).

Bogăţia de conjuncţii echivalente reprezintă un avantaj, care nu trebuie ignorat, pentru obţinerea unei exprimări clare şi frumoase prin variaţia ei, iar cunoaşterea nuanţelor de sens şi a restricţiilor funcţionale poate să asigure proprietatea exprimării. Nu mai vorbesc de necesitatea respectării formei şi condiţiilor corecte de folosire a unor conjuncţii.

La bogăţia de conjuncţii menţionată se adaugă posibilitatea redării raportului adversativ şi prin simpla juxtapunere a termenilor în cauză, ajutată fie numai de intonaţie (*Nu vine, pleacă*), fie şi de adverbe sau locuţiuni adverbiale ca *dimpotrivă*, *totuşi*, *cu toate acestea*, *de fapt*, *în schimb*, care sunt confundate de unii cu elementele conjuncţionale (*Nu vine, dimpotrivă, pleacă* sau *Doarme, totuşi aude*); deosebirea dintre aceste elemente adverbiale cu rol de mărci suplimentare şi cele conjuncţionale este evidentă atunci când sunt folosite alături ambele tipuri de mijloace (*ci dimpotrivă*, *dar totuşi* etc.).

3. O primă problemă, elementară, de corectitudine a exprimării priveşte cunoaşterea inventarului de conjuncţii adversative ale limbii literare şi a conotaţiilor celor din alte varietăţi ale limbii. Cele şase conjuncţii enumerate ca aparţinând limbii literare actuale trebuie distinse deci de sinonimele sau cvasisinonimele lor populare şi familiare (locuţiunea conjuncţională *numai că*) şi mai ales de cele regionale sau/şi învechite (conjuncţiile *decât*, *fără*, *numai*, locuţiunea conjuncţională *numai cât*; ultimele pot fi folosite cu intenţii stilistice, în limbajul literaturii artistice).

Cunoaşterea conjuncţiilor din limba literară înseamnă şi respectarea formei lor corecte, căci unele conjuncţii adversative au şi variante formale care trebuie evitate în exprimarea literară. Conjuncţia *dar* are chiar două variante neliterare: varianta populară *da'* (atenţie la scrierea cu apostrof!) şi varianta învechită *dară*. Conjuncţia *iar* are şi ea o variantă asemănătoare cu *dară*, anume varianta învechită *iară*. Varianta *ce* a conjuncţiei *ci* este ieşită de mult din uz, dar trebuie recunoscută ca atare la lectura textelor vechi.

4. Se întâlnesc mai multe situaţii de folosire greşită a unor conjuncţii adversative în locul altora.

Uneori este vorba de confuzii datorate aspectului formal asemănător (paronimiei): unii vorbitori înlocuiesc conjuncţia *ci* cu *şi* (în construcţii ca *Nu-i la mine şi-i la ea*), iar alţii, mai numeroşi, înlocuiesc adversativul *or* cu disjunctivul *ori* (spunând *Mi-a cerut banii pe loc, ori înţelegerea fusese altfel*) sau chiar cu *oare* (*... oare înţelegerea fusese altfel*) şi *sau* (*... sau înţelegerea fusese altfel*).

Alteori substituţiile sunt de natură pur funcţională; este cazul înlocuirii frecvente a lui *ci* prin *dar* (*Nu învaţă numai înainte de teze, dar şi în restul anului*); restrângerea folosirii lui *ci* înseamnă o sărăcire a limbii, pierderea unei particularităţi a limbii române constând în existenţa unei conjuncţii adversative specializate pentru opoziţia negativ-pozitiv.

O folosire improprie are loc şi la locuţiunea adverbială *în schimb*, care tinde să apară, ilogic, în opoziţii care nu au nimic a face cu ideea de schimb sau de compensaţie (de exemplu: *Ion a luat nota 10, în schimb Maria a luat 8*).

5. Spre deosebire de coordonarea copulativă şi de cea disjunctivă, raportul de coordonare adversativă se stabileşte numai între doi termeni, dar aceştia pot fi multipli, organizaţi în subserii. În prezenţa a două raporturi adversative, aflate pe trepte diferite, în cadrul aceluiaşi enunţ este foarte important să nu se repete folosirea aceleiaşi conjuncţii: *Ea promite, dar nu se ţine de cuvânt, însă* (nu tot *dar*) *nu avem ce-i face*. Dar, chiar când sunt de trepte diferite şi exprimate diferit, succesiunea a două raporturi adversative este neindicată, întrucât poate crea dificultăţi de înţelegere adecvată.

Folosirea unor conjuncţii echivalente este necesară şi pentru evitarea învecinării aceleiaşi conjuncţii cu valori diferite, deci pentru evitarea nu atât a repetiţiei în sine, cât a unei polisemii supărătoare prin posibilitatea de confuzie (de exemplu: *Nu i-a convenit, dar a acceptat, s-a lămurit dar* sau *El întreabă, iar ea ascultă, iar nu răspunde*). Pe lângă cazurile de polivalenţă conjuncţională, trebuie evitată şi apropierea contextuală a unor omonime reprezentate de conjuncţii adversative şi de adverbe, de tipul secvenţelor *da* adverb de afirmaţie + *da'* conjuncţie (*– Te duci şi tu? – Da, da' nu cu plăcere*) sau *iar* conjuncţie + *iar* adverb „iarăşi" (*Pleca dimineaţa, iar iar venea spre seară*, respectiv *A venit iar, iar mâine pleacă*).

6. Numeroase greşeli privesc dubla marcare a raportului adversativ. Pleonasme clare, recunoscute ca atare, sunt cele constituite din cumularea conjuncţiilor *dar* şi *însă*. Vorbitorii relativ cultivaţi au de obicei grijă să evite folosirea celor două conjuncţii adversative în vecinătate imediată (*Se supără repede, dar însă îi trece la fel de repede*), dar nu sunt deranjaţi de apariţia lor la oarecare distanţă în acelaşi enunţ, deşi ea este deopotrivă de pleonastică (*Se supără repede, dar la fel de repede îi trece însă* sau *Se supără repede, dar până a doua zi însă îi trece*).

Trebuie să se facă deosebire între aceste pleonasme intolerabile, care constau în folosirea cumulată a două conjuncţii adversative, şi însoţirea unei conjuncţii adversative de un adverb sau o locuţiune adverbială cu rol de întărire a raportului adversativ: deşi redundante, îmbinările de tipul *ci dimpotrivă*, *dar* (sau *însă*) *în schimb*, *dar* (sau *însă*, *şi*) *totuşi* (sau *cu toate acestea*) sunt corecte.

7. Asemănătoare cu dubla marcare sau întărirea raportului de coordonare adversativă este şi marcarea mixtă a opoziţiei prin elemente joncţionale subordonatoare şi coordonatoare. Se ştie că raportul de coordonare adversativă are două corespondente în planul subordonării: raportul concesiv şi cel opoziţional. Unii vorbitori construiesc propoziţii subordonate de aceste specii – concesive şi opoziţionale – cu corelative în regentă reprezentate de conjuncţii coordonatoare adversative; de exemplu: *Cu toate că plouă, dar nu-mi iau umbrela*, respectiv *Dacă înainte îl crezuse om cinstit, acum însă s-a lămurit*. Acestea sunt construcţii hibride, neadmise în limba literară actuală.

8. La folosirea în scris a conjuncţiilor adversative se constată adesea nerespectarea unor reguli de punctuaţie.

De reţinut că înaintea conjuncţiilor adversative *ci*, *dar*, *însă*, *or* plasate în fruntea termenului coordonat se pune totdeauna un semn de punctuaţie, de obicei virgulă sau linie de pauză, dar şi punct şi virgulă sau chiar punct, mai ales în cazul lui *or*. Sub influenţa limbilor în care nu este obligatorie folosirea unui semn de punctuaţie înaintea conjuncţiilor adversative, în ultimul timp se observă şi la noi tendinţa de omitere a virgulei înaintea conjuncţiilor *ci* şi *dar*, mai ales în enunţuri cu subserii de coordonare (de exemplu: *E mică dar pricepută, or asta contează*).

Conjuncţia *or* se găseşte într-o situaţie aparte prin faptul că se permite folosirea virgulei şi după ea (*Mi-a cerut banii pe loc; or, înţelegerea fusese altfel*). După modelul ei, a apărut tendinţa de folosire a virgulei şi după *dar*, probabil din dorinţa de a se reda astfel o anumită pauză din vorbire, mai cu seamă când *dar* urmează după punct sau punct şi virgulă (*S-ar putea să acceptăm; dar, mai avem timp de gândit*). Prin urmare, în legătură cu punctuaţia conjuncţiei adversative *dar* acţionează în prezent două tendinţe opuse; omiterea virgulei necesare înainte de ea şi apariţia superfluă a unei virgule după ea.

Dacă tendinţele menţionate aici sunt incipiente şi de aceea nesemnalate încă, altele sunt foarte răspândite, în ciuda criticilor repetate: contrar normelor în vigoare, se practică pe scară largă folosirea virgulei după conjuncţia *însă* din fruntea unui termen

coordonat adversativ, înaintea aceleiaşi conjuncţii plasate la sfârşitul unui asemenea termen sau, situaţia cea mai frecventă, încadrarea ei între virgule atunci când este plasată în mijlocul termenului coordonat (după cum se ştie, *însă* este singura conjuncţie adversativă cu topică liberă). Cu privire la conjuncţia *şi* cu valoare adversativă şi la unele elemente adverbiale întăritoare ale raportului adversativ se confundă permisiunea de folosire facultativă a virgulei cu obligativitatea ei; de reţinut că nu e obligatorie folosirea virgulei înainte de *şi* adversativ sau încadrarea între virgule a adverbelor de tipul *totuşi.*

Sumara trecere în revistă a problemelor de cultivare a limbii în care este implicată coordonarea adversativă ar trebui să ducă la concluzia de a nu se (mai) neglija acest capitol al gramaticii româneşti.

LLR XXIX, 2000, nr. 2, p. 3–6.

FORME VERBALE CU FUNCŢIE CIRCUMSTANŢIALĂ DE RELAŢIE ÎN CONSTRUCŢII TAUTOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. În limba română literară actuală singura formă verbală cu funcţie circumstanţială de relaţie („cât despre / în ce priveşte acţiunea de a...") este s u p i n u l cu prepoziţia *de*[1], care este folosit drept complement în construcţii tautologice[2] cu un regent reprezentat de o formă verbală – predicativă sau nepredicativă[3], exprimată sau subînţeleasă – a aceluiaşi verb, mai rar a unui (cvasi)sinonim sau a unui substitut generic[4]: *De văzut, am văzut*; *De văzut, pot vedea*; *De*

[1] Vezi ^{2}GLR II, p. 193, 195. Cea mai bogată ilustrare cu exemple literare a supinului cu această funcţie se găseşte la Sandfeld/Olsen, SR I, p. 276–277. Contribuţii interesante în diverse articole ale lui M. A. Gabinschi şi, în ultimul loc, în volumul autorului *Din problemele gramaticii şi derivării române*, Chişinău, 1991, p. 117–122; numeroase exemple populare într-un articol de Gh. Rusnac menţionat în volumul citat. O descriere recentă a dat Gabriela Pană Dindelegan, *Un tipar sintactic de „tematizare forte": **De văzut, am văzut destule***, în LL XLVI, 2001, nr. 1–2, p. 5–14, care îşi propune „rafinarea descrierii şi a interpretării din diverse perspective (sintactică, semantică, stilistico-pragmatică şi comparativă" (p. 5).

[2] Vezi ^{2}GLR II, p. 415–416. Unele construcţii sunt considerate de M. A. Gabinschi, *loc. cit.*, cvasitautologice.

[3] După părerea Gabrielei Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 5–6, forma regentă, cea a verbului repetat, ar fi numai la un mod personal / predicativ; în realitate, poate apărea ca regent oricare dintre modurile nepersonale / nepredicative: infinitivul – fie singur (*De vorbit, nu poate vorbi.* I. Creangă), fie în construcţii infinitivale relative (*De dormit aveţi unde dormi* şi *De ras n-avea cu ce se rade.* M. Sadoveanu; exemplele se găsesc la Sandfeld/Olsen, *lucr. cit.*, p. 277) –, gerunziul (*De văzut, l-am văzut venind*), participiul (*De chemat, trebuie chemate*) şi chiar supinul (*De mers, are de mers* sau *trebuie mers*).

[4] Pentru ultima situaţie vezi Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 7: „Rar, reluarea informaţiei se face printr-un «pro-verb» (verbul *face* cu rolul de substitut verbal, însoţit de forma *o* cu valoare neutră: *De cerşit, a făcut-o în toată regula, numai că...*)"; în locul pronumelui personal *o* poate apărea la fel de bine pronumele demonstrativ feminin cu valoare neutră *asta*: *De cerşit, a făcut asta în toată regula.*

văzut, pot[5]; *De văzut, abia l-am văzut*; de obicei construcția are sau doar presupune o continuare adversativă (, *dar / însă / numai că / ci*...). În alte varietăți ale limbii (în limba veche și la nivel dialectal) supinul are două echivalente: modul i n f i n i t i v, care apare tot în calitate de complement de relație, în aceeași propoziție cu forma verbală regentă, și modul c o n j u n c t i v, care apare ca predicat al unei propoziții de relație, subordonată propoziției cu forma verbală regentă. Cunoașterea situației din graiurile dacoromâne în ce privește aceste două echivalențe datorează mult cercetărilor regretatei Magdalena Vulpe.

Folosirea cu aceeași funcție sintactică și în aceeași construcție tautologică a infinitivului scurt a fost semnalată pentru limba veche de Finuța Asan și Laura Vasiliu[6], cu două citate din secolele al XVII-lea (Varlaam) și al XVIII-lea (Neculce), precum și de Ion Diaconescu[7], cu un citat din secolul al XVI-lea (Coresi), pe lângă reluarea celorlalte două; citatul din Varlaam este dat și de C. Frâncu[8]: [...] *iară a o cheltui nu o cheltuiră amândoi într-un chip*. Iată-le și pe celelalte două: *A zice ei că nu sântem greșiți, nu putea să zică* (Coresi); *Ghica-vodă s-au spus de unde este de locul lui, iar a cunoaște pe vezirul nu-l cunoștea* (Neculce). De asemenea, infinitivul scurt în această construcție a fost semnalat de mine[9] pentru limba populară din secolul al XIX-lea – într-un basm cules de M. Eminescu: *De numele d-tale am auzit, dar a vedea nu te-am văzut*, citat preluat și în Gramatica Academiei[10], ediția a doua, și în alte lucrări – iar, ulterior, Magdalena Vulpe[11] l-a înregistrat în subdialectul maramureșean actual (3 exemple: *A durmi nu pot durmi*; *A se cununa se pot cununa oricând*; *A vedea nu vede*).

[5] Un exemplu literar, din I. Agârbiceanu, la Sandfeld/Olsen, SR I, p. 277: *Dar de mâncat poți, mătușo?* M. A. Gabinschi, *lucr. cit.*, p. 119, numește „apocopare" omiterea verbului care ar trebui să fie repetat.

[6] *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG I, 1956, p. 110.

[7] *Infinitivul în limba română*, București, 1977, p. 167.

[8] În *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coordonator: Ion Gheție, București, 1997, p. 357.

[9] Avram, *Evoluția*, p. 226.

[10] ²GLR II, p. 193.

[11] În *Tratat de dialectologie românească*, coodonator: Valeriu Rusu, Craiova, 1984, p. 343.

După cum se vede din exemplele date, în dialectul dacoromân, atât în limba literară, cât și în unele graiuri actuale, infinitivul cu funcția de complement de relație are forma scurtă și este însoțit de marca prepozițională *a*. În dialectul aromân infinitivul cu aceeași funcție are forma lungă (singura existentă în acest dialect) și este însoțit de prepoziția *ti*. Situația diferită din aromână a fost semnalată de Gabriela Pană Dindelegan[12], cu exemple ca *Ti diznudari nu s-diznoadâ aestu nodu*. Pentru celelalte două dialecte sud-dunărene nu dispun de informații.

Folosirea similară a conjunctivului (ca predicat al unei propoziții circumstanțiale de relație) a fost semnalată pentru limba veche de mine[13], cu un citat de la începutul secolului al XVIII-lea, din *Cronica anonimă* muntenească: *Să mai zică ei ceva, nimică n-au mai zis, fără decât: greșiți sântem, Doamne, greșiți și ce va fi voia Mării[i] tale*, iar, ulterior, Magdalena Vulpe[14] a înregistrat-o în limba populară actuală, în diferite regiuni (câte un punct din Muntenia, Moldova și Munții Apuseni): *Să le mai scape / d-abia le-a scăpat*; *Când mă uit eu în spatele meu să mai fie cățelul / nu mai era*; *Și bogații* [...] *nu ne ținea iarna la ei* [...] *să ne ție ei*; unul dintre exemple are, în loc de *să*, conjuncția compusă *ca să*: *Ca să facă așa batjocură de noi / nu prea făcea*.

Rezultă deci că despre „imposibilitatea substituției supinului cu echivalentele (sinonimele) acestuia"[15] în construcția analizată nu se poate vorbi pentru limba română în ansamblu, cu toate varietățile ei diacronice, diatopice și diastratice, ci numai pentru o parte din dialectul dacoromân, restrânsă la limba literară actuală și la majoritatea graiurilor actuale.

Dincolo de formele verbale propriu-zise, un echivalent al celor trei construcții menționate până acum poate fi un substantiv nume de acțiune din familia verbului regent (infinitiv lung, derivat regresiv sau

[12] *Art. cit.*, p. 12.

[13] Mioara Avram, *loc. cit.*

[14] *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, 1980, p. 225.

[15] Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 6. Autoarea menționează anume faptul că substituțiile cu infinitivul scurt și cu conjunctivul „sânt totalmente nepermise".

bază a verbului în cauză). Folosirea infinitivului lung în această construcție a fost și ea semnalată pentru limba veche, de I. Diaconescu[16], cu un citat din Coresi: *Și de înțelegere-i nicidinioară nu înțelegem*. Cu anumite infinitive lungi substantivizate asemenea construcții mi se par posibile și în limba actuală, deși nu pot furniza acum atestări scrise ale lor; de exemplu: *De mâncare, avem ce mânca*. Pentru alte abstracte verbale nume de acțiune (derivate românești sau baze ale verbelor respective) citate cu astfel de construcții din literatura populară se găsesc în DA, s. v. *de* (prepoziție) II, 4 a: *Nici de goană m-au gonit, nici de fugă n-am fugit*.

2. Între cele trei forme verbale cu funcție circumstanțială de relație există deosebiri în privința posibilității de a avea determinanți proprii.

Toate trei pot fi însoțite de complemente (circumstanțiale și necircumstanțiale) și de propoziții corespunzătoare acestora[17], dar supinul nu poate avea complemente directe sau indirecte exprimate prin clitice pronume personale (compară citatul din Varlaam, dat în § 1, *Iară a o cheltui nu o cheltuiră amândoi într-un chip* cu *De cheltuit, nu o cheltuiră...*); de asemenea, supinul nu poate apărea însoțit de un clitic pronume reflexiv (compară exemplul din subdialectul maramureșean, dat în § 1, *A se cununa se pot cununa oricând* cu *De cununat, se pot cununa oricând*).

Supinul pare a se deosebi de celelalte două moduri prin imposibilitatea de a avea subiect. Subiectul apare în mod curent în construcțiile cu conjunctivul (vezi, mai sus, exemple ca *Să mai zică ei ceva, nimică n-au mai zis* [...] și [...] *să mai fie cățelul / nu mai era*),

[16] *Lucr. cit.*, p. 77.

[17] Afirmația Gabrielei Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 6, privitoare la „absența, în mod curent, a determinanților supinului" este discutabilă. După părerea mea, nu se justifică asteriscul pus de autoare la exemplul **De plecat dimineața pe jos, aș pleca*. De altfel, afirmația citată este contrazisă implicit de exemplele date de autoare, la pagina precedentă, pentru supinul locuțiunilor verbale, în care deci verbul centru are determinanți: *De ținut minte, îl țin minte destul de bine*; *De venit în fire, mi-am venit din prima clipă*; vezi (la aceeași pagină) și *De părut bine, sigur că-mi pare bine*.

dar, mai rar, el este exprimat și pe lângă un infinitiv (vezi citatul din Coresi: *A zice ei că nu sântem greșiți, nu putea să zică*. Cel mult, supinul poate apărea cu un subiect când acesta este precedat de anumite adverbe: *De venit și ei, au venit*.

Complementul de relație exprimat prin supin sau infinitiv este relativ frecvent o parte dezvoltată de propoziție. La supin intervin unele restricții, dar tocmai posibilitatea lui de a avea determinanți specifici verbului – de tipul complementului direct din *De făcut greșeli, a făcut* – este dovada peremptorie a faptului că supinul din construcția în discuție are valoare de verb, și nu de substantiv nume de acțiune.

3. Descrierea sintactică a construcțiilor în discuție implică și referiri la topică, precum și la fonetică (prozodie) și la grafie (punctuație).

În marea majoritate a atestărilor complementul de relație exprimat prin supin și propoziția de relație cu predicatul la conjunctiv sunt antepuse elementului regent. Deși s-a afirmat că topica aceasta este singura posibilă[18], există și exemple cu postpunere: pentru supin vezi citatele literare *Pot mânca de mâncat* (I. Agârbiceanu) și *Îl durea de durut* (P. Ispirescu), amândouă date de Sandfeld/Olsen[19], iar pentru conjunctiv vezi citatul regional din § 1 *Și bogații* [...] *nu ne mai ținea iarna la ei* [...] *să ne ție ei*, dat de Magdalena Vulpe.

Mai ales când sunt antepuse, complementul de relație și propoziția corespunzătoare sunt separate printr-o pauză, mai mare sau mai mică, de elementul regent; în terminologia Gramaticii Academiei, ele sunt „izolate"[20]. Pauza respectivă nu este însă totdeauna marcată printr-un semn de punctuație în grafia autorilor sau a editorilor. Supinului cu *de* i s-a atribuit caracteristica generală de a fi separat prin

[18] Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 5: „topica celor două componente este *fixă*, fiind neacceptabile turnuri de frază ca **Am mai ura, de urat*; **Sigur că am mers la facultate, de mers*" (la primul exemplu prezența asteriscului este discutabilă).

[19] Sandfeld/Olsen, SR I, p. 277.

[20] ²GLR II, p. 10–11.

virgulă[21], dar uneori el nu este urmat de niciun semn de punctuație; în această situație sunt 16 dintre cele 19 citate cu supinul antepus date de Sandfeld/Olsen[22], aparținând unor scriitori ca I. Creangă, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, I. Agârbiceanu, în timp ce virgula apare în numai două citate (unul din T. Arghezi, altul din M. Lungianu, care la celălalt nu pune nici un semn). În locul virgulei, ca și în alte situații, se poate folosi linia de pauză. Un echivalent al semnelor de punctuație consacrate pentru marcarea pauzei din exprimarea orală este bara folosită în transcrierea textelor dialectale; vezi, în § 1, două exemple cu bară după propozițiile de relație cu predicatul la conjunctiv. Cel mai interesant este însă faptul că într-un citat din P. Ispirescu dat de Sandfeld/Olsen se întâlnește, după supin, semnul întrebării: *Darămite de învățat? Învăța ca nealții pe lumea asta albă.*

4. Detaliul, aparent minor, al marcării pauzei prin semnul întrebării este semnificativ întrucât confirmă o ipoteză explicativă cu privire la originea acestui circumstanțial de relație într-o interogație. Anume, W. Vondrák[23] a susținut, pentru limbile slave, că folosirea cu această funcție a verbului la infinitiv pus în fruntea propoziției (numit de el infinitiv „epanaleptic") derivă dintr-o întrebare la care verbul repetat dă răspunsul, vorbitorul concepând construcția în felul următor: rus. *A, prodavat'? Prodaju*; interpretarea aceasta este admisă de I. Bacinschi și pentru infinitivele fără prepoziție din limbile romanice – numite de unii cercetători (de exemplu, de W. Meyer-Lübke[24]) „de intensitate" –, pe care le consideră înrudite cu infinitivele exprimând îndoiala sau „autoexhortația". Pentru limba română interpretarea interogativ-dubitativă mi se pare adecvată îndeosebi pentru conjunctivul predicat al unei propoziții circumstanțiale de relație; vezi citatul din I. Neculce și cele populare reproduse în § 1 (*Să mai zică ei ceva, nimică n-au mai zis* etc.). Menționez că legătura

[21] Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 5.

[22] *Lucr. cit.*, p. 276–277.

[23] Citat de Ilie Bacinschi, *L'infinitif et les moyens de son remplacement. Étude de syntaxe historique et comparée*, București, 1946, p. 41–43.

[24] Vezi p. 42 din lucrarea precitată.

cu o posibilă întrebare originară se poate face și în cazul nominativului izolat (*nominativus pendens*)[25], interpretabil drept circumstanțial de relație; vezi exemple ca *Pădurea, nu putem culege o frunză din ea* (Z. Stancu)[26].

5. După cum reiese din exemplele reproduse de I. Bacinschi[27] după W. Vondrák și după W. Meyer-Lübke, limbi indo-europene din diverse familii (romanice, slave, baltice) cunosc folosirea infinitivului cu funcție circumstanțială de relație în construcții tautologice de tipul discutat aici. Tautologii infinitivale se întâlnesc și în limbi semitice[28].

În limbile romanice occidentale infinitivul cu această funcție este sau fără nicio prepoziție (vezi it. *Mangiar, mangio poco*, ret. *Teméi mę temi*, sp. *Él, saber, no lo sabe*, port. *Eu cantar cantava bem*) sau cu prepoziții descendente din lat. *per* (it. *Per vedere, no ho visto niente*) sau din lat. *pro* (fr. *Pour me soigner elle m'a soigné*)[29]. Aceste limbi se deosebesc deci de română nu prin folosirea însăși a infinitivului cu această funcție[30], ci prin folosirea lui fără nicio prepoziție sau cu alte prepoziții decât în română (vezi în dacoromână prepoziția desemantizată *a*[31], devenită marcă a infinitivului în orice funcție, din lat. *ad*, și *de*, din lat. *de*, folosită numai cu infinitivul lung

[25] Vezi G. Nedioglu, *Independența subiectului*, în LR IV, 1955, nr. 2, p. 13–22 (p. 13: „acest subiect enunțat, dar lăsat deoparte, fără să i se mai atribuie vreo funcțiune sintactică în propoziție, a fost numit n o m i n a t i v u s p e n d e n s «nominativ în suspensie» sau n o m i n a t i v a b s o l u t «de sine stătător», de unde și numele de «subiect independent»").

[26] Unul dintre exemplele date de G. Nedioglu, *art. cit.*, p. 13.

[27] *Lucr. cit.*, p. 42–43.

[28] Vezi studiul lui A. Rieder (pentru ebraică) și pe cel al lui J. Solá-Solé (pentru ugaritică) la care trimite M. A. Gabinschi, *lucr. cit.*, p. 121, 127.

[29] Exemple mai numeroase din diverse limbi romanice la I. Bacinschi, *lucr. cit.*, p. 42; vezi și: Ioana Vintilă-Rădulescu, în *Enciclopedia limbilor romanice*, coordonator: Marius Sala, București, 1989, s. v. ***relație** (limitativ, referențial), **complement circumstanțial de** ~*, pentru franceză; Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 12, pentru italiană.

[30] Cum afirmă I. Bacinschi, *lucr. cit.*, p. 42, și Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 12.

[31] Ceea ce permite considerarea acestui infinitiv din dacoromână drept identic în fond cu infinitivul fără prepoziție din celelalte limbi romanice.

substantivizat, iar în aromână prepoziția *ti*, variantă – alături de *trî, tri, tă, te* – a lui *tră* < lat. *trans*). Cum rezultă din cele arătate în § 1, româna (mai exact, dacoromâna) dispune, în plus față de celelalte limbi romanice, de posibilitatea exprimării funcției circumstanțiale de relație prin încă două forme verbale: modul supin, inexistent în Romania occidentală, și modul conjunctiv, care corespunde în multe situații infinitivului panromanic. Cele trei moduri menționate sunt echivalente în (daco)română în diverse funcții sintactice; de exemplu: *A critica / de criticat / să critici este ușor* (funcție de subiect), *S-a săturat a cânta / de cântat / să cânte* (funcție de complement indirect).

Din folosirea infinitivului (scurt) fără prepoziție (alta decât marca *a*) s-a dezvoltat, ca inovație românească, folosirea cu aceeași valoare a conjunctivului (cu marca *să*) în propoziții circumstanțiale de relație, conform vechii tendințe generale de înlocuire a infinitivului cu conjunctivul. Concurența dintre cele două moduri a fost studiată sub aspect diacronic de mai mulți cercetători[32], iar sub aspect sincronic situația din dacoromână a fost studiată de Magdalena Vulpe[33].

Supinul cu *de* din dacoromână în funcție circumstanțială poate fi pus în legătură cu infinitivul lung substantivizat atestat (izolat) tot cu *de* în limba veche, precum și cu alte nume de acțiune construite cu aceeași prepoziție (vezi § 1). Echivalența generală a supinului cu infinitivul – reflectată atât de concurența dintre cele două moduri în cadrul limbii române, cât și de faptul că supinului din română îi corespunde infinitivul în alte limbi – l-a determinat pe M. A. Gabinschi să numească supinul „infinitiv secundar"[34] sau „infinitiv nou"[35].

Supinului cu *de* din dacoromână în construcțiile de tipul *De lucrat, lucrez* i s-a găsit o paralelă în albaneză: *Për të punuar, punoj*

[32] Vezi, printre alții, C. Frâncu, *Cu privire la „uniunea lingvistică balcanică". Înlocuirea infinitivului prin construcții personale în limba română veche*, în ALIL XX, 1969, p. 69–115.

[33] *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctivul în limba română*, în „Fonetică și dialectologie" V, 1963, p. 123–153.

[34] *Infinitivul secundar dacoromân*, în „Anale științifice ale Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. Institutul de Limbă și Literatură" IX, 1959.

[35] *Cvazitautologiile neoinfinitivale în română (contribuție tipologică)*, în M. A. Gabinschi, *lucr. cit.* în nota 1, p. 117–122.

„de muncit, muncesc", construcție în care secvența formată din prepoziția *për* și un substantiv neutru de origine participială reprezintă un infinitiv, echivalat de Grigore Brâncuș[36] cu un supin. Paralelismul cu albaneza permite ipoteza că această construcție are o vechime mai mare decât ar rezulta din atestările ei târzii.

6. Deși este atât de bogată în forme verbale care pot avea funcție circumstanțială de relație, româna are limite referitoare la folosirea verbului *a fi* în această funcție.

La infinitiv verbul *a fi* nu este deloc atestat, deci nu există construcții cu exact aceeași structură ca fr. *pour être sot, il est sot*, it. *Per essere bello, è bello*.

În propoziții circumstanțiale de relație cu predicatul la conjunctiv verbul *a fi* este atestat izolat cu valoare predicativă (nu de copulă); vezi, în § 1, exemplul *Când mă uit eu în spatele meu să mai fie cățelul / nu mai era*.

În ce privește supinul lui *a fi*, Maria Manoliu-Manea[37] și Gabriela Pană Dindelegan[38] au relevat o restricție care constă în folosirea lui numai cu referire la trecut, nu și la prezent sau la viitor: *De fost, a fost* (dar nu și **De fost, este* sau **De fost, va fi / o să fie*). Limitarea la trecut a folosirii supinului lui *a fi* este valabilă însă doar pentru limba literară și pentru majoritatea graiurilor dacoromâne, unde acest mod are forma *fost*, căci în unele graiuri din Transilvania s-a creat altă formă de supin, anume *fiut* (cu variantele fonetice *ḱiut, śiut*, hipercorect *ĉiut*), care este atestată fără limitări temporale, referindu-se atât la trecut: *De fiut, poate c-o fi foastă, da nu l-am văzut*, cât și la prezent sau la viitor: *De fiut, sânt pești*; *De fiut, sânt* sau *vor fi (poame), dar nu-s bune*[39]. Noua formă, regională, de supin a fost explicată de R. Todoran, de la care am preluat exemplele precedente,

[36] *O concordanță gramaticală româno-albaneză: modul supin*, în LL XIII, 1967, p. 99–105.

[37] *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, București, 1993, p. 110.

[38] *Art. cit.*, p. 6.

[39] Romulus Todoran, *Contribuții de dialectologie română*, București, 1984, p. 111–112.

exclusiv sub raport formal, ca analogică după *ştiut*; de bună seamă însă înlocuirea lui *fost* cu *fiut* a avut şi o motivaţie de ordin semantic, anume faptul că tema lui *fiut* este simţită ca neutră din punct de vedere temporal şi aspectual.

De menţionat că în funcţia discutată supinul lui *a fi* este atestat numai când acest verb are sens plin (în linii mari, „a exista"). Unicul exemplu cu *a fi* copulativ dat de Gabriela Pană Dindelegan[40] (fără indicarea unei surse) este cu numele predicativ pe lângă verbul principal, în partea a doua a construcţiei: *De fost, am fost şi profesor, dar asta nu mai contează acum!*; totuşi, deşi nu dispun de atestări, nu mi se pare imposibilă apariţia numelui predicativ pe lângă supinul *de fost* cu valoare de verb copulativ: *De fost profesor, a fost şi el*; *De fost lacom, a fost într-adevăr* şi nici apariţia participiului pe lângă acelaşi supin cu valoare de verb auxiliar pentru diateza pasivă: *De fost lăudată, a fost nu o dată.*

De cele mai multe ori este omis supinul lui *a fi* cu valoare de copulă, rezultând un complement de relaţie exprimat prin prepoziţia *de* şi un adjectiv sau un substantiv, care la termenul regent din construcţia tautologică sunt nume predicative: *De frumoasă, eşti frumoasă, dar ia nu ţ-o ştii coasă*; *De frate, frate să-mi fii, dar la noi mai rar să vii*[41]. Acest tip de complement de relaţie există şi în italiană: *Per bello, è bello* (alături de *Per essere bello, è bello*)[42] La fel, este omis de obicei supinul lui *a fi* cu valoare de verb auxiliar al diatezei pasive, rezultând un complement de relaţie exprimat prin prepoziţia *de* şi un participiu (care la termenul regent este parte componentă – exprimată sau subînţeleasă – a formei pasive complete): *De lăudată, a fost lăudată nu o dată*[43]; *De lăudată, a fost nu o dată.*

7. Aşadar individualitatea românei între limbile romanice în privinţa folosirii unui verb în funcţie circumstanţială de relaţie constă în:

– pluralitatea formelor verbale (trei vs. una) prin care se poate exprima această funcţie în limba română în sens larg, adică incluzând varietăţile ei diacronice, diatopice şi diastratice (vezi §§ 1 şi 5);

– folosirea infinitivului însoţit de alte prepoziţii decât cele care apar în aceste construcţii în restul Romaniei (§§ 1 şi 5);

– opţiunea limbii literare şi a majorităţii graiurilor dacoromâne pentru supin (cu *de*), a cărui folosire are unele restricţii referitoare la determinanţi, spre deosebire de infinitivul din celelalte limbi romanice (§§ 2 şi 6);

– particularităţile prezentate de apariţia verbului „a fi" în funcţia discutată (§ 6).

Direcţii în cercetarea lingvistică actuală. In memoriam Magdalena Vulpe, coordonatori: Gabriela Duda, Domniţa Tomescu, Ploieşti, Editura Universităţii din Ploieşti, 2005, p. 23–31 (o versiune a acestui articol a fost prezentată, în 6 decembrie 2001, drept comunicare la sesiunea ştiinţifică anuală a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române, Bucureşti).

---

[40] *Art. cit.*, p. 6.

[41] Exemple date în ²GLR II, p. 416, respectiv 195.

[42] Exemple date de Laurenţia Dascălu Jinga în manualul său de gramatică a limbii române pentru italieni (sub tipar).

[43] Vezi şi exemplul *De bătut, a fost bătut mereu*, dat de Gabriela Pană Dindelegan, *art. cit.*, p. 6.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALIL = „Anuar de lingvistică şi istorie literară”, Iaşi.

Arghezi, C. O. = Tudor Arghezi, *Cântare omului*, stihuri de..., Bucureşti, ESPLA, 1956.

Arghezi, P. T. = Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, ediţia a II-a, Bucureşti, ESPLA, 1956.

Arghezi, V. = Tudor Arghezi, *Versuri*, Bucureşti, ESPLA, 1961.

Arghezi, Versuri = Tudor Arghezi, *Versuri*, ediţie definitivă îngrijită de autor, a treia ediţie iarăş[i] adăugită, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943.

Avram, *Evoluţia* = Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1960.

Avram, [1, 2]GPT = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti: [ediţia I], 1986; ediţia a II-a revăzută şi adăugită, 1997.

Avram, PEC = Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, Bucureşti, 1987.

Avram, SM = Mioara Avram, *Studii de morfologie a limbii române*, Bucureşti, 2005.

B 1688 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei Vechi şi Noao Leage toate...*, Bucureşti, 1688.

Bart, D. U. = Jean Bart (Eugeniu P. Botez), *Datorii uitate*, Bucureşti, ESPLA, 1954.

Bălcescu, O. II = N. Bălcescu, *Opere*, vol. II *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953.

Beniuc, V. A. II = Mihai Beniuc, *Versuri alese*, II, Bucureşti, ESPLA (Biblioteca pentru toţi), 1955.

Bianu, DR I, I 1 = *Documente româneşti*, reproduse după originale sau după fotografii, sub supravegherea bibliotecarului Academiei Române Ioan Bianu, partea I..., tomul I, fascicola 1, Bucureşti, 1907.

BL = „Bulletin linguistique”, Bucureşti.

Bogza, A. = Geo Bogza, *Anii împotrivirii. Reportaje, pamflete, articole, 1934–1939*, Bucureşti, Editura Tineretului a C.C. al U.T.M., 1953.

Bogza, S. P. II = Geo Bogza, *Scrieri în proză*, II, Bucureşti, ESPLA, 1957.

Bolintineanu O. = Dimitrie Bolintineanu, *Opere*, cu un studiu introductiv de Al. I. Ştefănescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică şi Didactică, 1951.

Brăescu, C. D. = Gh. Brăescu, *Clubul decavaţilor*, schiţe humoristice, Bucureşti, Editura „Cartea Românească”, 1929.

Candrea, PS II = I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, ediţiune critică de..., II *Textul şi glosarele*, Bucureşti 1916.

Cantemir, D. = Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*, Iaşi, 1698.

Cantemir, Divanul = *Operele principelui Demetriu Cantemir*, tom. V *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor. Divanul*, publicate de G. Sion, Bucureşti, 1878.

Caragiale, O. I–II = I. L. Caragiale, *Opere*, ediţie îngrijită de Paul Zarifopol, Bucureşti, Editura „Cultura Naţională”: I *Nuvele şi schiţe*, 1930; II *Nuvele şi schiţe*, 1931.

Caragiale, Opere I–II = I. L. Caragiale, *Opere*, ediţie critică de Al. Rosetti, Şerban Cioculescu, Liviu Călin, cu o introducere de Silvian Iosifescu, Bucureşti, ESPLA: I *Teatru*, 1959; II *Momente, schiţe, notiţe critice*, 1960.

CC_2 = [Coresi, Cazania a II-a] = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I *Textul*, Bucureşti, 1914.

CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj(-Napoca).

CLit. = *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, 1969.

Costin, Let. = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.

Costin, O. = Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958.

Coșbuc, B. I. = George Coșbuc, *Balade și idile*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1893.

Coșbuc, F. T. = George Coșbuc, *Fire de tort*, versuri, ediția a II-a, București, Editura Librăriei Casa Școalelor, C. Sfetea, 1898.

Coșbuc, P. = George Coșbuc, *Poezii*, București, Editura de Stat, 1951.

Creangă, A. = Ioan Creangă, *Scrierile lui...*, vol. II *Diverse*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1892.

Creangă, O. = Ion Creangă, *Opere*, București, ESPLA, 1953.

Creangă, P. = Ioan Creangă, *Scrierile lui...*, vol. I *Povești*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1890.

Crest. II = *Crestomație romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan..., volumul al II-lea *Secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, București, 1965.

CT = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov, 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicesști, 1574*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, 1963.

CV = *Codicele Voronețean, cu un vocabulariu și studiu asupra lui*, de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1885.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.

Delavrancea, H. T. = Delavrancea, *Hagi-Tudose. Tipuri și moravuri*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1903.

Delavrancea, O. II = Delavrancea, *Opere*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Aurel Martin, vol. II *Teatru*, București, ESPLA, 1954.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române. DEX* (conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche), București, 1975.

DÎR = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea...* Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, 1979.

DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă (redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; la ultimele volume Marius Sala, Gheorghe Mihăilă), București, 1965–.

DLRC = Institutul de Lingvistică din București (sub direcția lui Dimitrie Macrea), Institutul de Lingvistică din Cluj (sub direcția lui Emil Petrovici), *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București: I, 1955; II, 1956; III, IV, 1957.

DM = Institutul de Lingvistică din București (sub direcția lui D. Macrea), *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.

Drăganu, ES = *Elemente de sintaxă a limbii române*, lucrare postumă, București, 1945.

Dumitriu, B. F. = Petru Dumitriu, *Bijuterii de familie*, București, Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R, 1949.

Eminescu, O. I, IV = M. Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București: I *Poezii tipărite în timpul vieții*, I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939; IV *Poezii postume*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952.

ESPLA = Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

FN = Emil Vîrtosu, *Foletul novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brăncoveanu, 1693–1704*, București, 1942.

Galaction, O. I = Gala Galaction, *Opere*, I, București, Editura pentru Literatură și Artă a Societății Scriitorilor din R.P.R., 1949.

Galaction, O. G. = Gala Galaction, *Oameni și gânduri din veacul meu*, București, ESPLA, 1955.

Ghica, S. = Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, publicate de C. I. Bondescu și D. Mărăcineanu, București, Editura „Cultura Românească”, 1940.

[1,2]GLR I–II = Institutul de Lingvistică din București, *Gramatica limbii române* I–II, București: [ediția I] (redactor responsabil Dimitrie Macrea), 1954; ediția a II-a revăzută și adăugită

(coordonare: Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu), 1963, tiraj nou 1966.
[1]*Grammaire Larousse* = *Grammaire Larousse du XXe siècle*, avec la collaboration de: Félix Gaiffe, Ernest Maille, Ernest Breuil, Simone Jahan, Léon Wagner, Madeleine Marijon, Paris, 1936.
[2]*Grammaire Larousse* = Jean-Claude Chevalier, Claire Blanche-Benveniste, Michel Arrivé, Jean Peytard, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1964.
Graur, TA = Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968.
Grevisse, *Le bon usage* = Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, neuvième édition revue, Gembloux/Paris, 1969.
GRJ II, 1–2 = Akademija Nauk SSSR, Institut jazykoznanija, *Grammatika russkogo jazyka* (redakcionnaja kollegija: V. V. Vinogradov, E. S. Istrina), Moscova, tom II *Sintaksis*: časť pervaja – časť vtoraja, 1954.
Hogaş, M. N. = Calistrat Hogaş, *În Munții Neamțului*, ediția a III-a, Editura „Cartea Românească", 1937.
Iordan, GLR = Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 1937.
Iordan, [2]LRA = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediția a II-a, București, 1948.
Iordan, [2]LRC = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956.
Ispirescu, L. = Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor, adunate din gura poporului*, București, Tipografia Academiei Române, 1892.
Jarník/Bârseanu, D. = Ioan Urban Jarník şi Andrei Bârseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, date la iveală de..., București, Edițiunea Academiei Române, 1885.
Jebeleanu, V. A. = Eugen Jebeleanu, *Versuri alese*, București, ESPLA, 1954.

Limba română = Institutul de lingvistică din București, *Limba română. Fonetică – Vocabular – Gramatică*, București, 1956.
LL = „Limbă şi literatură", București.
LLR = „Limba şi literatura română", București.
LR = „Limba română", București.
Macedonski, O. I = Alexandru Macedonski, *Opere*, ediție critică, cu studii introductive, note şi variante, de Tudor Vianu, I *Poezii*, București, Fundația pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1939.
NC = *Ceasornicul domnilor* de Antonio de Guevara, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică de Gabriel Ştrempel, București, 1976.
Negruzzi, S. I = Constantin Negruzzi, *Scrierile lui...*, volumul I *Păcatele tinereților*, București, Librăria Socec & Comp., 1872.
NT = *Noul Testament sau împăcarea au Leagea Noao...*, Bălgrad, 1648.
Petrescu, Camil ~, Ultima noapte = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, ESPLA, 1955.
Petrescu, Camil ~, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, 1946.
Petrescu, Cezar ~, O. I. = Cezar Petrescu, *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mâine*, București, Editura Tineretului, 1956.
Petrescu, Cezar ~, R. D. = Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, roman, București, Editura „Naționala", S. Ciornei, 1931.
PH = *Psaltirea Hurmuzaki* [citată după Candrea, PS].
PO = *Palia de la Orăştie 1581–1582, text – facsimile – indice*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968.
Popovici, S. = Titus Popovici, *Setea*, roman, București, ESPLA, 1958.
Preda, D. = Marin Preda, *Desfăşurarea*, București, ESPLA, 1952.
Preda, Î. = Marin Preda, *Întâlnirea din pământuri*, nuvele, București, Editura „Cartea Românească", 1948.
PS = *Psaltirea Scheiană* [citată după Candrea, PS].
Rădulescu-Codin, L. = C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții şi amintiri istorice, adunate din Oltenia şi din Muscel* de..., București, Librăriile Socec & Comp., 1910.

Rebreanu, R. I–II = Liviu Rebreanu, *Răscoala*, roman, volumul I, II, Bucureşti, Editura „Adevărul", 1932.
Rosetti/Byck, ²GLR = Al. Rosetti şi J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediţia a doua revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1945.
RRL = „Revue roumaine de linguistique", Bucureşti.
Sadoveanu, B. = Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, roman, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1930.
Sadoveanu, N. P. = Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, povestire istorică, Bucureşti, Editura Tineretului a C.C. al U.T.M., 1952.
Sadoveanu, O. II...= Mihail Sadoveanu, *Opere*, Bucureşti, ESPLA: II, III, 1955; VI, VII, 1956; VIII, IX, X, 1957; XVI, XVII, 1959.
Sadoveanu, Opere I, II, VIII = Mihail Sadoveanu, *Opere*, Bucureşti: I, II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1940; VIII, ESPLA, 1953.
Sandfeld/Olsen, SR I–II = Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*: I *Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936; II *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti.
SG I–II = *Studii de gramatică* (redactori responsabili Al. Graur şi Jacques Byck), Bucureşti: vol. I, 1956; vol. al II-lea, 1957.
Slavici, N. I = Ioan Slavici, *Novele*, vol. I, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1892.
Slavici, Păd. = Ioan Slavici, *Pădureanca*, novelă, Sibiu, Tipariul Tipografiei Arhidiecezane, 1884.
Şincai, O. I = Gheorghe Şincai, *Opere*, ediţie îngrijită şi studiu asupra limbii de Florea Fugariu, prefaţă şi note de Manole Neagoe, I *Hronica românilor*, tom I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967.
T = [*Fragmentul Todorescu*] = *Cartea de cântece*, Oradea sau Cluj, 1570–1573 [citat după Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 563].
Teodorescu, P. P. = *Poezii populare române...*, culegere de G. Dem. Teodorescu, Bucureşti, Tipografia modernă, 1885.
Topîrceanu, B. = G. Topîrceanu, *Balade vesele şi triste*, ediţia a IV-a, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1931.

Ureche, Let. = *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron-vodă (1359–1595)*, întocmit, după Grigorie Ureche Vornicul, Istratie Logofătul şi alţii, de Simion Dascălul, ediţie de Const. Giurescu, cu o prefaţă de I. Bogdan, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Comp., 1916.
VCaz. = Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Cazania, 1643*, [editată de Jacques Byck], Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943.
Vlahuţă, N. = A. Vlahuţă, *Nuvele*, Bucureşti, Stabilimentul grafic Socec & Teclu, 1886.
Vlahuţă, N. G. = A. Vlahuţă, *Pictorul N. I. Grigorescu. Viaţa şi opera lui*, comentat de I. D. Ştefănescu, Craiova, 1936.

ALTE ABREVIERI

adj. = adjectiv
adv. = adverb, adverbial
alb. = albanez
ar. = aromân
art. = articol
art. cit. = articolul citat
aux. = auxiliar
cf. = *confer* (lat.) „compară"
conj. = conjuncție, conjuncțional
dr. = dacoromân
fr. = francez
germ. = german
gr. = grec
ib. = *ibidem* (lat.) „în același loc"
it. = italian
lat. = latin
loc. cit = locul citat
lucr. cit. = lucrarea citată
p. = pagina
part. = participiu
pl. = plural
port. = portughez
prep. = prepoziție
pron. = pronume, pronominal
ps. = psalmul
r (după numărul filei) = recto
reg. = regional
ret. = retoroman
rom. = românesc
rus. = rusesc
sg. = singular
sp. = spaniol
subst. = substantiv
s. v. = *sub voce* (lat.) „la cuvântul"
vb. = verb
v (după numărul filei) = verso
vs. = *versus* (lat.) „în opoziție cu, față de"

INDICE DE CUVINTE, AFIXE ȘI ÎMBINĂRI

a *prep.* 151, 167, 171, 172
a- 142
abandoner *fr.* 102
acel 12
acela cine 12
acel care 12
* acel cine 12
acolit 142
acolo unde 132
acum 126, 129
ad *lat.* 171
ad horam *lat.* 129
adică 20
adoară 129
a doua oară 129
afară de 30
ah 77
ahora *sp.* 129
ai a-i vb. + *prep.* + *pron.* 148
ajuta (a~) 99
ajutor! 79
al 139
*albaștrii-i 152
ale 139
altfel 30
altminteri 30
amesteca (a se ~) 101
amu 126, 129
an- 142
anacolut 142
analfabet 142
anonim 142
anorganic 142
anume 20
apoi 120, 126
apropia (a se ~) 98
ar „iar" *conj.* 129
asta 165
asupra 151
asupra a (ceea) ce 152
asupra (ceea) ce 152
așa că 56
așa cum 67, 70, 72, 132
așa fiind 56
atunci când 132
au *adv.* 150
au *conj.* 128
au au *adv.* + *vb.* 150
autrement *fr.* 31

-ăreț 88

ba 77–79
bată-te 157
-bil 99

ca *adv.* 150
cam 150
c-am cam *conj.* + *vb.* + *adv.* 148
care *conj.* (< *lat.* quare) 126
care *pron.* 13, 15, 24, 105, 109, 110, 131, 146
care care *adj. pron.* + *subst.* 148
care cu ce 15
care cu cine 15
care lucru 110
ca să 19, 43, 167
că 19, 69, 70, 82, 150
*căieşte! 157
căieşte-te! 157
căpăta (a ~) 88
când 69, 130, 131
când... atunci 17
cât 69, 130
cât priveşte 15
cât să 105
ce *conj.* 161
ce *pron.* 11–13, 15, 24, 67, 69, 105, 109, 110, 146
ce dont *fr.* 14
ceea 24
ceea ce 11–13, 15, 24, 109, 110, 146
ce e drept 110
cei 12
cel 11, 12
cel care 11, 12
cel ce 11, 12, 115
*cel cine 12
celle qui *fr.* 14
celui *fr.* 13
celui qui *fr.* 14
ce que *fr.* 14
ce qui *fr.* 14
ce să 105
ceux qui *fr.* 14
chiar 44, 154
chiar dacă 44
ci 126, 159–161, 163, 166
ci dar 126
ci dimpotrivă 160, 162
cine 11–13, 15, 69, 105
cine să 105
cineva 81
ĉiut 173
clasa a doua 151
clasa doua 151
contra 138, 152
contra a doi 152
contra doi 152
crede (a ~) 99
cruţa (a ~) 97
что *rus.* 15, 25
cu 13, 15, 64–66, 72, 91
cu cât... cu atât 56
cu condiţia 30
cum 67, 69, 70, 130, 132
cum... aşa 17
cumineca (a se ~) 98
cum să 105
cunoaşte (a ~) 69
cu privire la 16
cu toate acestea 160

da *adv.* 77, 162
da *conj.* 129

da' *conj.* 161, 162
dacă 31, 32, 69, 156
*dacă dacă 156
dar *conj.* 118, 119, 123, 125, 127, 129, 159–163, 166
dară *conj.* 161
dar cu toate acestea 162
dar în schimb 162
dar totuşi 160, 162
dată dată *subst.* + *participiu* 148
dat fiind că 115
de *conj.* 69
de *prep.* 15, 87, 155, 165, 168, 169, 171, 172, 174, 175
de *lat.* 171
dea de-a *vb.* + *prep.* + *prep.* 148
de asemenea 154
de către 15, 87
decât *conj.* 161
*decât cât 153
decât cum 153
deci 119
*de de *conj.* + *conj.* 156
*de de *conj.* + *prep.* 152
*de de *prep.* + *prep.* 154
de de pe *prep.* + *prep.* + *prep.* 155
de de prin *prep.* + *prep.* + *prep.* 155
de fapt 160
de hora *lat.* 129
der der *pron.* + *art., germ.* 158
deşteaptă-te! 157
di di *prep.* + *prep., ar.* 156
die die *pron.* + *art., germ.* 158
dimpotrivă 125, 160
din care pricină 108
din cauza 114, 115
doar 126, 129
dor 18
după 43
după ce (că)... şi 56

ea hora *lat.* 129
ei *pron.* 150
ei bine 120
-ei ei *art.* + *pron.* 149

face (a ~) 67, 165
fapt 23
faptul că 146
fără *conj.* 161
fără *prep.* 28, 32, 66, 91
fără de 28
fără să 40, 56
felul cum 130–132
felul în care 130
fereşte! 157
fereşte-te! 157
feri (a se ~) 157
feriţi! 157
fi (a ~) 60, 62, 85, 87, 173, 174
fie *conj.* 56
fie că 56
*fiii-i 152
fiii-ţi 152
fiind 38
fiut 173
foc! 79
fost 173, 174

fulger! 78
fulgeră 78

găsi (a ~) 62, 67
grăbeşte! 157
grăbeşte-te! 157
grăbi (a se ~) 157
grăbiţi! 157

ha(c) hora *lat.* 129
hai 77
hârşti 78, 83, 84
ħiut 173
hora *lat.* 128, 129

iar *adv.* 162
iar *conj.* 118, 125, 126, 159, 160, 162
iară *conj.* 56, 161
iar iar *conj.* + *adv.* 148
iar i-ar *adv.* + *pron.* + *vb. aux.* 148
idee 18
il che *it.* 110
introducerea doi lei 152

împărtăşi (a se ~) 99
împotriva 115
împreună cu 91
în 43
în acest caz 29
în asemenea caz 29
înăuntrul 116
în care 132
în care caz 108
în caz de 29
în cazul 29
încă 154
în ce priveşte 15
încotro 130
îndura (a ~) 88
în faţa 115
în felul cum 133
îngropa (a ~) 99
în ipoteza 30
în ipoteza că 115
în lăuntrul 116
în loc să 56
în locul 30
în locul unde 130, 133
în momentul când 130, 133
înmormânta (a ~) 99
în plus 154
în potriva 116
în privinţa 16
însă 118, 125, 159, 160, 162–164, 166
însă cu toate acestea 162
însă în schimb 162
însă totuşi 162
în schimb 56, 160, 161
în scopul 114
în timp ce 56
în timpul când 130, 133
învăţa (a ~) 69
în vremea când 133

что *rus.* 15

la *prep.* 43, 63
la un caz de 29
lăsa (a ~) 62, 67, 101
-le le *art.* + *pron.* 149
lipi (a se ~) 98
locul în care 130
locul încotro 131
locul unde 130–132
logodi (a ~) 98
logodi (a se ~) 98
-lor lor *art.* + *pron.* 149
lucru 23
lucru care 110
lui *art.* 148, 150
lui *pron.* 148, 150
lui lui *pron.* + *art.* 148, 149
-lui lui *art.* + *pron.* 149
lumea 81
lumina (a ~) 101

m-ai mai *pron.* + *vb. aux* + *adv.* 148
mama mare 152
ma' mare 152
mam' mare 152
man *germ.* 153
mare mare *subst.* + *adj.* 148
mi-e foame 79, 85
*mi-e frică că 153
mi-e sete 79
mi-e somn 85
minţi (a ~) 99
modul cum 130, 131
modul în care 130
momentul când 130–132
momentul în care 130
*mult mult 153

ne- 40
nicăieri 96
nici 96
nici..., nici 96
niciodată 95, 06
niciunul 96
nimeni 95, 96
nimic 95
noi noi *pron.* + *adj.* sau *adj* + *pron.* 148
nouă nouă *pron.* + *adj.* sau *adj* + *pron.* 148
nu 78, 79
nu atât..., ci 146
numai *conj.* 56, 161
numai că 56, 161, 166
numai cât 161
nu..., nici 96
nu numai că... ci şi 56
nu numai că... dar şi 56
nu numai... ci şi 160

o *conj.* 128
o *pron.* 165
oar „oare" 127
oar „or" *conj.* 127, 128
oar „sau" 127
oară 128
oare *adv.* 150
oare „or" *conj.* 128, 161
*ochii-i 152
on *fr.* 153
*o o *pron.* + *vb. aux.* 153
or *conj. adversativă* 117–128, 159–161, 163
or *conj. disjunctivă* 127

or *fr.* 119–121, 123, 125, 127, 129
ora *it.* 129
ore *adv.* 128
ori *conj. disjunctivă* 127, 128, 161
ori „or” *conj.* 122, 127, 128, 161
oricare 15
orice 13, 15, 67
oricine 13, 15
ori ori *subst.* + *conj.* 149

parcere *lat.* 98
păi 120
pe când 56
pe lângă că… mai 56
pentru 43
pentru a 43
për *alb.* 173
plăcea (a ~) 73
pleosc 77, 83, 84
ploaie! 78
plouă 78, 83
poate poate *adv.* + *vb.* 153
pomeni (a se~) 64, 72
precum 67, 70, 139
precum şi 56
privi (a ~) 63, 71
pro 138
*propriii-i fii 152
putea (a ~) 33, 137

quare *lat.* 126
qui *fr.* 13
quod *lat.* 110

răbda (a ~) 88

sa 150
sale 150
sa s-a *adj. pron.* + *pron.* + *vb. aux.* 148, 149
sau 127, 161
sau s-au *conj.* + *pron.* + *vb. aux.* 148
să 19, 71, 118, 167, 172
*(să) fie fie *vb.* + *conj.* 152
săi să-i *adj. pron.* + *conj.* + *pron.* 148
său 150
scoală! 157
scoală-te! 157
*se bate joc 153
*se căieşte *reflexiv impersonal* 153
se crede 82
se cuvine 79
se doarme 153
se întâmplă 79
*se îşi 153
*se miră *reflexiv impersonal* 153
se moare 153
se munceşte 153
senzaţie 18
se petrece 153
se scrie că 82
*se se 153
*se simte *reflexiv impersonal* 153
se spune 82
*se străduieşte *reflexiv impersonal* 153
*se-şi 153
se uită *reflexiv impersonal de la* a uita 153
*se uită *reflexiv impersonal de la* a se uita 153
se zice 82
simţi (a ~) 62
situaţie 23
sluji (a ~) 99
spre 43
spre a 43
spune (a ~) 63
sst 77
suferi (a ~) 88
suie! 157
suie-te! 157
suporta (a ~) 88

şi *adv.* 154
şi *conj.* 125, 154, 156, 159–161, 164
şi cu toate acestea 162
şi şi *conj.* + *adv.* 154, 156
şi totuşi 162
ŝiut 173
şti (a ~) 62, 69
ştiut 174

*tare tare 153
tă *prep., ar.* 172
tăcere! 79
te *prep., ar.* 172
ti *prep., ar.* 167, 172
timpul când 130
то *rus.* 15
то что *rus.* 15
-tor 88
тот кто *rus.* 15
totuşi 160, 164
trans *lat.* 172
tră *prep., ar.* 172
trezi (a se ~) 64, 72
tri *prep., ar.* 172
trî *prep., ar.* 172
tună 78
tunet! 78

ţi-i ţii *pron.* + *pron.* + *vb.* 148
ţine (a ~) 67

uita (a se ~) 63, 71, 157
uită-te! 157
uită-te la el 157
uite! 157
uite-l 157
uite la el 157
unde 69, 105, 130–132, 139
unde… acolo 17
urma (a ~) 99

vai 77, 83
vallë *alb.* 128
vedea (a ~) 62, 63, 71
velis *lat.* 128
ver 128
veri *conj.* 128
viscol! 78
viscoleşte 78
volet *lat.* 128
в случае *rus.* 29

zice (a~) 63

CUPRINSUL

Prefață 5

Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție 7
Observații asupra coordonării 45
În legătură cu discuția asupra „numelui predicativ circumstanțial" 58
Cu privire la clasificarea propozițiilor după structură 75
Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ 87
Particularități sintactice neromânești în diferite momente ale evoluției limbii române literare 93
Despre istoria unor construcții relative în limba română 104
Despre analizele gramaticale cu mai multe soluții 111
Coordonarea prin *or* în limba română 117
Despre folosirea adverbelor relative 130
Despre forma termenilor coordonați 134
Anacolutul 142
Consecințe gramaticale ale contiguității omofonelor în limba română 148
Probleme de cultivare a limbii la coordonarea adversativă 159
Forme verbale cu funcție circumstanțială de relație în construcții tautologice în limba română 165

Abrevieri bibliografice 176

Alte abrevieri 184

Indice de cuvinte, afixe și îmbinări 185